

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

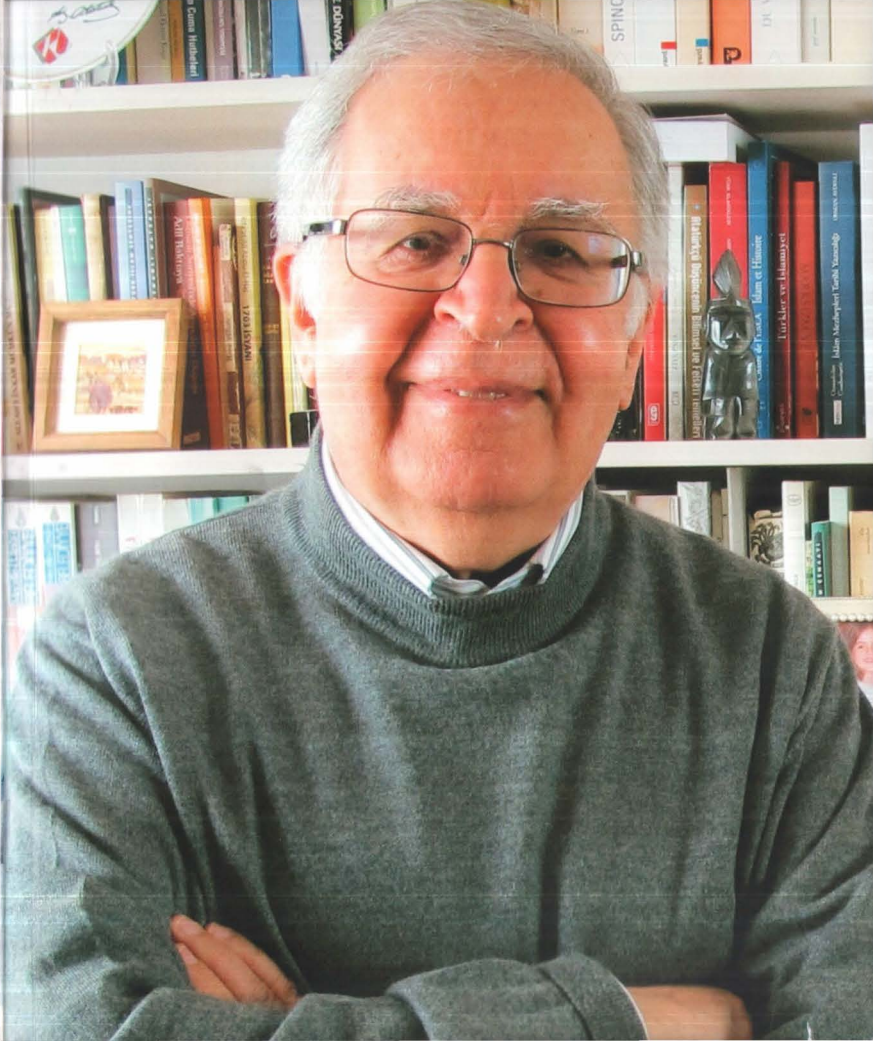
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BUGÜNDEN GEÇMİŞE, GEÇMİŞTEN GELECEĞE TANER TİMUR

TANER TİMUR

BUGÜNDEN GEÇMİŞE, GEÇMİŞTEN GELECEĞE

28

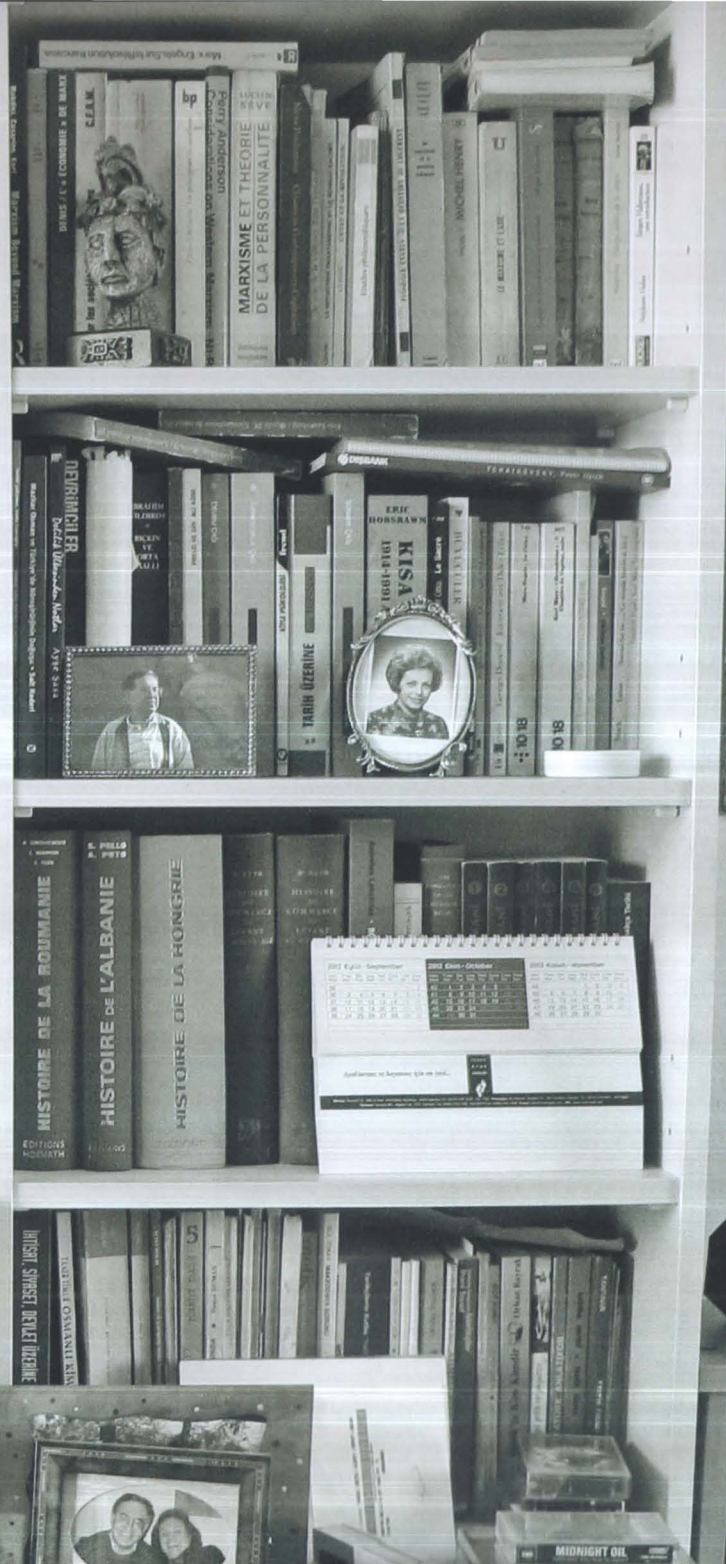
Bugünden Geçmişe Geçmişten Geleceğe

Taner Timur

Hazırlayan
Faruk Şüyün

ERİTİM
CIVILIZATION

2013

Bugünden Geçmişe Geçmişten Geleceğe

Taner Timur

Hazırlayan
Faruk Şüyün

ERÜNGE
ULUSLARARASI YAYINLAR

2013

**Bugünden Geçmişe
Geçmişten Geleceğe
Taner Timur
2013**

Hazırlayan:
Faruk Şüyün

Kitap Tasarım:
Sadık Karamustafa

Grafik Tasarım ve Uygulama:
Aret Bedikyan

Koordinasyon:
Cemran Öder

Baskı:
Mataş Matbaacılık

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş.
Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi
E5 Karayolu Gürpınar Kavşağı Büyüktürkmece
34522 İstanbul
Tel: 0 212 867 11 00 Faks: 0212 886 67 64

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş.'nin
32. Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı onuruna
bir kültür hizmeti olarak 750 adet basılmıştır.

Sunuş

2-10 Kasım 2013 tarihleri arasında düzenlenen 32. Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı'nın Onur Yazarı Sayın Prof. Dr. Taner Timur'dur.

Tarih alanında yaptığı çalışmalarını özellikle Osmanlı Tarihi, Türk Devrim Tarihi ve Türkiye'nin yakın dönem Siyasal Tarihi üzerine yoğunlaştıran Prof. Dr. Taner Timur'un çok sayıda bilimsel makalesi ve kitabı bulunmaktadır.

Bu kitap Sayın Prof. Dr. Taner Timur'un izniyle hazırlanmış olup TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım Anonim Şirketi tarafından 32. Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı'nın bir kültür hizmeti olarak yayımlanmıştır.

Onur yazarımız olmayı kabul ettiği için kendisine teşekkür ederiz.

Saygılarımızla,
Kasım 2013
TÜYAP

Foreword

Professor Taner Timur is the Writer of Honor of the 32nd International Istanbul Book Fair held between November 2 and 10, 2013.

Taner Timur is a professor of history whose areas of interest include Ottoman history, the history of the Turkish revolution, and the political history of Turkey. Timur has authored many journal articles and books.

This book has been prepared with the permission of Professor Taner Timur and published by TÜYAP Fairs as a cultural service of the 32nd International Istanbul Book Fair.

We thank Taner Timur for accepting to be our Writer of Honor.

With regards,
November 2013
TÜYAP

“Taner Timur, 1958 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun oldu. Aynı fakültede asistan olmasının ardından 1968 yılında doçentliğe, 1979 yılında profesörlüğe yükseldi. 12 Eylül askeri darbesinden sonra görevinden istifa ederek çalışmalarını Paris’te sürdürdü. Eylül 1992’de eski görevine döndü. 2002 yılına kadar bu görevini sürdürdü. Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde yüksek lisans ve doktora dersleri veren Prof. Dr. Taner Timur, bu seneki TÜYAP İstanbul Kitap Fuarı’nın Onur Yazarı seçildi...”

İnternette Taner Timur ile ilgili biyografi aradığınızda yukarıdaki birkaç cümlelerin dışında pek fazla bilgi bulmanız mümkün değil. Çünkü o, yalnızca çalışmalarıyla, yazdığı makaleler, ürettiği kitaplar ile var olmayı seçen, tanıdığım en mütevazı insanlardan birisi. Gerçek bir bilimsani...

TÜYAP Kitap Fuarı Onur Yazarı seçildiğini öğrendiğimde, “Osmanlı Kimliği” isimli kitabı çıktığı günden bu yana elimden düşmeyen ustayla tanışacağım, onun için bir kitap hazırlama onurunu yaşayacağım haberinin yarattığı coşku içimi sarıverdi.

Cihangir’deki evine ilk kez konuk olduğum gün, pencerelerdeki Boğaz ve Marmara Denizi manzarasının ısıltıları ile duvarlardaki Fikret Muallâ tablolarının büyüleyiciliği arasında bir seçim yapamayarak sohbet günlerimizden geçeceğimiz kanepeye heyecan içinde çöktüm.

Ustanın dünyası ile ilgili ilk ipuçlarını ise sorduğum sorunun yanıtında aldım:

Onur Yazarlığı’nı bekliyor muydunuz?

“Aslında beklemiyordum, hiç beklemiyordum hattâ. Şunun için: Bildiğim kadarıyla daha çok sanat, edebiyat ağırlıklı seçimler yapılıyordu. Kimileri de benden daha tanınmış, popüler olan isimlerdi... Ama tabii güzel bir sürpriz oldu, onur verici bir sürpriz oldu.”

“Mütevazılık ediyorsunuz, yayınlarınız çok önemli. Hepsini çok tartışılmış, konuşulmuş, ses getirmiş çalışmalar,” diyebildim sadece...

Taner Timur, bugün daha çok tarihçi olarak bilinse de aslında bir toplumbilimci. Tabii ki her toplumbilimci gibi o tarihle yakından ilgileniyor, çalışmalar yapıyor.

Ve her aydın gibi olanı biteni izliyor, üzerinde düşünüyor. Televizyonda haber kanalları sürekli açık, kapının önünde biriken gazeteler ve dergilerden

apartmanda hangi dairenin Taner Timur'a ait olduğunu anlamak hiç de zor değil.

Yani okuyor, hayır bu sözcük yetersiz on yıllardır bıkmadan, sıkılmadan sürekli okuyor; tarih, felsefe, sosyal bilimler...

"Bu bir hastalık!" diyor "belki de" ve devam ediyor: "Çünkü okuyorsunuz, hoşunuza gidiyor, her okuduğunuz sizi başka başka bir kitabı okumaya götürüyor, işte onun için."

Kütüphaneler kendini en mutlu hissettiği mekânlar arasında:

"Ülkenizin kütüphanesinin bir milyon kitabı var, Fransa'nın on beş milyon. Ayrıca kalite itibarıyla da fark var: Sizin bir milyon kitabınızın çoğu aslında ciddi bir kütüphanede olmasa da olabilecek nitelikte... Oysa sözünü ettiğim on beş milyon kitabın bulunduğu meselâ Fransa'nın Bibliothèque Nationale'i, İngiltere'nin British Library'si, Amerika'nın Library of Congress'i öyle mi?!"

Ve yine mütevazı yaklaşımıyla vurguluyor:

"Her toplumda okuyanlar vardır... Meselâ Osmanlılarda Kâtip Çelebi 15 bin kitabı gözden geçirmiş, hakkında notlar yazmış 17. yüzyılda... Yani her toplumda vardır, ama daha az ya da çok olması önemli. Bir de tabii kalite... O da bulunduğunuz ortamdan geliyor. Sizin referanslarınızın teolojik referansları geçmemişse bir noktada kalıyorsunuz. Hâlbuki Fransız'ın, Alman'ın, İngiliz'in referansları Goethe, Shakespeare, Hegel, Marx, Montesquieu vs. ise, doğrudan doğruya olmasa bile dolaylı bir şekilde ortaokuldan, liseden itibaren bunlarla başlıyorsanız varacağınız nokta da tabii çok farklı oluyor."

Taner Timur'un evindeki ilk günüm, (diğer görüşmelerimizde olacağı gibi) hiç eksilmeyen lezzetli çaylar, kekler, tuzlu çörekler eşliğinde bu minval bir sohbetle geçiyor. Ertesi hafta kitap için çalışmaya başlayacağız. Aylardan bahar, yazsonuna kadar hemen her hafta buluşmayı planlıyoruz.

Bu buluşmalarda Taner Hoca, kitaba hazırlık sohbetlerimizde belleğindeki iki saate yakın sözcüklere döküyor. Genelde notsuz, ama kronolojik sırayı bozmadan konuşuyor. Anlattıkları onun bütün çalışmalarının tarzında gelişip bir biyografinin çok ötesine geçiyor.

O yorulunca Türkiye'den, dünyadan konuşuyoruz. Mesleksel çalışmaları dışında sinemadan plastik sanatlara, edebiyata kadar geniş ilgi alanları olduğunu fark ediyorum. Anlattığım her şeyi büyük bir dikkatle dinliyor; onun sözleri ise bilgi dağarcığımı her defasında daha da genişletiyor.

Ve eylül ayının son günlerinde eşi Serim Hanım'ın da katıldığı pastalı bir öğleden sonra ile kitaba son noktayı koyuyoruz. Şimdi okuma sırası sizde. İşte "bugünden geçmişe, geçmişten geleceğe" yalnızca Taner Timur'un değil Türkiye Cumhuriyeti'nin özet tarihi.

Faruk Şüyük

Sancaktepe, Eylül 2013

Orta Anadolu'da bir öğretmen çocuğu

Klasik bir soruyla başlayalım sohbetimize: Nerede, ne zaman doğdunuz?

Sivas'ta, 1935 yılı Ekim ayının 7'sinde dünyaya gelmişim. Adımı dayım koymuş, tanyeri ağarırken doğduğum için "*Taner olsun!*" demiş... Kendisi o tarihlerde genç bir deniz subayıydı...

Babanızla devam edelim, ne iş yapıyordu?

Öğretmendi. O sırada Sivas'ta bulunuyormuş... Çocukluğumda babam ilkokul öğretmeni idi, fakat daha önce ortaokullarda Fransızca öğretmenliği yapmış, sonra ilkokula tayin edilmiş. Bu tenzili rütbe, içinde kalmış bir ukdeydi... Aslında çok da iyi anlamadım, çok küçüktüm, sonra da pek konuşmadık. Galiba bir maarif müdürüyle bir anlaşmazlığı olmuş hayal meyal hatırladığıma göre...

Babam aslında Diyarbakırlı, fakat genç yaşlarda oradan kopmuş. Bunları öğrenebileceğim yıllarda hep yatılı okullarda okuduğum için bu konuları çok konuşmak fırsatı olmadı. Zaten sormazdım da, o da anlatmazdı. Fakat şu kadarını hatırlıyorum: Babam, hayatı hep okumakla geçmiş bir adamdı. Hayalimde pencere kenarındaki yerinde oturmuş, devamlı okuyan bir adam olarak canlanıyor hep... Yüksek tahsili yok, okuyamamış, çok dindar

bir çevreden geliyor. Hattâ onu çok genç yaşlarda hâfız yapmışlar, Kuran'ı ezberletmişler... Fakat anlamadığı bir metni ezberlemek kendisini tatmin etmemiş, hattâ bu tarz bir din anlayışından uzaklaştırmış. Araya okuma, öğrenme sevgisi de girince muhitinden de uzaklaşmış, öğretmen olmuş.

Babam, hocalık yapacak kadar yabancı dili kendi kendine öğrenmişti

Fransızca'yı nereden öğrenmiş?

Kendi kendine, çalışarak. Diyarbakır'da Hıristiyan bir rahibin yardımıyla, bilmediklerini ona sorarak. Bir de sınav vermiş. Tabii "*ben Fransızca biliyorum*" diyen insanı öğretmen yapmıyorlar. Bu sınavla kendisi de iftihar ederdi, "*jüride Fuat Köprülü de vardı,*" derdi. Sınav vermiş, ama elinde Fransızca öğretmeni olacak bir yüksekokul veya üniversite diploması yok. Herhalde bu da tenzili rütbede rol oynamıştır ya da hep öfkeyle anımsadığı o maarif müdürü kötü bir rapor vermiştir vs.

Bu rapor meselesi Diyarbakır'da mı başına geliyor?

Tam nerede, ne zaman olduğunu bilmiyorum. Diyarbakır'da değil herhalde... Şuradan çıkarıyorum daha çok, benim tek bir kardeşim, benden dört yaş büyük bir ablam var; o, Niğde'de doğmuş, sonra Sivas'a gelmiş, Sivas'ta da ben doğmuşum.

Anadolu'nun bir şehrinden diğerine...

Evet. Öğretmen olduğu için... Aslında çok da gezmiyor, Sivas'ta 1950 yılında emekli olana kaldı.

Anneniz?

Annem İffet (Ögel) aslında Elazığlı'yımış, ama çocukluğundan itibaren yaşadığı ortam İstanbul. Erenköy Kız Lisesi'nde okumuş. Bir rastlantı çok erken öldüğü için ondan duyamadığım bir şeyi öğretti bana: Yıllar sonra devrim tarihiyle ilgili çalışmalar yaparken devletin bastığı resmi devrim tarihi kitaplarının birinde annemin resmini gördüm. Hani harf devriminden sonra Latin alfabesini öğretmek için Millet Mektepleri kurulmuştu, onunla ilgili bir fotoğraf. O da o okullarda öğretmenlik yapmış, resimde elinde tebeşir ders anlatıyordu... Anneannem, annem, dayım (Ögel'ler) son derece açık fikirli insanlardı. Dayım Almanya'da makine mühendisliği öğrenimi görmüş bir bahriyeliydi; tuğamirallığe kadar yükseldi ve 27 Mayıs darbesinden sonra da EMİNSU tasfiyesi ile emekliye sevk edildi, yani "emekli inkılâp subayları" arasına karıştı. Ordudaki bu tasfiye 27 Mayıs'ın, üzerinde en az konuşulan, fakat belki de daha sonra en

etkili olan “reform”u oldu. 27 Mayıs’ta büyük komutanlar birtakım yüzbaşı, binbaşı ve yarbayların arkasında yürümek zorunda kalınca galiba bir daha bu duruma düşmemek için yemin ettiler. 12 Mart’a giderken, ordu, “Silahlı Kuvvetler Birliği” adı altında hiyerarşiyi sadık bir cuntaya böyle döndüştü.

Annenizle babanız nerede tanışıyorlar?

Niğde’de.

Annem, kırk yedi yaşında hayata veda etti!

Anneniz de orada öğretmen mi?

Orasını tam bilmiyorum. Fakat annemin öğretmenliği geçici bir görevdi. Beni aslında anneannem yetiştirdi. Çünkü annem çok genç yaşta, kalp romatizması hastalığına tutulmuştu. Normalde kalp hastaları bir kriz geçirir, ölür ya da kurtulur, fakat kalp romatizması sık sık kalp krizlerine yol açıyordu. Bugün tıp ilerledi, bu da pek sözü edilen bir hastalık olmaktan çıktı, fakat o tarihlerde çok zor yaşanan, hayatı zehir eden bir hastalıktı. Sonunda da o günlerde tedavi edilmekte olduğu Haydarpaşa Hastanesi’nde, henüz kırk yedi yaşındayken hayata veda etti. Tam da babamla ziyaretine gittiğimiz gün... Bize bir şey söylemediler, yatağında başka birini görünce şoka uğradık. Sırada hastalar olduğu için bize haber bile vermeden yerine başka birini yerleştirmişler. Hayatımda unutamadığım anlardan biridir.

O zamanlar kaç yaşlarındaydınız?

Lise ikinci sınıftaydım. Babam emekli olduktan sonra İstanbul’a gelmiş, Pendik’e yerleşmiştik... Pendik’i isteyen de annemdi. Fakat dayımın kiraladığı evde maalesef o hiç oturamadı. Onu hastaneye yatıran da dayım olmuştu. O hastaneden bir daha çıkmadı!..

İlkokulu Sivas’ta okudunuz, hangi okul?

Fevzi Paşa İlkokulu.

Ortaokul?

Sivas Ortaokulu. Lisenin ilk sınıfını Sivas 4 Eylül Lisesi’nde okuduktan sonra İstanbul’da Haydarpaşa Lisesi’ne kaydoldum. Yatılıydım. Babam Pendik’te olduğu için onunla haftasonları buluşuyorduk.

Biraz 40’lı yılların Sivas’ından söz eder misiniz?

Sivas’la ilgili genel anım şu ki, evimizin içinde pek fazla huzur yoktu annem hasta olduğu, sık sık kriz geçirdiği için. Psikolojik olarak rahat değil-

dim, zaten söylediğim gibi bana anneannem bakardı, asıl ona anne derdim. Annem ilgilenemiyordu, çünkü devamlı hayatı tehlike içindeydi...

Ablanızla aranız nasıldı?

İyiymi, ama aramızda dört yaş fark vardı. Çocukluk yıllarında bu fark epeyce önemli, üstelik cinsiyetler de farklı. Ablam üniversite tahsili yapmayı çok istiyordu, çok iyi de yapabiliirdi. Fakat ailenin olanakları kısıtlıydı, annemin İstanbul'daki dayıma yazdığı mektuba da düş kırıcı bir yanıt gelince... Liseyi bitirdikten sonra evlendi.

Ben ise daha çok mahalle arkadaşlarımla olduğum zaman kendimi rahat hissediyordum. Hani şu "mahalle baskısı" deniyor ya, aslında mahalle benim için daha ziyade bir özgürlüktü. Tabii zamanla muhit değiştirmeler gibi nedenlerle bir iki istisna dışında hepsiyle teması kaybettim. Bunlardan en yakın arkadaşlarımdan biri, Celal Erdenir, sonradan benim gibi Ankara Siyasal'a girdi ve iyi bir maliyeci oldu. Daha sonra da oğlu Burak aynı fakültede başarılı bir doktora tezi yazdı, tez danışmanlığını da ben yaptım. Celal'le memleket meseleleri dışında çocukluk anılarımızı da konuşurduk... Sivas'tan sonradan avukat olan arkadaşım Ayhan İlgin de orada yıllarca baro başkanlığı yaptı. Şu anda da arkadaşlarıyla birlikte Sivas'ı tarihiyle birlikte anlatan *Hayat Ağacı* adında bir dergi çıkarıyor, yakınlarda bana da üç sayısını yolladılar. Bunlardan birinde daha ben iki üç yaşındayken babamın öğretmen arkadaşlarıyla çekilmiş bir resmi var, zaten bu nedenle göndermişler. Son derece makbule geçen bir hediye oldu.

1940'ların muhafazakâr Anadolu şehri

Sivas o zamanlar çok tipik muhafazakâr bir Anadolu şehriydi. Tabii ben şehre siyasal gözlüklerle bakacak yaşta değildim. Fakat 1950'lere doğru babamın anlattığı ilginç bir şeyi hâlâ anımsarım:

Babamın sosyalizmle bir ilgisi yoktu, ama nasılsa radyoda illegal TKP'nin Bizim Radyo adı altında yaptığı yayınlarla karşılaşmış, onları dinliyormuş. Bu yayınlardan birinde de Sivas'ı anlatmışlar ve şehre "üç Rahmi"nin egemen olduğunu söylemişler. Bunlardan biri belediye reisiydi, diğeri "Çeltikli Rahmi" denilen bir ticaret erbabıydı, üçüncüsü de sarraftı; Sarraf Rahmi!. Babam bu analizlerden etkilenmiş, *"yahu, bu adamlar neler biliyorlar! Çok doğru şeyler söylüyorlar!"* diyordu. Herhalde babam bunları başka yerlerde söylemiyordu, hayatı kayabiliirdi!

Şimdi Sivas denilince Madımak faciası akla geliyor... Aslında o yıllarda da söylediğim gibi hayli muhafazakâr bir orta Anadolu şehri idi, ama asla şiddet yoktu. Bahsi açılmışken bir de şunu eklemeliyim: Yıllar sonra

Sivas'ı tarihiyle birlikte anlatan Hayat Ağacı Dergisi'nde 1930'ların sonlarında çekilmiş bir fotoğraf yayınlandı. Öğretmen arkadaşlarıyla birlikte (üstten ikinci sıra, soldan sekizinci) Taner Timur'un babası Mustafa Bey de yer alıyordu.

devrimci çevreden Aydın Çubukçu'yla tanıştım. O da Sivaslı ve tanınmış bir eczacının oğluydu. Ona konuşmalarımızın birinde 1960'larda şehirde devrimci hareketin yükselişine tepkileri ve bu arada kavgacılığıyla tünlü ve herkesi korkutan Çavuşbaşı Mahallesi'nin ne olduğunu sordum. Meğerse bu arada onlar da devrimci olmuşlar... Acaba bizi korkuttukları gibi, eşrafı da korkutabildiler mi? Pek sanmıyorum.

Ayrıldıktan sonra Sivas'a bir daha gitmediniz mi?

Hayır, gitmedim. *Sivas'm Yollarına* bir daha yolum düşmedi, fakat ne zaman Selda Bağcan'dan o güzel türküyü dinlesem çocukluk yıllarımı hatırlıyorum, içim bir tuhaf oluyor. Tabii ki Madımak faciası beni derinden

yaralandı ve Sivas'tan soğuttu, fakat benim anılarımdaki kent "Kızılbaş" diye şakalaştığımız Alevi arkadaşlarla bir arada oynadığımız, nispeten hoşgörülü bir Sivas olarak kaldı. Yakınlarda konuştuğum avukat arkadaşım da bana "gerçek Sivas o!" dedi.

Ne var ki, aslını sorarsanız kendimi daha çok Ankaralı hissediyorum. Daha çok diyorum, çünkü düşünme, dünyayı tanıma yıllarım ve de meslek hayatımın çok büyük kısmı Ankara'da geçti. Gerçi liseyi İstanbul'da okudum, fakat yatılıyım. İstanbul'da haftasonları gittiğim Pendik ve arkadaşlarımla buluştuğum Kadıköy kahveleri dışında fazla bir yer tanımadım. Tabii müzelerini, Boğaz'ı defalarca gezdim, fakat insan böyle İstanbullu olmuyor!

Siz okuldasınız, aileniz Pendik'te...

Aslında Pendik'te pek de aile denilecek bir şey yoktu ortada. Ben yatılı okuldayım. Babam da yalnızdı. Pratik hayatta pek becerikli olmadığı için durumu iyi idare edemiyordu. Zaten kısa süre sonra edindiği arkadaşları ona uygun bir hanım buldular, evlendi. Şaşkınbakkal'da oturan dayımla da yakın ilişkiler içinde değiliz, çok seyrek görüşüyoruz. Babamın tekrar evlenmesinden sonra zaten araya soğukluk girmişti. Babamla Cumartesi günleri Pendik İstasyonu'nun kahvehanesinde buluşuyoruz. Daha çok lise hayatım, dersler, okuduğumuz şeyler üzerine konuşuyoruz.

Babanız neler okuyordu?

Fransız edebiyatını, Fransız filozoflarını okudu hep. Kafasında bir "Aydınlanma Fransası," yani daha çok bir "rüyalar Fransası" vardı. İki şey daha söyleyeyim: Babam Diyarbakırlıydı, ama oradan Fransızca kanalıyla önce ulusal sonra da enternasyonal kültüre sıçramıştı. Dinle fazla ilgisi yoktu, onun ne oruç tuttuğunu, ne de namaz kıldığını gördüm... Yalnız Allah'a inanıyordu, bazen - özellikle de kendisinde fobik ürpertiler yaratan fırtınalı günlerde - ağzından ufak tefek dualar çıkıyordu. Söylediğine göre çocukluğunda yakınındaki bir arkadaşına yıldırım isabet etmiş. Onun dışında bir dindar tarafı yoktu.

Sivas'ta bir *L'Illustration* Dergisi abonesi

Okumalarında Fransız kültürüne, klasiklerine çok düşküncü. Balzac, Zola, Maupassant, özellikle de Anatole France en sevdiği yazarlar arasındaydı. Descartes, Pascal gibi filozofları da okurdu. Haftalık Fransız *L'Illustration* Dergisi'ne abone olmuştu, Sivas gibi bir taşra şehrinde her hafta bu dergi bize gelirdi. Onun etkisiyle benim de ilk okumalarım edebiyat ve felsefe alanına yöneldi. O sıralarda aklımda daha çok edebiyatçı ya da felsefeci olmak vardı...

Haydarpaşa Lisesi yıllarınızı anlatır mısınız biraz?

Önce ortaokul yıllarım hakkında birkaç şey söyleyeyim. Doğrusu ortaokulda, biraz da yukarda anlattığım nedenlerle, hiç de iyi bir öğrenci değildim. Sınıfları zar zor geçiyordum. Hattâ son sınıfta ikmale de kaldım... Bu yüzden annem de umutsuzluğa kapılmış, babama “*Mustafa, Taner galiba okumayacak*” diyor, beni Heybeliada’daki deniz astsubay okuluna göndermek istiyordu. Nedeni de şu: O sırada bu okulun komutanı dayımdı, bana sahip çıkacağını düşünüyordu. Sonunda fikri bana da açtı, annem, “*Taner, seni bahriyeli yapalım!*” diyordu. Hiç de fena fikir değil, zaten o günlerde her yerde *Gemilerde Talim Var* şarkısını dinliyoruz, aklım da yatar gibiydi ki babam devreye girdi ve “talim”den kurtulduk!

Disiplinli hayat, öğrenme aşkı getirdi

Sonra İstanbul, Haydarpaşa Lisesi ve orada yatılı olarak disiplinli bir hayata başlayınca öğrenim hayatım da düzene girdi, öğrenme aşkım başladı.

Haydarpaşa’da öğretmenler genellikle yaşlı, emekliliğe yaklaşmış kimse-lerdi. Bu, onlara hayli tecrübe, epeyce de bilgelik kazandırmış, fakat öte yan- dan da bir ölçüde meslek heyecanlarını, öğretme şevklerini kırmıştı. Hemen

hepsinin bir lâkabı vardı. Örneğin aramızda kimya hocamızı “uskumru”, coğrafya hocamızı “kasap”, felsefe hocamızı “hamal” diye anardık. O zamanların ünlü - ve emekli - futbolcularından “Boncuk Ömer” ise nöbetçi öğretmen olduğu günler, sabahları yatakhane de bizleri terör estirerek uyandırırdu.

Haydarpaşa’da öğrenciler “yatılı” ve “gündüzlü” diye ikiye ayrılıyor, yatılılar da kendi aralarında parasız yatılı olanlar ve diğerleri şeklinde iki gruptan oluşuyordu. Bu durum heterojen ve hayli eşitsiz bir öğrenci kitlesi yaratıyordu. Ben parasız yatılı sınavına girmemiştım, zaten böyle bir sınav olduğundan haberdar bile değildim. Babam mutlaka haberdardı, ama o da zahmet edip bu işin peşinde koşmamış anlaşılan. Oysa lisemizin en parlak öğrencileri bu parasız yatılı öğrencilerdi.

O sıralarda Edirne Lisesi yanmış ve oranın parasız yatılı öğrencileri de bizim okula yerleştirilmişti. Onlar arasında, özellikle fen derslerinde, çok parlak öğrenciler çıktı. Çoğu o yılların en gözde üniversitesi olan Teknik Üniversite’nin sınavlarını kazandı, mühendis oldular.

Yıllar sonra öğrendim ki eşimin Sarıkamış şehidi bir subayın oğlu olan babası da Edirne Lisesi’nde aynı koşullarda okumuş, o da İTÜ’ye girmiş ve köprü inşaatçılığında da uzmanlaşmış. Ben kendisini tanıyamadım, Serim’le evlendiğimizde ölmüştü. Fakat yıllar sonra Çukurova Üniversitesi’ne davetli olarak gittiğimde, Adana’da Romalılardan kalma muhteşem Taşköprü’yü gördüm ve onu andım. Kendi yaptığı köprüler dışında, Taşköprü Siyami Bey’in iki yıl boyunca onardığı tarihi bir köprüydü. Onarma sırasında gidiş-geliş aksatmamak için yanına bir de geçici köprü yapmıştı. Beni davet eden ve o yöreleri bana tanıtan değerli meslektaşım Adnan Gümüş’le köprü üzerinde yürüdük ve sohbet ettik.

O günkü koşullarda Fransızcanızı bu kadar nasıl geliştirdiniz?

Ben lisede, programdaki derslerin yanısıra, kendi kendime de Fransızca çalışıyordum. Bilmediğim şeyleri de daha çok babama soruyordum.

Aslında matematiğim de çok iyiydi, fakat daha çok edebiyat, tarih ve felsefe konuları beni çekerdi. Fransızcam da sınıf düzeyinin hayli üstünde olduğu için sözlük yardımıyla ilk roman okuma çabasına lise son sınıftayken giriştim. O tarihte liseler dört yıla çıkarılmıştı, tam biz mezun olduk, tekrar üçe indirildi!

Liseyi bitirdiğim zaman çok komplike olmayan metinleri sözlük yardımıyla okuyabilecek derecede bir Fransızcam vardı. Sonra çok zor olan Siyasal giriş sınavlarında Fransızcadan 10 üzerinden 7,5 aldım ki bu bayağı yüksek bir nottu. Kısacası liseyi bitirirken Fransızcam ortalama bir Galatasaraylı kadar iyiydi. Siyasal’da bizim sınıfta Galatasaraylılar da vardı, bunlar arasında çok iyi Fransızca bilenler, çok iyi konuşanlar da bulunuyordu. Fakat çok daha az bilenler de vardı.

Burada Fransızca söz konusu iken bir anımı daha eklemek isterim. Edime'den gelen öğrencilerden bir kısmı Fransızcada çok ileriydiler. Abdi Bey adında konusuna çok hâkim bir Fransızca hocamız vardı. Fakat Abdi Bey gramere, "analiz lojik"e çok meraklıydı, devamlı bunu yapıyor ve "conversation" talimleri yapmak, pratiği ilerletmek isteyen arkadaşları çok kızdırıyordu. Bunlardan - sonradan doktor olduğunu öğrendiğim - Hikmet adındaki arkadaşımızın Abdi Bey'le bu yüzden sık sık münakaşa ettiğini, ona ağır şeyler söylediğini anımsıyorum. Bu arkadaşlar öğrenme yarışında benim üzerimde çok olumlu etkiler yaptılar.

Okul hayatı böyle... Babanızla da haftada bir gün buluşuyorsunuz... Sonra? İstanbul'u dolaşılıyor muydunuz? Nerelere gidiyordunuz?

Sosyal hayata katılacak olanaklarımız hayli kıttı. 16 - 17 yaşlarında gençler olarak daha çok Kadıköy'de buluşur, dolaşır, sinemaya, seyrek de olsa futbol maçlarına giderdik. Gittiğim maçlardan unutmadığım bir Türkiye-Batı Almanya milli maçı var. Maçı bizimkiler 2-0 kaybetti, ama bu skor aslında pek bir şey ifade etmiyor. Maç hep bizim kalenin etrafında oynandı, bizimkiler rakip yarı alanına inince seyirciler coşuyordu. Kalede Turgay'ın inanılmaz kurtarışları hezimetini önledi. Çok üzülmüştük.

Okul pencerelerinden günbatımında İstanbul renkleri

Aslında günlerim daha çok okulda geçiyordu. Haydarpaşa gibi güzel ve tarihi bir binada İstanbul'un tüm güzelliklerini görüyorduk. Özellikle günbatımında, mütalâa saatlerinde Sarayburnu'nu pembe ve moraran renkler içinde seyretmek unutamadığım anılarımı arasında.

Ne var ki üç yılını geçirdiğim bu okulda hiçbir hocamız bu okulun tarihi ve mimari değeri hakkında bize hiçbir şey söylemedi. Yaşadığımız hayat aslında yakınımızdaki Selimiye Kışlası'ndakilerden çok fazla farklı değildi, yine de mutluyduk.

Ben liseyi bitirirken 1954 seçimleri oldu, okulda bir heyecan havası esti.

Siyasetle ilgileniyor muydunuz, siyasi bir kimliğiniz oluşmuş muydu?

Çok yakından ilgilenmiyordum. Sınıfımızda bir siyasetçinin çocuğu vardı, o çok ilgiliydi onunla konuşurduk.

Hangi parti?

"Demokrat Parti'liydi. Gültekin Alpaya aslında bütün derlerde çok parlak bir öğrenciydi. Özellikle tarih hocamız - ki Nihal Atsız'ın karısı, Bedriye

Atsız'dı - onu çok sever, tahtaya kaldırmadan ona on numarayı basardı. Bedriye Hanım da bir militandı, daha çok Türkçü çocuklarla vs. yakın ilişki kurardı. Tabii sonradan okul arkadaşlarımla birbirimizi kaybettik. Birkaç yıl önce liseden en yakın arkadaşlarımdan Erol Duruöz'le karşılaştığımda ona Gültekin'i sordum, bana *"bilmiyor musun?"* dedi, *"TRT'de bilmem hangi kanalda at yarışları yorumu yapıyor."* Hayli şaşırdım. Elbette ki küçümsenecek bir şey değil, fakat okuldaki performansı bana çok farklı bir çizgi düşündürmüştü. Sözünü ettiğim ve hâlâ görüştüğüm Erol ise, orman mühendisi ve bu arada koyu bir Atatürkçü oldu. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nde yıllarca yöneticilik yaptı. Bir kez beni de Ankara'da bir konferansa davet etti. Erol, Prof. Fuat Keyman'ın da dayısı oluyor, Keyman'la bir karşılaşmamda, bana dayısından sık sık benim adımlı duyduğunu söylemişti, fakat Erol'un asıl takdiri Mülkiye'de kürsü arkadaşım Sina Akşin üzerinde toplanmıştı. Bir kez, bana *"Akşin'in naif Kemalizmine bayılıyorum, ne olur beni onunla tanıştır"* demişti.

Babamın siyasi bakış açısı beni çok etkilemiştir

Babanızın siyasetle ilgisi var mıydı?

Vardı. Bu bakımdan beni çok etkilemiştir. Babam, Türkiye'de olup bitenle yakından, militan bir ruhla ilgilenmiyordu, fakat ilginç bir bakış açısı vardı. Diyarbakır'da geçirdiği gençlik yılları onda iki açıdan iz bırakmıştı. Aslında daha önce anlattığım nedenlerle laiklik, cumhuriyet gibi devrim ilkelerine sıkı sıkıya bağlıydı. Fakat yaşadığı yörede büyük haksızlıklara tanık olmuştu. Bana İstiklâl Mahkemeleri ve Ermeni tehciri konusunda bazı iç karartıcı anekdotlar anlatmıştır. Örneğin, İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili olarak, *"biz kahvede otururken bir jandarma gelir, eliyle şöyle bir işaret yaparak birini çağırırdı"* derdi, *"ve sonra o kişiyi bir daha görmezdik!"*

Onun mesafeli ve eleştirel yönü beni daha sonraki çalışmalarımda dogmatizme ve fanatizme düşmeme yönünde etkiledi... Lise, hattâ üniversite yıllarımda çok konuşur, tartışırdık babamla bu konuları.

Ve size tanıklıklarını anlatırdı...

Evet. Ermeni tehciri denilen olaylar sırasında da *"ne olur, oğullarımdan önce beni öldürün!"* diye jandarmalara yalvaran babalar görmüş veya duymuş. Yıllar sonra Talât Paşa'nın anılarında bu tehcirin "facia"ya dönüştüğünü itiraf eden satırları okuduğum zaman babamın bu sözlerini hatırlamıştım.

Lise yıllarım böyle geçti, o zamanlar dershaneler falan yoktu ve ben Siyasal'a girmek istiyordum...

Arkadaşları Ümit Ayılar (hariciyecî, Mülkiyeli) ve liseden Erol Duruöz ile.

Niçin siyasal?

İki nedenle: Birincisi Ankara Siyasal o sırada en gözde fakültelerden biri idi. Bende de üniversitede kariyer yapmak arzusu doğmuştu. Edebiyat veya felsefe eğitimi almak aklımdan geçmiyor değildi, fakat o fakültelerde asistan olamazsanız öğretmen oluyordunuz, açıkçası ben, babam gibi öğretmen olup taşra şehirlerinde dolaşmak istemiyordum. Siyasal ise toplum-bilimleri öğreten bir kurum olarak tecessüslerime yanıt veriyordu. Üstelik - ikinci neden - burs alarak babama yük olmama şansım da vardı. Bu yüzden lise son sınıfta matematiğim çok iyi olduğu halde edebiyat bölümüne girmiştim.

O yıllarda matematiği ve fen dersleri iyi olup da lisede fen bölümüne girmemek ve İTÜ'ye hazırlanmamak çok garip karşılanıyordu. Hiç unutmam, edebiyat şubesinde daha ilk günlerde bu derste kuvvetli olduğumu gören matematik hocam, bana *"sen hemen fen şubesine geç"* demişti. Yıllar sonra bu hocamın (Yaşar Trak Bey'in) oğlu ile – onun da kızım Elif'in Paris'te çalıştığı kurumda olması vesilesiyle - tanıştık ve Barış Trak'a Haydarpaşa'da bilge hocalarımızdan biri olan babasıyla ilgili anılarımı anlattım.

Derken bitti lise, artık Siyasal sınavlarına hazırlanmak lâzımdı. O yıllarda üniversiteye giriş sınavla değildi. Sadece İTÜ ile Mülkiye'nin özel giriş sınavları vardı. Ben hiçbir yere müracaat etmedim, iyi çalışacağım ve mutlaka Siyasal'a gireceğim... Hedef bu!

Ünlü Nahid Hanım'ın öğrencisi

Pendik'te liseden benim gibi Siyasal'a girmek isteyen bir sınıf arkadaşım da var, güzel bir tesadüf, beraber çalışmaya karar veriyoruz. Bu arkadaşım - İbrahim Sungurtekin - fen şubesi çıkışlı, fakat edebiyat dersleri de çok kuvvetli, özellikle üçüncü sınıfta ortak edebiyat hocamız Nahid Bey'in gözdesi, ideali de hariciyeciyi olmak.... Ben ise edebiyat şubesine geçtikten sonra Nahid Hanım'dan (o da Nahid) ders ve düş kırıcı notlar almışım. Moralim bozulmuş... Burada Nahid Hanım'la ilgili küçük bir parantez açmalıyım.

Şairlerin dostu, Orhan Veli'nin hocası, esin kaynağı, sevgilisi, Arif Damar'ın eski eşi, benim de birkaç kez bulunma fırsatı yakaladığım o meşhur Cuma sofralarının yaratıcısı Nahid Fıratlı?

Tam da o! Nahid Hanım lisemize yeni tayin olmuş ve hemen hakkında dedikodular başlamıştı. Edebiyat çevrelerinde çok tanınmış bir hanımmış, Orhan Veli'nin dostuymuş filan. Ne var ki Nahid Hanım bizim zamanımızda öğrenci dünyasından çok kendi dünyasında yaşıyordu. Bizlerden de ancak o günlerde itibarlı olan şair ve yazarları izleyen öğrencilerle meşgul olurdu. Benim edebiyat zevkim daha gelenekseldi, dikkatini çekemedim, çekmeye de çalışmadım, üstelik özene bezene yazdığım bir kompozisyonundan kırık alınca kadına bayağı bir antipati beslemeye başladım. Sonra da unuttum gitti. Ancak, Nahid Fıratlı 2002 yılında 93 yaşında ölünce hakkında yazılanlar beni tekrar lise yıllarıma taşıdı. Meğerse dostlarının kısaca "Nahid Hanım" dedikleri ve *Radikal*'de "Sabahattin Ali'den Can Yücel'e, Cahit Sıtkı Tarancı'dan Edip Cansever'e ve kendisi için çok özel anlamı olan 'garip' Orhan Veli'ye kadar pek çok şairi kendisine âşık etmiş olan Nahid Fıratlı" diye sunulan hanım, benim sandığımdan çok daha önemliymiş! Özellikle Zeynep Oral'ın bu konuda yazdıklarını da okuyunca, galiba bu Türk Madam Recamier'sinden, fırsat varken yararlanamamışım diye üzüntü duydum. Daha sonra Mülkiye'den ve TİP'ten dostum Ercan Eyüboğlu da beni ayıpladı. Benden sonraki yıllarda Haydarpaşa Lisesi'nde okurken onun öğrencisi olunca ne kadar ufukları genişlemiş, bana uzun uzun anlattı. Şimdi burada parantezi kapatalım ve tekrar Pendik'e, Siyasal'a hazırlık çabalarına dönelim. Evet, İbrahim'le her gün bir konu üzerinde anlaşıyoruz, sonra ayrı ayrı o konuda çalışıp birbirimize sorular soruyoruz. Gayet verimli bir çalışma tarzı.

Babanız ne diyor bu işe?

Babam memnun, bir şey dediği yok, bir de burs kazanırsam içi iyice rahat edecek... Ablamı okutamamış olmanın zaten üzüntüsü içinde...

Ablanız Sivas'ta mı kaldı?

O sırada Sivas'ta evlenmişti. Eniştem Yüksek Ticaret'te okumuştı. Uzun yıllar Sümerbank'ta çalıştı, memuriyetini daire müdürü olarak tamamladı. İki de çocukları oldu, Oya, Siyasal Basın Yayın, Doğan da ODTÜ mezunu.

Şimdi İstanbul'da mı ablanız?

Hayır. Ankara'da yaşıyor.

Sonunda da Mülkiye'yi burslu kazandım..

Bütün yaz çalıştık, diyordunuz...

Evet ve girdik tabii sınava, Türkiye'nin bütün liselerinden öğrenciler var, rakiplerinizi bilmiyorsunuz, büyük bir heyecan... Ben sınavlara Haydarpaşa Lisesi'nin bir dershanesinde girdim, yabancı olmadığım bir muhit, her sabah Pendik'ten erkenden banliyö treniyle geliyor, biraz da kapıda bekliyordum. Ne olur ne olmaz!

Sonra sınavlar bitti, heyecanlı bekleyiş başladı. Ve nihayet listeler asıldı, ilk 40 kişiye burs veriliyor ve ben birincilikle kazanmışım. Kazanacağımı sanıyordum, ama birincilik hiç beklemediğim bir şeydi. Büyük bir sürpriz.

Haydarpaşa'dan en yakın arkadaşım Sunday'ın sonradan bana anlattıkları da bu sürprizin sadece benimle sınırlı olmadığını gösteriyordu. Beni hayli güldürmüştü. Şöyle: Biz sınava aynı sınıftan üç kişi girmiştik. Bunlardan Sunday Üner, 150 kişilik kazananlar listesini ilk gören olmuş ve listeyi sondan başa doğru okumaya başlamış... Önce kendi adını bulmuş, güzel, biraz daha ilerleyince Ümit Ünkani'yi de bulmuş ve ona da sevinmiş, yine vukarı doğru ilerliyor, beni arıyor ve bu arada umudu da giderek azalıyor, hele ilk ona gelince tüm umudunu kaybetmiş ve kendi kendine "eyvah, Taner kazanamadı!" demiş.

Ya çalışma arkadaşınız İbrahim?

Gelelim ona... O, fen şubesinden olduğu için Sunday'ın aradıkları arasında yoktu, aynı gün sınavı onun da ilk yirmide kazandığını öğrendik, aslında parlak bir derece, fakat İbrahim hiç de memnun olmadı. Çünkü yine o günlerde hiç hazırlanmadan, elini kolunu sallayarak İTÜ sınavlarına da girmiş ve Mimarlık Fakültesi'ni dördüncülükle kazanmıştı. Düşünmeye ve "demek ki benim yerim burasıymış" demeye başladı. Zaten hariciyeci olmak

istiyor ve hep “ya olamazsam?” diye tereddüt ediyordu. Yanyalı bir aileden geliyordu, maliyeci, idareci gibi meslekler hiç aklından geçmiyordu. Sonradan mimar olup Almanya’ya gittiğini duydum...

Bu bahsi kaparken bir de Siyasal’ı kazandığı halde yine İTÜ’yü seçen başka bir Haydarpaşalı öğrenciden de söz etmek istiyorum. Onun adı Sedat Özkol idi ve sınavı üçüncülükle kazanmıştı. O sırada tanışmıyorduk, fakat yıllar sonra TİP’te, Özkol’la, devrimci olayları psiko-patolojik boyutları içinde de görmeye çalışan, makaleler kitaplar yazan bir aydın olarak karşılaştık. İnşaat Mühendisleri Odası Başkanı olarak militan bir devrimci oldu. Herhalde darbelerde başına bir sürü şey de geldi, fakat Özkol, daha sonraki aktivizmi ile İbrahim’den farklı olarak Siyasal’a çok yakın bir espride olduğunu ortaya koymuştu. Siyasal’ı neden seçmemişti, tabii orasını bilemem...

Siyasal’la birlikte hayatımda İstanbul sayfası kapandı ve Ankara sayfası açıldı. Ve kuşkusuz hayatımdaki en büyük dönüşümlerinden biri de böyle başladı...

Siyasal'daki günlerinizi konuşmaya başlayabiliriz o zaman...

Sınıfımız çok seçme öğrencilerle doluydu, neredeyse hepsi kendi lisesinde birinci olmuş gençlerden oluşuyordu. Büyük çoğunluğu da Anadolu ve orta sınıf kökenli memur çocukları idi. Daha önce anlattığım gibi günlük politika gelişmeleri o tarihe kadar fazla ilgimi çekmemişti. Fakat Siyasal ortamında her şey birdenbire değişmeye başladı. Bunun nedeni sadece anayasa, siyaset bilimi, kamuoyu vb. gibi dersler almamız değildi. Asıl sebep tam da o yıl (1954), esas itibarıyla Fakültemiz öğretim üyeleri tarafından yayımlanmaya başlanmış olan *Forum* Dergisi oldu.

1 Nisan 1954'te on beş günde bir yayınlanmaya başlayan *Forum*, akademik dergiciliğin istisnai ve iyi bir örneği idi...

Forum, Demokrat Parti'nin 1954 seçimlerinde kazandığı zaferle (yüzde 57,5 oy) biraz başının dönmeye başladığı sırada yayın hayatına başlamıştı. Aslında felsefesi itibarıyla iktidara tamamen karşı değildi. Demokrasinin kurallarına uyulması ve rasyonel ("planlı" diyorlardı) bir iktisat politikası yönünde kavgı veriyordu. İktidarın giderek buyurganlaşan tavırları karşı-

sında buna gerçekten de ihtiyaç doğmuştu. 1954'ten sonra özellikle gazeteci tutuklamaları büyük yankılar uyandırmaya başlamıştı. Seksenine gelmiş bir Hüseyin Cahit'in tutuklanması DP'nin aydınlardan kopuşunu simgeleyen olaylardan biri oldu. Günlük siyasette kavgacı bir üslup kullanan *Akis* Dergisi de hayli soruşturmayla uğradı ve başyazarı Metin Toker de bir ara "Ankara Hilton"u boyladı. O sırada gazeteciler arasında cezaevinin adı buydu.

Forum'cu öğrenciler...

Forumcular iktisat politikasının keyfiliğine de "iktisadi plan" fikriyle yanıt veriyordu. Tabii bunun sosyalizmle hiç alâkası yoktu, ürkek bir şekilde sosyalizmden söz eden bir okur mektubuna başyazar Aydın Yalçın'ın dergide aşağılayıcı bir yanıt verdiğini anımsıyorum. Forum daha çok Keynesci, devlet müdahaleciliğini savunan bir çizgi izliyordu. Dış politikada ise tamamen pasif, hiçbir yenilik peşinde koşmayan bir duruşu vardı. Oysa o tarihlerde Cezayir Savaşı tüm dünyada büyük gürültüler koparıyordu, hattâ Fransa bile ikiye bölünmüştü, fakat biz Forumcu öğrenciler dergide bu kirli savaşa ait hiçbir şey okumadık.

Bir parantez açayım: Yıllar sonra bir vesileyle karşılaştığım Prof. Turhan Feyzioğlu'yla konuşurken dış politika da söz konusu oldu ve geçmişe dönerek bunun nedenini sordum, bana çekindiklerini, o sırada dış politikayı eleştirmenin çok zor olduğunu söyledi. İktidar sıkı sıkıya Fransız kolonyalistlerinin yanında yer almıştı. Düşünebiliyor musunuz 1950'lerin havası buydu. Kaldı ki DP, *Forum*'un bu ılımlı eleştirilerine bile dayanamadı. Birazdan ona da geleceğim.

Yine de DP'yi asıl yıpratın şey anti-demokratik politikası, insan haklarına saygısızlığı olmadı, iktisat politikası oldu. O tarihlerde nüfusun aşağı yukarı yüzde 80'i kırsal alanda yaşıyordu. DP de onlara dayanarak iktidara gelmişti ve onları korumak zorundaydı, bunun araçları da kredi politikası ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin tarımsal ürünleri yüksek fiyatlarla satın alması oldu. Bu ise Ofis'in açık vermesine ve bu açığın para basılarak kapatılmasına yol açıyordu. Bu da 1954'den sonra giderek hızlanan enflasyona, dolayısıyla da sabit gelirlielerin maaş ve ücretlerinin erimesine yol açtı. Kıyamet de buradan koptu.

Forum bu mekanizmaları ortaya koyuyor, fakat iktidar çevreleri bu eleştirilere hiç aldırmıyordu. Menderes için durum basitti: Ahlâksız (Menderes "muhtekir" diyordu) işadamları kazançlarını artırmak için fiyatları şişiriyorlardı. Yani sorun iktisadi değil, ahlâki bir sorundu. Bu durumda yapılacak şey de basitti ve Menderes bu ahlâksızlarla savaşmak için savaş yıllarının uğursuz Milli Korunma Kanunu'nu yeniden yürürlüğe koydu. Bu sonuç vermeyip de homurtular artınca bu kez de DP grubunun hâkim oldu-

ğu TBMM'den yargı bağımsızlığını, basın özgürlüğünü, üniversite özerkliği-
ni kısıtlayan kanunlar çıkmaya başladı.

Siyaset kavgalarının üç maddesi

Artık 1960 darbesine kadar siyasetle uğraşanların temel malzemesi de ortaya çıkmıştı. O altı yılın (1954-1960) neredeyse tüm siyaset kavgaları üç maddede özetlenebilir:

Hakim teminatı, basında ispat hakkı ve üniversite muhtariyeti. Bunlara bir de nispeten daha elit bir zümreyi ilgilendiren “planlı ekonomi” tartışma-
larını ekleyebiliriz.

Biz bu tartışmaları *Forum* sayesinde daha düzeyli bir planda izliyorduk. Menderes'in “ispat hakkı mı, İsmail Hakkı mı?” diye alayettiği “ispat hakkı”nın esası şuydu: Bir siyasetçi hakkında ağır ithamlarda bulunan bir gazeteci, kendisine iddiasının doğru olup olmadığını “ispatlama hakkı” verilmeden “Ankara Hilton”u boyluyordu. Bu büyük bir haksızlıktı. “İspat hakkı” verilmeliydi.

Forum'da bir göreviniz var mıydı?

Hayır yoktu. Ama “*Forum*'cular” diye bir grup da oluşmuş vaziyetteydi. Eskiden nasıl okuyucular arasında da *Aydınlık*'cılar, *Ülkü*'cüler, *Kadrocu*'lar vb. gibi gruplar olmuşsa şimdi de Forumcular ortaya çıkmıştı. Aynı tarih-
lerde *Büyük Doğu* adı altında çok militan bir sağcı dergi de yayınlanıyor-
du. Oysa 1950'lerde, bizler bu derginin farkında bile değildik, Fakültemizde herhangi bir “Büyük Doğucu grup” da hatırlamıyorum. Bu dergi 1970'lerde bugünkü AKP yönetici kadrolarını oluşturacak gençleri derinden etkiledi. Ben de ancak yakınlarda, biraz da bu yüzden bu dergiyi, özellikle de Necip Fazıl'ın fikriyatını ayrıntılı bir şekilde incelemek ihtiyacını hissettim. Bu konuda bir de makale yazdım. Necip Fazıl o tarihlerde Menderes'i CHP'yi kapatmaya, şeriatçı bir devlet kurmaya teşvik ediyordu. Hattâ bir başyazısı-
nın başlığı da “Gebertin şu sıcanı!” idi. Acaba neden *Forum* yazarları, hiç ol-
mazsa bir iki yazıda bu eğilimi teşhir edip, eleştirmediler? Her halde devamlı mahkemelerle başı dertte olan bu dergiyle uğraşmayı gereksiz buldular.

Derginin kurucularından ve kadrosundan da söz edelim isterseniz...

Forum Dergisi'ne o sırada iktisat doçenti olan Aydın Yalçın ve gazete-
ci eşi Nilüfer Yalçın önyak olmuştu. Yazar kadrosu arasında Turhan Fey-
zioğlu, Bahri Savcı, Muammer Aksoy, Coşkun Kırca, Şerif Mardin, Münici
Kapani, Sadun Aren, Nejat Bengül, Necat Erder gibi isimler vardı. Bizim
için gerçek dersane *Forum* idi, okul kantininde siyasi konularda hep bu
dergiden okuduklarımızı konuşur, tartışırdık.

Siyasal'daki eğitim ve öğretim kadroları nasıldı?

Pek fazla parlak, bilimsel bir öğretim verilmiyordu. Öğretim üyelerinin çoğunun ders kitabı falan da yoktu, bırakınız kitabı; okuma listeleri, modern öğretim metotları vs. bile mevcut değildi. Derste anlatılanlar not edilir, çoğaltılır, sonra da öğrencilere dağıtılırdı. Teksir dediğimiz bu notlar pek de yayımlanmaya değer düzeyde değildi. Sınavlarda geçer not almak için bu teksirleri defalarca okur, âdetâ hıfz ederdik. Sınıf çok çalışkandı demiştim ya! *"Ceza teksirini kaç kere okudun?"*, *"maliye notlarını kaç kere devirdin?"*, böyle sorular aramızda sık sık sorulurdu.

Asistanlık yıllarımda bir kez Prof. Aydın Yalçın'la konuşurken, bana *"Taner, biz bu Fakülte'de derslerde çok bir şey öğrenmedik, fakat bu çatı altında arkadaşlığı, dostluğu öğrendik"* dediğini anımsıyorum. Söylediği dostluğun temeli de memleket meseleleriyle ilgilenmek, yurtsever olmaktı. Sartre'in o yıllarda yaptığı aydın tanımında olduğu gibi, *"kendini her şeyden sorumlu hissetmek, her şeye burnunu sokmak"*tı. Devletin maliye, idare ve diplomaside en önemli mevkilerinin Mülkiyeliler tarafından işgal ediliyor olması, kuşkusuz başkalarında yer yer kıskançlık ve antipati duyguları yaratıyor, bu başarılar daha çok adam kayırma, kast yaratma eğilimleri ile açıklanıyordu.

Tüm iktidarlara karşı dik duran Fakülte...

İtiraf edelim ki birçoğumuz da temelsiz kasıntı davranışlarımızla bu duyguları beslemekten geri kalmadık. Ancak Fakülte olarak bu kurum, anlattığım dönemde, özellikle de yiğit ve çalışkan öğrencileri sayesinde, tüm iktidarlara karşı dik durmasını bildi ve bu yüzden de büyük haksızlıklara uğradı. Daha önce anlattığım ve bugün çok masum görünecek muhalefeti yüzünden, Menderes, Fakülte'yi Konya'ya sürmeye kalkmıştı!

Benim öğrencilik yıllarımda çağdaş yazınla daha çok genç öğretim üyeleri sayesinde temas edebiliyorduk. Bunlar arasında Nermin Abadan, Şerif Mardin, Necat Erder, Arif Payaslıoğlu gibi isimler sayabilirim. Bunlar, özellikle de Nermin Hanım, Batı literatürünü yakından izleyen, yeni gelişmelerden haberdar ve bunları da öğrencilere aktarmasını bilen bir kuşaktı. Öğretim programı da bu genç kuşağın girişiyle değişti ve programa siyasi partiler, kamuoyu, metodoloji gibi o tarihlerde Türkiye için çok yeni olan dersler kondu. Fakat yaşlı kuşağın da hakkını vermek lâzım, onlar da bir mandarin zırhına bürünmüyor, gençleri ön plana çıkarıyorlardı.

Yabancı hocalarınız var mıydı?

Amerika'yla ikili anlaşmalar ya da Fulbright çerçevesinde Türkiye'ye gelerek Siyasal'da ders veren profesörler vardı. Bunlar tabii Amerika'nın tanınmış bilimadamları arasından seçilmişti, fakat aralarında sosyal bi-

limlerde metodoloji dersleri veren Prof. Herbert Hyman gibi dünya çapında üne sahip olanlar da vardı. Derslerini Arif Payaslıoğlu, Nermin Abadan gibi kıdemli asistanlar tercüme ederdi.

Diyebilirim ki, Toplum Bilimlerine Giriş vb. gibi derslerde bize Weberci bir bilim anlayışını daha çok onlar telkin ettiler. Aslında derslerde Weber'in adı geçmiyordu, anlatılanlar "işte bilim budur" diye anlatılıyordu. Weber'in temel ilkesi, yani bilimin tüm değer yargılarının dışında, tarafsız bir zihni etkinlik olduğu prensibi onların öğretilerinin de temelini teşkil ediyordu. Aslında ne kadar tarafsız olduklarını, ülkelerine dönünce tecrübeleri hakkında nasıl raporlar verdiklerini anlayabilecek durumda değildik. Yine de hiç yararları olmadı diyemeyeceğim. Örneğin Mukayeseli Devlet İdaresi dersi, Fransa'da doktora yapmış olan Necat Erder'in de katkılarıyla, her şeyi Türk gözlükleriyle görmeye çalışan bir kültür geleneğinde ufuklarımızı genişleten bir ders oldu.

Yine aynı tarihlerde Batı Almanya'dan da sosyolog Hans Freyer gelmişti. O da adı ön planda geçen ünlü bir profesördü. Yavuz ve Nermin Abadan çiftinin aile dostu gibiydi, derslerini de Nermin Hanım çeviriyordu. Bize tavsiye ettiği eserlerin başında Ferdinand Tönnies'in *Cemaat ve Cemiyet* (*Gemeinschaft und Gesellschaft*) isimli eseri geliyordu. Fakat, çok sonraları Habermas'ı okurken, adının, çok olumsuz bir şekilde, Hitlerci akademisyenler arasında geçtiğini gördüm. Belli ki savaştan sonra o da değişmişti.

Derslerinizde Marks da anlatılıyor muydu?

Hayır, Mülkiye'de derslerimizde Weber vardı, ama Marks yoktu. Dört yıllık öğretim hayatımda Marks'ın adı sadece bir kez, İktisadi Doktrinler Tarihi dersinde geçti, o da "görüşleri tamamen yanlış çıkmış bir sahte peygamber" şeklindeydi. Ders hocası Fadıl Hakkı Sur Bey aslında en ciddi hocalarımızdandı, fakat o da böyle düşünüyordu. Kaldı ki düşünmese bile o günlerin histerik anti-komünizmi içinde başka bir şey söyleyemezdi.

60'lı yıllar öncesinin entelektüel profili

Türkiye, soğuk savaşın McCartist esprisini, kendi tarihinden de buna Moskof düşmanlığını katarak yaşıyordu. Öğrenciler olarak biz de farklı düşünmüyorduk ve Marksizm'i her şeyi kabaca iktisata indirgeyen, çağı geçmiş bir doktrin olarak görüyorduk. Komünistlerin ya hapiste olduğu ya da toplumdaki tamamen izole edildiği günlerde yaşıyorduk. O sırada solcu olmak, Marks'a, sosyalizme sempatik bir yaklaşım sergilemek ancak aileden, aile dostlarından, ya da yakın çevreden gelen etkilerle mümkün olabilirdi. Basından, yaygın hayatından olamazdı, üniversiteden hiç olamazdı.

Nâzım Hikmet'in adını anmak, ondan sosyalizmle hiç ilgisi olmayan bir şiir okumak bile bir insanın fişlenmesi, hayatının kayması için yeterliydi. Bütün bunlar bir araya gelince bizim fikri metamorfoza uğradığımız 60'lı yılların öncesindeki entelektüel profilimiz ortaya çıkıyor.

Ya sosyal profiliniz?

Mülkiye'de sosyal hayatımız hayli fakirdi. Günlük yaşantımız dersler ve Fakülte kantini arasında geçiyordu. Yakın arkadaşlar kantinde buluşur bol bol sohbet ederdik. Girdiğim yıl, benzeri her fakültede olan bir talebe derneği dışında bir kuruluş yoktu. Yönetim kurulu seçimlerinde her sınıftan adaylar gösteriliyordu, ilk seçimde benim gibi Haydarpaşa Lisesi mezunu olan bir başkan adayı, beni de listesine almak istedi, giriş sınavını birinci olarak kazandığım için sınıf arkadaşlarım arasında tanınıyordum. Listeye girdim ve seçildim, fakat garip bir şey oldu, listesinden girdiğim başkan adayının kendisi kazanamadı, ben, karma oylar sayesinde seçilmiş oldum. Neyse, rakip başkan beni çok iyi karşıladı, hattâ onun da desteği ile kültür kolu başkanı oldum. Ve bir yıl boyunca elimden geldiği kadar - doğrusu çok şey de gelmiyordu - görevi yürütmeye çalıştım.

Bu başkanlıktan hatırladığım en canlı anım, Nurullah Ataç'ı bir konferans için davet etmem ve bu arada onunla da tanışıp konuşmam oldu. Doğrusu ben hiç de yeni Türkçe tutkunu değildim, zaten Ataç da "fan"larından olmadığımı hemen anladı ve bana fazla sıcak davranmadı. Üstelik *Forum* dergisi çerçevesinde sorduğum sorular da pek hoşuna gitmedi. O başka bir dünyadaydı. Yine de çok etkileyici bir kişilik olan Ataç'ı tanımak benim için bir kazanç oldu.

Ünlü eleştirmen o sırada üniversitelerde yapılan münazaralara çok bozuluyordu. Bana da bunları nasıl bulduğumu sordu, daha önce kendim de bir münazaraya katılmış öğrenci olarak iyi bulduğumu söyledim. Söylemez olaydım, acımasız konuştu. Öfkeyle bu münazaraların öğrencileri inanmadığı şeyleri savunmaya, sahteciliğe, demagojiye götürdüğünü söylüyordu.

Yıllar sonra Ataç'ın *Günce'sini* okurken o tarihlerde bu konuda *Günce'sine* de notlar düştüğünü, çok sert şeyler yazdığını gördüm ve konuşmalarımızı hatırladım. Ataç çok iyi bir hatipti, konferansta salonu dolduran öğrencileri hem büyülemiş, hem de iğneli diliyle ve esprileriyle zaman zaman güldürmüştü.

Birincilikle girdiğiniz Siyasal'ın birinci sınıfını yine birincilikle mi geçtiniz?

Birinci sınıfta *Forum'un* yanısıra ders notlarını, teksirleri de bol bol okudum ve ikinci sınıfa pekiyi dereceyle geçen üç dört öğrenciden biri oldum. Gençlik ve gurur: Sanki giriş derecem pek de haksız olmadığını göstermek zorundaymışım gibi bir duygu içindeydim. Fakat ikinci sınıftan iti-

baren çalışma yöntemim değişti. Bana zaman kaybı gibi gelen bazı derslere girmemeye, o saatleri kütüphanede geçirmeye, İngilizce çalışmaya başladım. Tabii notlarım da düştü, üçüncü sınıfa parlak bir dereceyle geçemedim ve buna hiç de üzülmedim.

Her an fırtına kopabilirdi...

Üçüncü seneniz üniversitelerde eylemlerin başladığı yıllara denk geliyor.

Evet. 1956-57 ders yılı üniversite öğrenciliğimin en hareketli yılı oldu. Bunun benden çok fakülte'deki gelişmelerle ilgisi vardı. Ben Fakülte'ye girdiğim yıl dekan Prof. Bedri Gürsoy'du, iki yıl sonra dekanlığa da genç ve parlak bir bilimadamı olan Prof. Turhan Feyzioğlu seçildi. Feyzioğlu, *Forum Dergisi*'nin en önemli yazarlarından biriydi ve tabii bu sıfatıyla da iktidarın hiç sevmediği isimler arasındaydı. Her an bir fırtına kopabilir diye bekleniyordu, nitekim çok geçmeden koptu da!

Olay 4 Aralık'ta, Mülkiye'nin kuruluş yıldönümü merasimi dolayısıyla patlak verdi. Feyzioğlu bu vesileyle yaptığı açış konuşmasında, önce, böyle durumlarda verilmesi âdet olan idari bilgileri verdi, sonra, Kuvâyi Milliye kahramanlarından Demirci Mehmet Efe'ye gönderme yaparak, "*bir memleket ya ilimle ya zulümle idare edilir*" dedi ve sonunda da öğrencilerine ilkeli olmalarını, "*nabza göre şerbet vermemelerini*" tavsiye etti.

İşte iktidar açısından bardağı taşıran damlalar da bu son cümleler oldu. Konuşmada ne Demokrat Parti'nin, ne başbakanın, ne de başka bir ileri gelenin adı geçmişti, fakat o günlerin havası öyleydi, alingan Menderes mesaî almıştı. Ertesi günlerde dekanımızın "vekâlet emrine alındığı" söylentileri koridorlarda dolaşmaya başladı. Bu işlem bir memura işten el çektirilmesi, amiyane deyiimiyle "kızağa çekilme" anlamına geliyordu ki bu genç bir profesör için işten atılma demektir. Nitekim karar resmîleşince Feyzioğlu hemen istifasını verdi ve arkasından da Forumcu birçok hocamız (Aydın Yalçın, Muammer Aksoy, Şerif Mardin, Coşkun Kırca, Ankara Hukuk'tan Münici Kapanı) ard ardına istifalarını verdiler. Öğrenci cephesinde ise daha da büyük bir gürültü koptu.

Dekan Feyzioğlu'nun vekalet emrine alınması Cuma günü duyulmuştu. Araya Cumartesi ve Pazar günleri girdi ve biz Forumcu öğrenciler bütün hafta sonunu bir şeyler yapmamız gerektiğini konuşup tartışmakla geçirdik.

Pazartesi, karar, resmî olarak açıklanınca biz de eylemlere başladık. Gece Fakülte'de ışıkları söndürme operasyonu, yanlış hatırlanıyorsa zaten başlamıştı. Pazartesi dersler boykot edildi. Biz de Yalçın Küçük'le beraber Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a hitaben, kararın onaylanmadığımızı ve

dekanımızın görevine dönmesini istediğimizi söyleyen bir dilekçe kaleme aldık ve imzaya açtık. Çok kısa zamanda üç yüzden fazla öğrenci imzaladı ki, doğrusu biz de bu kadarını beklemiyorduk. Bu sayı, o zamanki öğrenci sayısının yarısından fazlası idi ve imzalamayı reddeden hiçbir öğrenci anımsamıyorum. Ulaşamadığımız öğrenciler, o sırada Fakülte'de bulunmayanlardı. İmzalı dilekçeyi büyük bir zarfa koyarak Çankaya'ya postaladık.

Siyasal'daki eylem

Ertesi gün bütün gazeteler Siyasal'daki eylemlerden bahsediyordu. O zamana kadar dar bir çevreye hitap eden *Forum* yazarları, başta Tühan Feyzioğlu olmak üzere, birer ulusal kahraman haline gelmişlerdi. Bizler de gayet memnunduk ve safiyetle bakalım ne olacak diye beklemeye başlamıştık...

Tabii ki bir şeyler oldu (!) değil mi?

Evet, fakat olanlar hiç de beklentilerimize uygun değildi. Şöyle: Ertesi gün Fakülte'ye Emniyet'ten görevliler gelmiş ve dekanlığa bazı eylemcilerin adlarını vererek, onları sorgulamak üzere Emniyet'e götürmek istediklerini söylemişler. Tabii dekanlığın yapabileceği bir şey yok, bizi hemen buldular ve apar topar - ve ayrı ayrı - polis arabalarına bindirildik. O zaman MİT diye bir teşkilat yok, Milli Emniyet'in ise neredeyse varlığından bile haberdar değilim. Aslında yaptığımız şey hiçbir kanuna aykırı değildi, onun için korku içinde değilim, fakat bakalım ne olacak diye - biraz da kaygıyla - bekliyorum. Yalçın'la da haberleşip ortak bir tavır sergilememiz mümkün değil, neyse, beni emniyet amirinin odasına aldılar.

Amir Bey - herhalde o da Mülkiyeli idi - bana epeyce sert bir ifadeyle, *"Cumhurbaşkanına bir dilekçe yollamışsınız. İlk imza olarak sizin adınız var, dilekçeyi siz mi kaleme aldınız?"* diye sordu. Ben hiç tereddüt etmeden *"evet"* diye cevap verdim. O anda şaşırtıcı bir şey oldu ve amirin sert tavrı birdenbire kayboldu, yüzüne gülümser bir ifade geldi. Bu havada bana aynen şunu söyledi:

"İyi ki itiraf ettiniz, yoksa sizi zorlamak zorunda kalacaktık!"

Anlaşıldı ki bana - ve tabii diğer eylemcilere - eziyet etmek istemiyordu ve bundan kurtulduğu için memnundu. Dahası, ifadem alınırken bana yardımcı oldu ve *"şöyle yazsak daha iyi olur!"* gibilerden akıl verdi.

O zaman düşündüm, Menderes artık kendi polisinin bile sevgisini kaybetmişti, yıl 1956 idi ve DP iktidarı daha o tarihlerde aydınlardan kopmuştu. Daha sonra Yalçın ve diğer arkadaşlarla bunları konuştuk ve güldük. Oysa mesele kapanmamıştı. Fakülte disiplin kurulu, iktidar çevrele-

rinden gelen baskıyla hakkımızda soruşturma açtı, savunmalarımızı aldı ve sonra da ilk imza sahibi olan bana iki ay, ikinci imza sahibi Yalçın'a da - herhalde o, birinci sınıfta olduğu için - bir ay derslere girememe cezası verildi.

Kurul, disiplin yönetmeliğinde daha uygun bir madde bulamamış olacak ki, cezayı "akademik huzuru bozma" gibi garip bir maddeye dayandırmıştı. Oysa biz ve diğer eylemciler fakülte'deki "akademik huzuru" değil de, galiba iktidar çevrelerinin "huzur"unu biraz bozmuştuk. Tabii disiplin kurulu üyeleri de durumdan pek memnun değildi, bazı asistan tanıdıklarımızdan, "*bunları fakülte'den kovun!*" diye baskıya uğradıklarını işittik. Eğer doğruysa, ucuz kurtulduğumuz için galiba bizim disiplincilere minnettar olmamız gerekiyordu. Doğrusu pek de inanmadık...

1956 giriшли arkadaşlarım...

Yalçın Küçük ve diğer 1956 girişliler... Bazıları bugün de âşına olduğumuz isimler...

Yalçın Küçük, Fakülte'ye o yıl girmişti, giriş sınavlarını birincilikle kazanmıştı. Bunun dışında zekâsı ve hırsıyla hemen dikkati çeken bir kişiliği vardı. Üstelik Fakülte'ye siyasi konularda benden çok daha hazırlıklı olarak girmişti. Çok çabuk arkadaş olduk. O, daha Fakülte'ye girmeden siyasi dergileri ve bu arada *Forum*'u okuyormuş, bu yüzden Mülkiye geleneğinde önemli bir yeri olan kıdem farkı, aramızda geçerli değildi. Onun sayesinde '56 girişlilerden birçoğunu daha tanıdım, bunlardan - çok erken kaybettiğimiz - şair Ergin Günçe, siyasette yükselen Hikmet Çetin, müstakbel büyükelçiler Ömer Ersun ve İnal Batu, güzel romanlar yazacak olan Ayla Kutlu, geleceğin ressamlarından İmren Erşen gibi isimler benim de değer verdiğim arkadaşlarım oldular.

Yalçın'la siyaset dışında Fakülte'deki öğretim sistemi hakkında da konuşur, sınıf birinciliği, derece tutturmak gibi şeylerin manasızlığı hakkında anlaşırdık. Doğrusu şuydu: Not yarışından ve teksir sultasından kurtulmamız, bol bol okumamız, o günlerde çok sevdiğimiz bir deyimle "kendimizi vetiştirmemiz" lâzımdı. Ne var ki Yalçın'ın teoride benimsediği bu görüşü pratikte uygulamasına imkân yoktu. O mutlaka en önde olacak, birinciliği kimseye kaptırmayacaktı. Öyle de yaptı ve birincilikle girdiği fakülteyi yine birincilikle bitirdi.

Uzun yıllar sonra onu TV ekranlarında, başında bir kalpak, masaları yumruklar, kitaplarını fırlatırken gördüğümde hep öğrencilik yıllarımızı hatırlar, "Yalçın yine birincilik kavgası veriyor!" diye düşünürdüm. Oysa bir karşılaşmamızda daha benim sormama gerek kalmadan kendisi bu tiyatroya

ları neden sahnelediğini anlattı. “*Taner, ben bu numaraları Aziz’den öğrendim*” dedi. “Aziz” dediği Aziz Nesin’di, Yalçın herkesten küçük ismiyle söz etmeye alışkındı. “Aziz’den öğrendiği” şey de şuydu:

Güzel kitaplar yazmak yetmiyordu, onları tanıtmasını, sattırmasını da bilmek lâzımdı. Bunun için de farklı bir yöntem bulmuştu. Entel takımının sarkastik sataşmalarına hiç aldırmış etmeden basit, fakat uyanık insanlara, “kanaat önderleri”ne yöneliyor, onların zihinlerini, muhayyilelerini kamçıliyordu.

Yöntemi başarılı oldu ve Yalçın kendisine hiç küçümsenemeyecek bir hayran kitlesi yarattı. Birkaç yıl önce Taksim’de bir kahvede karşılaşp da ayaküstü konuşurken bir sürü vatandaşın gelip ondan imza istemelerine tanık oldum. Yalçın bu sahnelere alışkın bir üstâd tavrıyla bir yandan uzatılan kâğıtları imzalıyor, öte yandan da benle konuşmaya devam ediyordu.

Şunu da eklemeliyim: Evet Yalçın tiyatrolar oynadı, yerine göre uçuk-kaçık takıldı, ama ego kavgasıyla devrim kavgası arasında uyum sağlamasını da hep bildi. Katılmadığım, tartıştığım görüşleri elbette var; fakat Mülkiye yıllarımızda bağlandığımız, biraz da kutsallaştırdığımız laik ve demokratik cumhuriyet ilkesinin her zaman cesur ve yürekli bir savunucusu oldu. Şu anda da, sık sık uğradığı haksızlıkların belki de en groteski dolayısıyla Silivri’de tutsak bulunuyor. Fakat o koşullarda da hiç ödün vermeden kalemiyle kavgasına devam ediyor. Bana imzaladığı bir kitabına (*Sırlar*, 2001) “Ben eski çocuk; çocuk kalmak çok güzel!” diye yazmış. Eski ve haşarı bir çocuk!

Yalçın Küçük bahsi kolay kolay bitmez, iyisi ben yine Feyzioğlu olayına ve aldığımız cezalara dönüp kısaca daha sonraki gelişmeleri anlatayım. Bu olaylar sonucu, Forumcu ve müstafi hocalarımızın gözünde değerimiz artmıştı, onlarla - bazen davetleri üzerine evlerinde - görüşmeler yapıyorduk. Fakülte’de de daha 1956 başlarında Fikir Kulübü adı altında kurmuş olduğumuz bir dernek bünyesinde, kendi çapımızda demokrasi kavgasını yürütmeye çalışıyorduk. Sonraları her fakülte de kurularak Fikir Kulüpleri Federasyonu’na ve giderek Dev-Genç’e dönüşecek olan bu dernek kuruluşunda Forum fikriyatı izinde demokratik ilkeleri savunma amacı güdüyordu. Sınıf arkadaşlarım Ertuğrul Baydar, Sunday Üner, Şadi Cindoruk, Ümit Ünkan da başlıca kurucuları arasındaydı. Bir ara derneğe ben de başkanlık yaptım.

İlginçtir, bu yılın Şubat ayında Odatv’de bu fikir kulüplerinin kuruluşu ve etkinlikleri konusunda ayrıntılı bilgi veren bir yazı çıktı. Hoş bir rastlantı, yazarı da Turhan Feyzioğlu (Feyzioğlu değil) ismini taşıyor ve yazıda geniş ölçüde Yalçın’ın tanıklıklarına yer verilmiş. Bir de benim başkan seçildiğim oturumla ilgili otantik bir belge eklenmiş, beni çok eski anılarıma götüren ve duygulandıran bir belge...

toplanti: 22

20-Mart-1957

1. 19-Mart-1957 günü yapılan Genel kurul toplantısında aşağıda isimleri yazılı arkadaşlar yönetimi kurulu'na seçilmiştir.

1. Tamer Timur	34
2. Gülin Güler	32
3. Talim Küçük	20
4. Mete Polat	29
5. Fuat Ünver	26
6. Zühtü Tünelik	25
7. Ümit Ünkan	22

Yapılan vazife takvimi natiçesinde aşağıdaki arkadaşlar, seçilmiştir:

Başkan: Tamer Timur	İttifakçı
Baş.Vekili: Zühtü Tünelik	İttifakçı
Sekreter: Talim Küçük	İttifakçı
Ünvanlı: Ümit Ünkan	İttifakçı

Peki Kemalizm? Forum yazarlarının ortak noktası Kemalizm, Atatürkçülük değil mi?

O sırada hepimiz Kemalistiz, fakat temel kaygımız da Kemalist rejimi demokratik yönde geliştirmeye çalışmak. Bu yönde DP'nin anti-demokratik gidişini büyük bir tehlike olarak görüyoruz. Bunun dışında, DP, sıkışınca dini de siyasi bir araç olarak kullanmakta bir sakınca görmüyor. Başlangıçta tarikatçılığa çok hoşgörülü davranınca, ortaya ticaniler diye bir yobaz takımı çıkmış, Atatürk heykellerini kırmaya başlamıştı. Öyle ki bu durum karşısında DP'liler de korkuya kapıldı ve Atatürk'ü Korumaya Kanunu diye bilinen kanunu çıkardılar. Oysa basın özgürlüğünü, yargı bağımsızlığını yok eden gelişmeler tehlikenin farklı bir şekilde devam ettiğini gösteriyordu. O kadar ki bu gelişmeler DP içinde de huzursuzluk yaratmış, istifalara, hattâ Meclis grubunun isyanına, kabinenin düşmesine yol açmıştı. İstifa edenler arasında Turan Güneş, Ekrem Alican gibi önemli milletvekilleri de vardı.

Yeni parti arayışları

Aslında bu ayaklanma ve kriz Mülkiye'deki olaylarla yakından ilgiliydi ve bu durumda yeni bir partinin kurulması da gündeme gelmişti. Bunu bizler de istiyorduk, çünkü Demokrat Parti belli anti-demokratik bir gidiş içerisinde, Halk Partisi de hayli kalıplaşmış, kendisini yenileyememiş, yeni özelemlere cevap veremiyor. Bu durumda Faktülte'den istifa eden Forumcu hocalar ne yapacaktı? Bunu onlarla da konuşuyorduk.

Hiç unutmuyorum, bir akşam Yalçın Kılıç'la Turhan Feyzioğlu'nun evine gitmiştik, o sırada Bahçelievler'de oturuyordu, bu meseleyi uzun uzun konuştuk. Eski dekanımız öyle bir hava yarattı ki sanki eşit düzeyde şahsiyetlerdik, bize sorular soruyordu ve sonunda da sanki ortak bir karar alınacaktı. Oysa anlaşılan Turhan Feyzioğlu aslında kararını çoktan vermişti, CHP'ye girecekti. Sadece bizi kırmak istemiyordu. Hava çok güzeldi, Bahçelievler'de evden çıktuktan sonra da sokakta bir aşağı, bir yukarı yürüyerek konuşmalara devam ettik. Ben yeni kurulacak olan Hürriyet Partisi diyordum, Yalçın ise CHP, sonuç malûm, hoca CHP'yi seçti, İnönü'nün huzurunda merasimle partiye kaydı yapıldı ve Feyzioğlu bir anda Parti'nin zirve isimlerinden biri haline geldi. O tarihte 35 yaşındaydı ve olaylara kadar ancak dar bir çevre içinde tanınıyordu. Birdenbire ülkede siyaset starlarından biri haline geldi. Sonraki gelişmeler biliniyor: Hürriyet Partisi kuruldu, Aydın Yalçın, Turan Güneş, Şerif Mardin, Coşkun Kırca gibi isimler bu parti saflarında yer aldılar, fakat Parti 1957 seçimlerinde hiçbir varlık gösteremedi ve giderek tarihe karıştı.

*Fikir Kuliübü kurucularından Şadi Cinaloruk ve Ertuğrul Baydar ile
(Mart, 1957).*

1957 seçimlerinde DP oyları ilk kez yüzde 50'nin altına düşmüştü (yüzde 47,8), bu da partinin kendine güvenini azaltan, buna karşılık Menderes'in saldırganlığını ve ülkede huzursuzluğu artıran bir faktör oldu.

Bu arada son sınıfa da geldiniz...

Ben, 1958’de fakülteyi bitirdim. Asistan olmak istiyorum. Aslında uluslararası ilişkiler bölümünde (o zaman adı “Siyasi Şube” idi) okumuştum ve bizim bölümden çıkanlar Dışişleri Bakanlığı sınavlarına giriyor, genellikle de kazanıyor, hariciyeci oluyorlardı, fakat benim o taraklarda bezim yoktu. Oysa görünürde bir asistanlık sınavı da yoktu. O zamanlar asistanlık için şöyle bir genel kanı vardı: daha öğrenciliğinde temayüz etmiş öğrenciler, ilgi duydukları bilim dalının hocasıyla anlaşırıldı ve bu durumda sınav da bir formalite haline gelirdi. Ne var ki benim durumum hiç de böyle değildi. Umudumu açılacak bir sınavda kendimi göstermeye ve bileğimin hakkıyla sınavı kazanmaya bağlamıştım. Akademik adalete güveniyordum.

Fakat maalesef gelişmeler öyle olmadı! Açılan ve bana da uygun bulduğum uluslararası ilişkiler kürsüsünün sınavına girdim. Ne var ki sınıf arkadaşım olan rakibim, daha önce söylediğim gibi hocayla anlaşmıştı, hattâ bana da *“Taner, boşuna zahmet etme!”* gibilerden sözler söylemekte sakınca görmüyordu. Neyse ki zahmet edip sınava girmişim! Böyle sınavlarda daha çok genel sorular soruluyor, toplumsal konularda çok okuyan bir öğ-

renci olduğum için bu lehime bir husustu. Ayrıca lisan sınavına da, kolej çıkışlı olmamama rağmen iki dilden girmiş olmam lisan jürisini etkilemişti. Fransızcam zaten iyiydi, iki yıl Siyasi Şube’de Fransızca öğretmeni Mösyö Giraud’nun dersleriyle çok daha ilerlemişti. Ayrıca bu iki yıl boyunca 3. ve 4. sınıfların tüm İngilizce derslerini izleyerek, sözlük yardımıyla siyasal metinleri çevirecek kadar İngilizce de öğrenmiştim. Bu sınıflar 10-12 kişilik sınıflardı, öğrencilerin yarısı da dili zaten çok iyi bildikleri için gelmiyor ve bu dersler âdeta özel dersler şeklini alıyordu.

Anayasa asistanı olarak Siyasal’da

Her neyse, uzatmayalım, sonunda sınavı kazanamadım, ama, “kendimi göstermeyi” başarmıştım. Jüride tartışmalar olmuş, sonunda beni başka bir kürsüye tavsiye etmeye karar vermişlerdi... Bu çok önemli bir sonuçtu... En sevdiğimiz hocalardan Bahri Savcı da bizim kürsüye alalım demiş, neyse “taktığım” başarıya ulaşmıştı, kısa süre sonra yeni bir sınav açıldı ve ben de 1959 başlarında Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim kadrosuna anayasa asistanı olarak katıldım.

Hayatınızda yeni bir sayfa daha...

Tamamen. Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde üç bölüm vardı: Kamu Yönetimi ya da o zamanki adıyla İdari Şube, Mali Şube ve Siyasi Şube. Siyasi Şube de aslında hariciyecilerin yetiştiği diplomatik şubeydi. Buraya daha çok kolejlerde, Galatasaray, Saint Joseph vb. gibi liselerde okumuş, genellikle İstanbullu çocuklar diplomat olmak için gelirlerdi. Sınavı kazanamamak, ortada kalmak diye bir risk elbette vardı, fakat o yıllarda bu, hiç de büyük bir risk değildi. Kaldı ki fakülteye hariciyeci olmak için girmiş, fakat okurken fikir değiştirmiş olanlar da vardı. Bir söyleşisinden öğrendiğim göre akademisyen ve tarihçi olan sınıf arkadaşım Mete Tunçay da bunlardan biriydi. Belki öğrencilik yıllarımızdaki sohbetlerimizde de bunu söylemiştir, ama hatırlamıyorum.

İstanbulcular grubu çoğu taşrahlılardan oluşan Mülkiye camiasında ayrı bir yer işgal ederdi. Hele Galatasaraylılar, çok düşkün olduğumuz Mülkiye rozeti yerine GS rozeti takarlardı. Öğrenci derneğine seçimlerde de İstanbul ve Anadolu grupları gibi gruplaşmalar olurdu. Her genel kurul toplantısında en çok tartışılan şeylerden biri de, sanki dernek önemli bir şirketmiş gibi, yöneticiler para yedi mi yemedi mi, yönetimi ibra edelim mi etmeyelim mi? meselesi idi. Hesaplardaki üç beş kuruluşluk bir açık kavga vesilesi olabiliyordu. 80’lerde Özal’ın tepesini attıracak olan “teftiş tutkusu” daha öğrencilik yıllarında beyinlere yerleşiyordu.

En az rağbet gören şube, kaymakam yetiştiren İdari Şube (bugünkü Kamu Yönetimi) idi, bunların yılsonundaki geleneksel İnek Bayramı'ndaki lâkapları "Tellâklar" idi. Mali Şube mezunları ise "Tahsildarlar" diye anılırlardı. O hızlı enflasyon yıllarında en çok korkulan şey de diplomayı alıp Maliye ya da İçişleri Bakanlığı'nda "düz memur" olmaktı. Bunun aramızdaki adı "167'ye yatmak" idi. Bu rakam, "düz memur"un alacağı ve o zaman için de çok düşük olan maaşın miktarıydı. Öyle ki ayda 150 lira alan burslu bir öğrenci, diploma alıp da memur olunca ayda 167 lira kazanmaya başlıyordu. Oysa Mali Şube'yi bitirip de hesap uzmanlığı, maliye müfettişliği, banka müfettişliği, yeminli murakıplık gibi bir sınav kazananlar hemen 650 TL. gibi bir maaşla işe başlıyorlardı. Tabii, bu, 2004'te liradan altı sıfır atıldığı da düşünülürse, son altmış yılda Türk lirasının nasıl hızla değer kaybedip eridiğini gösteriyor.

Babam da bana evlerin kuruş ve para hesabıyla alınıp satıldığı günleri anlatırdı da, aynı şeyi kendimin de yaşayacağım pek aklıma gelmezdi. Asistanların durumu o kadar fena değildi. Hem ufak da olsa bir asistanlık tazminatı alıyorlardı, hem de isterlerse Fakülte'de kendilerine bir oda veriliyordu, yani kiradan kurtulma şansları vardı. 1959'da asistan olduğum zaman...

1959'un kaotik ortamı

Demin söyleyemedim, benim doğduğum yıl...

Öyle mi? Tam sizin doğduğunuz yıl ben asistan olmuşum, fakat Türkiye'nin çok karışık olduğu bir yıldır 1959. Aslında yakından bakınca karışıklığın pek de ideolojik nedenlerden doğduğu söylenemez. Herkes Batılı İttifaklara, demokrasi ilkelerine bağlı olduğunu söylüyor, fakat karşı tarafı mahkûm eder biçimde suçluyordu. Daha önce anlattığım nedenlerle ülke siyasetine çok gergin bir hava egemen olmuştu, üstelik bu gerginlik her geçen gün biraz daha artıyordu. O günlerde Demokrat Parti yüceltiliyor, bir demokrasi kurbanı gibi gösteriliyordu. Oysa o günleri yaşayanlar, DP'nin, özellikle de Menderes'in ülkeyi çıkmaza sürükleyen gidişattaki rolünü çok iyi anımsarlar. Asistanlığımın ilk yılı 27 Mayıs müdahalesine götüren kaotik ortamda geçti, bu yüzden düşünce ve meslek hayatımı da derinden etkileyen bu gelişme ve sonuçları üzerinde kısaca durmak istiyorum.

1959 yılında DP-CHP gerginliği sonunda Meclis'te birtakım "tahkikat komisyonları" kurulmasına kadar yoğunlaştı. 28 Nisan 1959'da *Resmî Gazete*'de ilân edilerek yürürlüğe giren bu yasa, aslında korkunç bir kanundu. DP milletvekillerinin egemen olduğu birtakım komisyonlara (resmi adıyla "Encümen"lere) gazete ve dergileri kapatma, insanları tutuklama, hattâ üç yıla kadar hapse mahkûm etme yetkileri veriliyordu. Kısaca bu,

açıkça, bir “sivil darbe” kanunuydu ve bardağı taşıran son damla oldu. Öğrenci hareketleri zaten başlamıştı ve Ankara’da, Kızılay’da korsan mitingler yapılıyordu.

Ne var ki bu gelişmelerle yaşananlar daha da şiddetlendi ve 28 Nisan’da İstanbul’daki küçük çaplı bir ayaklanma ertesi gün Ankara’ya sıçradı. Bizim Fakülte’nin öğrencileri de galeyana gelmiş, Fakülte önünde toplanarak Menderes’i ve DP’yi kınayan sloganlar atıyorlardı. Hemen askeri birlikler gelerek bunları kuşattı ve sonunda havaya ateş açılarak toplantı dağıtıldı. Havaya diyorum, ama Fakülte duvarları da delik deşik olmuş, birçok kurşun da pencerelerden içeri girmişti. Hiç kimsenin ağır bir şekilde yaralanmaması ve ölen olmaması biraz da şans eseriymiş... Söylentilere göre ateş emrini bizzat Genelkurmay Başkanı Rüşti Erdelhun vermişti. Fakülte yönetimi kurşun izlerini, ibret olsun diye, yıllarca onartmadı.

Buraya bir kişisel anımı da ekleyeyim: Askeri operasyon sırasında, Fakülte’nin içinde, İdari İlimler Enstitüsü’nde bulunuyorum, ateş başlayınca herkes içgüdüsel bir şekilde yere yattı. Gördüğüm manzarada bir Amerikalı da vardı, ilk kez gördüğüm bu adam da yere yatmış, fakat elindeki telefon ahizesini bırakmayarak olayları âni ânına bir yerlere aktarıyordu. Gazeteci de olabilirdi, bir istihbarat ajanı da. O hengâmede kimse de ona “kimsin, nesen?” diye sormadı. Onu bir daha da görmedim. O sırada “yankee”lerle işte böylesine içli dışlı yaşıyorduk!

Mayıs ayıyla birlikte olaylar daha da alevlendi değil mi?

Önce yatışır gibi oldu, fakat çok geçmedi, bir ay sonra, bir sabah uyan-
dığımızda ortalıkta büyük bir sessizlik hüküm sürüyordu. 27 Mayıs sabaha
karşı ordu DP iktidarını devirmiş, sıkıyönetim ilân etmiş, sokağa çıkma ya-
sağı koymuştu. Oysa bizler böyle bir darbe fikrine o kadar yabancıydık ki
önce afalladık, ne olduğunu anlamaya çalıştık. Biraz da endişeliydik, mes-
lektaşlarımız arasında öğrencileri kışkırttı diye arananlar vardı. Ne var ki
kısa süre sonra durum anlaşılınca şaşkınlık sevince dönüştü ve Fakülte’de
bulunanlar arasında bayram havası esmeye başladı. Sonra gördük ki bu se-
vinç havası Fakülte ile de sınırlı değildi, tüm Ankara’yı kaplamıştı.

Öğlen saatlerinde sıkıyönetim, bir tebliğ ile sokağa çıkma yasağını kal-
dırdı ve Kızılay birdenbire dans eden, halay çeken coşkulu bir kalabalıkla
doldu. Unutmayalım ki Ankara bürokrat şehri, aydın şehri, enflasyon ve
siyasi zorbalıktan en çok rahatsız olanların şehri. Özellikle, ordu, DP yö-
netiminin en hoyratça baktığı kurumlardan biriydi. “*Ben bu orduyu yedek
subaylarla da yönetirim!*” cümlesi, Menderes’e atfedilen sözlerden biriydi.

Ankara böyle, ya ülke genelinde hangi rüzgârlar esiyordu?

Tabii Ankara’daki havanın bütün Türkiye’ye hâkim olduğunu kimse
söyleyemez. Fakat vatan sathında DP lehine en ufak bir kıpırdanma da ol-
madı. Birkaç gün öncesine kadar ne olduğu belirsiz bir “Vatan Cephesi”ne
her gün, ölmüş kimseler de dahil bir sürü üye kaydeden, daha bir yıl önce
düşen bir uçaktan burnu bile kanamadan çıktığı için kimilerince “evliya”

sayılan, herkesi korkutan bir lider, adı sanı bilinmez 38 subay tarafından tutuklandı ve tartaklanarak hapse yollandı. Ve ülkede de çit çıkmadı.

Burada 27 Mayıs'ı anlatacak, analiz edecek değilim; bu, birçok kitapta zaten yapılmıştır. Ben de bazı makalelerimde bunu yapmaya çalışmışım. Burada daha çok olayın kendi mesleki yaşamımı nasıl etkilediğini anlatmak isterim.

Darbe olduğu sırada ben anayasa asistanı idim ve bir yıldır anayasa hukuku, anayasal sistemler ve 1924 Anayasası ile ilgili çalışmalar yapıyordum. Özellikle ilerde öğrencilere anlatacağım '24 Anayasası dikkatle incelediğim bir metindi. Fakat bir gün baktık, radyolar bu "Anayasa"nın, adını ilk defa duyduğumuz bir "Milli Birlik Komitesi" (MBK) tarafından rafa kaldırıldığını, yeni bir anayasa yapılacağını ve bu arada da ülkenin "geçici bir anayasa" ile yönetileceğini söylüyordu. Bir vatandaş olarak anladığım ve açıklayabildiğim bu durum, bir anayasa asistanı olarak kafamda bir sürü soru doğuruyordu. Tabii ki anayasalar kutsal metinler değildir, değiştirilirler, hattâ toptan değiştirilirler, fakat böyle bir anda rafa kaldırılmasında kuşkusuz rahatsız edici bir taraf vardı. Elbette ki çalışmalarım boşa gitmemişti, fakat güncel sandığım birtakım bilgiler bir anda tarihi bilgiler haline dönüşmüştü.

Doktora tezi arayışları...

O günlerde doktora öğrencisiydim, üzerinde zevkle çalışacağım bir tez konusu arıyordum. Birden kafamda her şey karıştı, doğrusu anayasacılığa da saygım azaldı. Ülke bu '24 Anayasası ile tek parti sisteminden rahatlıkla çok partili hayata geçebilmişti. Şimdi ne olmuştu da tüm siyasal kriz Anayasa'ya atfediliyor, bir hukuki metin günah keçisi haline getiriliyordu? Tekrar ortaya çıkabilecek dikta heveslileri, yeni bir anayasa yapılarak önlenilecek miydi? Bu sorular ilgimi daha çok Anayasa'nın ötesindeki görünmez sosyal kuvvetlere ve bunları araştıran toplumbilimlerine yöneltmeye başladı. Bu noktaya tekrar döneceğim, şimdi o aradaki bazı somut gelişmeleri anlatmak istiyorum.

Lütfen...

27 Mayıs'ın başarıya ulaşmasından sonra bütün gözler iktidarı ele geçiren 38 subay üzerinde toplanmıştı. Herkes bunları tanımak istiyor, gazeteciler peşlerinde koşuyor, söyleşiler yapmaya çalışıyorlardı. Yapabildikleri söyleşiler sayesinde öğrendik ki Komite üyelerinden birçoğunu en çok etkileyen eser, *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* adında bir roman olmuştu. Bu romanın adını duymuş, fakat okumamışım. Sırf yeni yöneticilerimizi daha iyi tanımak için buldum ve okudum. Yazarı Grigori Petrov adlı bir Rus'tu, fakat

eser daha çok Finlandiya ve Bulgaristan'da çok büyük yankılar uyandırmış, Atatürk döneminde de Türkçeye çevrilmişti. Hattâ Atatürk bunun bütün askerî okullarda okunmasını istemiş, böylece roman da yakın tarihlere kadar kırtan fazla baskı yapmıştı.

Roman, doğal kaynakları sınırlı, fakir bir ülkede öğretmen, asker, idareci, avukat vb. kısaca tüm aydınların dayanışma ve heyecan içinde çalışarak, ülkeyi nasıl bir "beyaz zambaklar ülkesi" haline getirdiklerini anlatıyordu. Anlaşıyordu ki bizim genç Milli Birlikçilerin yapmak istedikleri de buydu. Maalesef yapamadılar. Fakat sanırım ki 27 Mayıs'tan sonra siyaset dilimize giren "zinde kuvvetler", "küçük burjuva radikalizmi" gibi kavramlar aynı esprinin ifadesiydi.

Evet, genç ihtilâlciler Türkiye'yi bir "beyaz zambaklar ülkesi" yapamadılar ve kısa zamanda balayı bitti. Ve balayı bittikten sonra da bu heyecanlı subaylar üzerinde baskı başladı. Birkaç ay önce bunları alkışlayanlar, sanki "hadi, bir an önce seçimleri yapın ve gidin!" der gibiydi. Onlar da bunu hissettiler ve daha çok İstanbul Hukuk Fakültesi anayasacılarından oluşan bir Anayasa Komisyonu kurdular. Başına da Menderes'e kafa tutmuş Ord. Prof. Sıddık Sami Onar'ı getirdiler... Herkes rahat etti, işler rayına oturuyordu.

Alternatif Anayasa Komisyonu!

Fakat işler beklendiği gibi yürümedi. Komisyon işleri ağırdan alıyor, toplantılar uzadıkça uzuyor, ortaya bir metin çıkmıyordu. Bu durumda bizim Fakülte'den Prof. Tahsin Bekir Balta önyak oldu ve "örnek olalım, işlerin hızlanmasına yardımcı olalım" diye bizim Siyasal'da da bir Anayasa Komisyonu kuruldu. Şunu söyleyeyim ki Tahsin Hoca, 27 Mayıs günü Fakülte koridorlarında düşünceli ve kaygılı gördüğüm tek profesör idi. Çok az sayıdaki üzülenler zaten ortada yoktu. Anayasa asistanı olarak ben de Komisyon çalışmalarına katılıyordum. Tartışmalar hukukla sınırlı kalmıyor, konunun sosyal boyutlarına da taşıyordu. Fakat kısa süre sonra bir olay biraz tadımızı kaçırdı...

Neydi bu olay?

Bir gün Fakülte sekreteri endişeli bir sesle beni aradı ve "*hemen yanma gel, çok önemli,*" dedi. Gittiğimde Doç. Dr. Şeref Gözübüyük'ü de onun yanında buldum. Meseleyi anlattılar. Sekreterliği Milli Birlik Komitesi'nden aramışlar, azarlar gibi bir sesle "*nedir bu Komisyon? Kim ne hakla kurdu? Hemen Komisyon üyeleri buraya gelsin!*" demişler. Sekreter telâş içinde, sadece Şeref Bey'i ve beni bulabilmiş!

Emir yüksek yerden geliyor, hemen yola koyulduk. Meclis binasında bizi yüzbaşı Numan Esin karşıladı ve derhal haslatmaya başladı:

"Biz bu kadar hassas bir konuda Komisyon kurduk, siz kim oluyorsunuz? Hangi salâhiyetle böyle bir işe kalkışıyorsunuz?"

Bereket Şeref Bey son derece sakin ve güler yüzlü bir insan, kısa sürede durumu yatıştırdı. Numan Bey yine de önemli bir soru patlattı: *"Söyleyin bakalım biz 27 Mayıs'ı hangi nedenle yaptık?"* Esin'den yaşça hayli büyük olan Şeref Bey bu soruyu yanıtlamak istemedi, söz bana düştü. Mealen, *"Sayan Esin,"* dedim, *"bunu Milli Birlik Komitesi daha ilk günden bildirilerle ilân etti: Kardeş kavgasına son vermek, demokrasiyi rayına oturtmak ve sonra da seçimlerle tekrar sivil idareye geçmek."*

Numan Esin, *"nafile!"* gibilerden başını salladı ve *"Olur mu?"* dedi, *"asıl sebep bunlar olur mu? Biz bir tabur gönderseydik Menderes'i alır gelirdi. Siz biliyor musunuz bu son aylarda Güneydoğu'da kaç bin silah toplandı?!"*

Tabii şaşırdık, kaldık. Çünkü ne 27 Mayıs'tan önce, ne de sonra basında ya da kulislere böyle bir iddia ortaya atılmıştı. O halde böyle bir tez, bu düzeyde nasıl ileri sürülebiliyordu? Sanıyorum ki daha o günlerde MBK içinde ihtilâli daha güçlü temellere oturtma ve iktidarı DP'den alıp CHP'ye devretmiş olarak tarihe geçmekten kurtulma kaygıları başlamıştı. Belki de, bu, daha sonra MBK'nin bölünmesinin ve "köklü reformlar" yapmak için daha uzun süre iktidarda kalmak isteyen bir grubun ortaya çıkmasının ilk işaretleriydi.

Sürprizlerle dolu siyasal gelişmeler

Buraya tekrar dönmek üzere o yıllarda asistan olarak neler yapıyordunuz, üniversitedeki hayatınızla devam edelim arzu ederseniz...

Bu arada doktora kurlarına devam ediyor, öte yandan da her gün bir sürprizle karşılaştığımız siyasal gelişmeleri izlemeye çalışıyordum. Deniz Baykal da doktora arkadaşlarım arasındaydı, fakat henüz asistan olmamıştı. Aynı kurları izleyenler arasında ünlü *Mülkiye Tarihi*'ni yazan Ali Çankaya da vardı. Osmanlıca terkiplerle dolu Türkçesi ve bir kaleme bendisi haliyle tam bir eski Mülkiyeli profili çiziyordu. Bizden hayli yaşlıydı. Hiyerarşi tanımaz, ukalâ tavırlarımız galiba ona pek sempatik gelmedi ve bize mesafeli davrandı. O sıralarda tarih ve Mülkiye tarihi özel meraklarım arasında değildi. Yıllar sonra onun *Mülkiye Tarihi*'ni çok şey öğrenerek okurken, doktora günlerimizi anımsadım ve keşke o günlerde Ali Bey'i bol bol konuşturabilseydim diye hayıflandım.

Hiç de heyecan duymadan ve motive olmadan doktora kurlarını izlerken, yıl (1960) sonuna doğru yeni bir derginin hazırlıklarının başladığını duyduk. Bu hazırlıkları yürüten Doğan Avcıoğlu Fransa'da, ünlü Sciences Po'da (Siyasal Bilgiler Okulu'nda) okumuş, geniş ufuklu, hırslı ve örgütçü bir yazardı. 1950'lerde Türkiye'ye döndükten sonra çeşitli gazetelerde - bu arada *Akıs* Dergisi'nde - çalışmış, CHP araştırma kurullarında görev almıştı.

27 Mayıs'tan sonra da, MBK ile birlikte Kurucu Meclis'i teşkil eden Temsilciler Meclisi'ne üye seçilmişti. Şimdi de bizim Fakülte'den yakın dostu Mümtaz Soysal'ı da yanına alarak sol bir dergi çıkarmak için harekete geçmişti. Bu konuda da kimden nasıl faydalanacağını çok iyi biliyordu.

Avcioğlu ile ilk karşılaşmamızı hatırlamıyorum, fakat ilk önemli anımdan benden ünlü siyaset bilimci Prof. Maurice Duverger'nin *Diktatörlüğe Dair* başlıklı kitabını tanıtmamı ve özetlememi istemiş olmasıydı. Memnuniyetle yaptım, Avcioğlu da beğendi ve yazım - ki basında çıkan ilk yazımdı - derginin ilk sayısında çıktı. Yeri gelmişken ekleyeyim ki, Duverger, bizim 27 Mayıs'ı olumlu karşılamıştı, hattâ sadece Duverger değil, bütün Batı kamuoyu da. Nedeni esas olarak şuydu, *Le Monde* Gazetesi'nin yazdığı gibi "*Başka darbelerde hapse anılan insanlar, bu darbede hapisten çıkarılıyor(du).*"

İlk sayısı 20 Aralık 1961'de yayınlanan Yön Dergisi, 30 Haziran 1967 tarihine kadar 222 sayı çıkmış. Ben yetişemedim, ama hakkında çok şey okudum.

Evet, *Yön* çıktı, ilk sayısı çok beğenildi ve büyük yankılar yaptı. Aynı dergide daha sonra da yazılar yazdım. Ve bu arada - herhalde yine Doğan Avcioğlu'nun dikkatimi çekmesiyle - beni daha da çok etkileyen bir Fransız toplumbilimci keşfettim. Adı Jacques Lambert idi ve Latin Amerika uzmanıydı. Bu ülkelerle ilgili eserinde toplumsal yapıların nasıl Batı tipi bir demokrasiyi engellediğini, nasıl siyasal krizlere ve darbelere yol açtığını anlatıyordu. Kısaca Türkiye'de de geçerli, 27 Mayıs'ta yaşadığımız mekanizmaları anlatıyordu.

O yıllarda da anayasa fetişizmi vardı!

O günlerde, tam da bu günlerde olduğu gibi bir anayasa fetişizmi içindeydik, yeni yapılacak bir anayasaya sokulacak birkaç maddeyle her türlü sorunun çözüleceği sanılıyordu. Bu fetişizmden kurtulmaya çalışan genç bir araştırmacı olarak tam da aradığımı bulmuştum. Prof. Lambert, Marksist bir düşünür değildi, fakat analizleri tarihi maddeci açıklamalara paraleldi. Bu tabii çok sonraları yaptığım bir değerlendirme, yoksa *Yön Dergisi*'nde Lambert'in Latin Amerika'yla ilgili analizlerini tanıtan yazıyı yazarken bunun pek farkında değildim. *Yön Dergisi* ülkeyi devrime doğru yönlendirmeye çalışırken beni de anayasa hukukundan siyaset bilimi, sosyoloji ve tarihe doğru yönlendirdi.

Şimdi kaldığımız yerden devam edebiliriz. Anayasa çalışmaları sürüyor ve...

Bu sırada Fakülte'de de Anayasa Komisyonu'nun çalışmaları devam ediyordu. MBK da artık bu çalışmalara olumlu bakmaya başlamıştı, hattâ

yeni kurulan hükümetten bazı bakanlar ve MBK üyeleri de toplantılara katılıyorlardı. Bunlardan Eğitim Bakanı Ahmet Tahtakılıç ve Albay Ekrem Acuner'i hatırlıyorum.

Ne var ki bu arada MBK üyeleri de aralarında ikiye bölünmüş ve o sırada egemen olan grup çok gürültü koparacak bazı reformlar yapmaya başlamışlardı. Üniversiteden sorgusuz sualsiz 147 öğretim üyesinin atılması bunların en talihlisi oldu, zaten bundan sonra da MBK'nın "reform" şevki kırıldı. Bu meslektaşlarımızın mesleğine neden son verildiğini anlamaya imkân yoktu, bu nedenle ilk Anayasa Komisyonu toplantısına gelen, adını şu anda hatırlamadığım bir yarbayın etrafını hemen kuşattık. O da rahatsızdı ve suçlayıcı sorularımız karşısında sonunda öfkelen-di: *"Bakın," dedi, "biz bu hocaları tanımıyoruz, bunları bize sizin meslektaşlarınız tanıttı, listeler hazırladı, bize verdiler, biz de bu listeleri birbirleriyle karşılaştırdık, tartıştık ve sonunda da kararımızı verdik."*

Anlaşılan âdi akademik çekişme ve kıskançlıklar muhbirliğe dönüşmüş ve tasfiye listeleri saf MBK üyeleri tarafından "reform" adı altında ilân edilmişti. MBK asker etiğiyle tüm sorumluluğu üstüne aldı ve muhbirlerini hiçbir zaman açıklamadı. Menderes bir profesörü bakanlık emrine alınca kopan fırtınayı hatırlayarak bu tra-ji-komik reform karşısında acı acı güldük.

Fakat MBK'nın itibarı büyük bir darbe yemişti, kamuoyunda "14'ler" diye anılan grup da artık düşlediği reformları yapamadı. "Babıâli'den geçeceğiz!", "Ülkü ve Kültür Birliği kuracağız!" gibi ürkütücü projeler artık bir daha duyulmadı. Ve iyi de oldu. Zaten aradan çok geçmeden bu kez de radyolardan MBK içindeki 14'ler Grubu'nun tasfiye edildiğini ve çeşitli ülkelere "diplomat" olarak yollandıklarını dinledik. Darbe içinde darbe olmuş, "kalıcılar" gitmiş, seçimlerin önünde artık bir engel kalmamıştı.

"Post-modern" olarak damgalanmak!

Bu ülke daha sonraları da darbe içinde darbeler yaşadı, fakat yenilenler diplomat olarak yabancı ülkelerdeki elçiliklere değil, zindanlara, işkence evlerine yollanıyordu. Günümüzde her sıradışı olaya "post-modern" yaftasını yapıştırmak moda oldu, sanıyorum ki o sırada böyle bir kavram olsaydı, âdeta bir sihirbaz değneğiyle 14 ihtilâlcii diplomata dönüştüren bu işlem de mutlaka "post-modern" damgası yerd-i!

Fakat bu "darbe içinde darbe" demokrasiye geçişi de kolaylaştırdı değil mi?

Evet, bu arada İstanbul Komisyonu da anayasa tasarısını tamamlamıştı. Bu tasarı Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu'nda tartışıldı ve son şeklini aldı.

Halk oylamasına da sunularak yüzde 60,4 kabul oyuyla onaylandı. Oylama 1982 anayasa referandumundan çok daha özgür koşullarda yapılmıştı. Ekim ortasında da seçimlere gidildi. İlginçtir ki DP büyük bir darbe yemiş olmasına rağmen, CHP yine çoğunluğu sağlayamamış, oyların ancak yüzde 36,7'sini alabilmişti. DP'nin oyları ise Adalet Partisi (yüzde 34,7) ile Yeni Türkiye Partisi (yüzde 13,7) arasında ikiye bölünmüştü. Kalan oylar da o günlerin renkli politikacısı Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) gitmişti. 27 Mayıs korkusunu hâlâ içinden atamamış olan Adalet Partisi, seçimlere, her ihtimale karşı bir paratonerle, General Ragıp Gümüşpala'nın başkanlığında girmişti.

Seçim sonuçlarında en büyük rolü kuşkusuz izlenen iktisat politikaları oynamıştı. Bu olgu, aynı zamanda yakın geçmişe damgasını vuran darbeler tarihimizin sınıfsal özelliğini de yansıtıyor. Son altmış yıl içinde tüm darbeler, bir iktisadi kriz ortamıyla örtüştü, iktidara gelen ya da geldiğini sanan askeri cuntalar, egemen sınıflar ve uluslararası finans kuruluşları (IMF, Dünya Bankası vb.) kısılcasında bir "kemer sıkma" politikası uygulamak zorunda bırakıldılar. Bu askerlere mutlak bir "bilimsel zorunluluk" olarak empoze ediliyordu, güya başka bir şey yapılamazdı. Ülkede sosyal devlet geleneği yoktu ve bu politikalara direnebilecek güçte siyasal ve sendikal örgütler de bulunmuyordu. Böylece uygulanan yokluk politikasının faturası sonunda halk yığınlarının sırtına yükleniyor, onlar da, sandık yolu açılınca, cunta nafakamızı elimizden aldı diye, oylarını krizin asıl yaratıcılarına veriyorlardı.

Oysa askerler bambaşka nedenlerle iktidara el koymuşlardı!

Tabii, askerler ve onları destekleyen küçük burjuva aydınları bu senaryo için iktidarı ele geçirmemişlerdi. Onlar "vatani kurtarmak", "ülkeyi kalkındırmak", "beyaz zambaklar" vb. gibi büyük idealler peşindeydiler. Buna karşılık büyük burjuvazi iplerin ucunu elinden bırakmıyor, "zor ve kirli işler!" (devalüasyon, ücretlerin dondurulması, sendikaların ve solcu kuruluşların ezilmesi vb.) bitince, askerlere *"teşekkürler! Artık kışlalarımıza çekilebilirsiniz"* diyorlardı. Bu da yeni bir krize, yeni bir buluşmaya kadar devam ediyordu. Bu senaryo defalarca tekrarlandı.

Yine de 1960'ta gerçekleşen ilk darbe, bu şemaya hayli aykırı özellikler taşıyordu. Bunun belki de en önemli nedeni darbenin ordu hiyerarşisi dışında, çoğu genç subaylar tarafından yapılmış olması idi. Bunlar kamuoyundaki gelişmelere, reformist eğilimlere duyarlı idiler ve daha önce Milli Emniyet tarafından fişlenmiş insanlarla işbirliği yapmakta bile bir sakınca görmediler. Bu koşullarda yapılan anayasa da bir orta sınıf devrimciliği - ya da o günlerdeki deyimle "küçük burjuva radikalizmi" - özellikleri taşıyordu.

Anayasacılara demokrasiyi sağlam temellere oturtmak ve bu amaçla da diktatörlüğe gidebilecek bütün kapıları kapatmak kavgısı egemen olmuştu. Bunun yolunu ise yüksek diplomalı "âkiler"den oluşan bir ikinci meclis

kurmakta ve yargı ve yürütme organları dışında bir sürü özerk kurumlar oluşturmakta bulmuşlardı: Yüksek mahkemeler, Devlet Planlama Kurulu, özerk üniversite ve TRT, Yüksek Seçim Kurulu vb. gibi. Sosyal devlet anlayışı da ilk kez anayasal bir ilke oluyor, sendikal haklar tanınıyordu.

1961 Anayasası ile idam cezası bile kaldırılmıştı!

Hattâ bu arada, '61 Anayasası ile idam cezasını bile kaldırmıştı! Bu Anayasa'nın insan haklarıyla ilgili bir maddesi "Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz" diyordu. Yaşama hakkı, tüm hakların özü değil midir? Anayasa Komisyonu üyelerinden Turan Güneş'in, Fakülte sohbetlerinde, *"yahu, biz farkında olmadan idam cezasını da kaldırmışız"* dediğini anımsıyorum. Tabii pratikte böyle bir yorumu aldırış eden olmadı. İdam cezası devam etti.

Kısaca '61 Anayasası bir "denge" arayışı idi. Ne var ki bu sınıflar arası denge arayışında askerler nalıncı keserini biraz kendilerine doğru yontmaktan da geri kalmamışlardı. Örneğin bir Askeri Yargıtay kurarak kendilerini sivil yargıdan ayırdılar, ayrıca Milli Güvenlik Kurulu ile de genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarını, önemli meselelerde sivil otoriteler yanında bir hakem konumuna getirdiler. Belki daha önemli gelişme de Ordu Yardımlaşma Kurumu ile TSK'nın bağımsız bir kurum konumunu kaybetmesi ve egemen sınıflar ile kader birliğine itilmesi oldu.

Bütün bunlar daha sonraki yıllarda "askeri vesayet" adı verilecek olan gelişmelerin basamaklarını oluşturdu. Fakat öyle sanıyorum ki eğer siyasetçiler dik dursa ve anayasal yetkilerini kullansalar yine de böyle gelişmeler olmazdı. Oysa asıl istedikleri araçlar (para ve kredi politikası, bütçenin hazırlanması, ihaleler, özelleştirmeler vb.) zaten kendi ellerinde olduğu için komünistlere, Kürtçülere ve yobazlara, ya da öyle sanılanlara karşı askerle iktidarı paylaşmakta, hattâ yükü askerlere yıkmakta hiçbir sakınca görmediler. Ne zaman ki kendileri de "olağan şüpheliler" arasına girdiler, işte o zaman tüm asker düşmanlarını da yanlarına alarak hücumla geçtiler. Bunun adına da "demokrasi kavgası" dediler.

27 Mayıs döneminde de haksızlıklar yapıldı

27 Mayıs döneminde kuşkusuz büyük haksızlıklar yapıldı, reform girişimlerini de yüzlerine gözlerine bulaştırdılar. Fakat Yassıada davaları daha akıllıca yürütülse, "köpek davası," "bebek davası" gibi komiklikler yerine, örneğin 6-7 Eylül cürümleri dosyası da esas alınsaydı, herhalde kamu vicda-

nını çok daha rahatlatacak bir durum ortaya çıkardı. İdamlar ise her şeyin üzerine tuz biber ekti. Ben bile DP'ye hep karşı olmuş biri olduğum halde, bu yüzden az kalsın karakolluk oluyordum.

Hiç unutmam idamlardan sonra bir gün Mülkiyeli dostum şair Turgay Gönenç'le Piknik Lokantası'nda bira içiyorduk, tabii bu konu da konuşuluyordu. Fakat ben neler söylediysem - ki şimdi hatırlamıyorum - yandaki masalardan biri ayağa kalktı, beni tehdit etti ve etrafa sanki bir cürüm işlenmiş gibi "*Polis var mı? Polis var mı?*" diye bağırmaya başladı. Şansımıza polis bulamadı ve bu arada Turgay'ın da adamı sakinleştirmeye çalışan müdahaleleriyle karakolu boylamaktan kurtulduk. O günlerde ülkede öyle sığılsız bir hava esiyordu.

Siz Adnan Menderes'i nasıl değerlendiriyorsunuz?

Menderes'i '54 yılında, Mülkiye son sınıfta iken bir kere Meclis'te dinlemiştim. İyi bir hatipti, çok düzgün, Osmanlıca terkiplerle dolu bir konuşması vardı.

Varlıklı bir aileden geliyor, davranışları itibariyle bir beyefendi, İstanbul beyefendisiydi, fakat siyasette yer yer bir köy ağası gibi davranmaktan kendisini alamıyordu. Zaten kendisi de Aydın'da binlerce dönümlük araziye, Çakırbeyli Çiftliği'ne sahipti. Özellikle 1954 seçimlerinde yüzde 57,5 oranında oy alması onu değiştirdi, dediğim dedik havasına soktu, sonunu da bu hazırladı.

Yassıada'da çok aşağıdan aldı, Bayar ve Zorlu gibi dik duramadı, Mahkeme Başkanı Salim Başol'a hep, "*Sayın Hâkim beyefendi hazretleri!*" diye hitap ediyordu, fakat sonuç değişmedi.

Peki, ülkenin politik durumu böyle, Taner Timur ve arkadaşları neler yapıyorlar?

Hayatım daha çok Mülkiye, Mülkiyeliler Birliği ve Kızılay arasında geçiyordu. Yeni asistan olduğum için henüz öğrencilerle temasım da ke-silmemişti. Ben mezun olduğum yıl fakülteye giren öğrencilerden birçoğu, kültürel faaliyetlere katılımlarıyla hemen dikkati çekiyordu. Bunlardan birçoğu daha sonra siyaset ve kültür hayatında önemli yerlere geldiler. Meslektaşlar arasında ise en yakın, en takdir ettiğim arkadaşlarımdan üçü, tesadüfen hiçbiri Mülkiye çıkışlı olmayan, fakat üçü de Mülkiye'de kariyer yapacak olan kişilerdi. Bunlardan Deniz Baykal ve Korkut Boratav Ankara Hukuk, Bilsay Kırıncı da İstanbul İktisat çıkışlıydı ve üçü de Siyasal'a ilk adımlarını doktora öğrencisi olarak attılar. Aynı kürsüde olduğumuz için en sık görüştüğüm Deniz Baykal'dı, fakat daha o zamanlarda aktif siyasete en çok eğilim taşıyan da oydu. Çok sonraları, 27 Mayıs'ı hazırlayan olaylarda Kızılay'da Menderes'in yakasına sarıldığı vb. gibi dedikodular çıktı, daha

doğrusu çıkarıldı. O sıralarda sohbetlerimizde gizli saklı yoktu, hiç öyle bir şey duymamıştım.

Fakülte dışından ise, o günlerden en çok anımsadığım olay Şevket Süreyya Aydemir ile görüşmelerimizdi. Bir yerden Aydemir'in genç aydınlarla sohbetler yaptığını duymuş, biz de, bir iki arkadaş, randevu alarak evine gitmiştik. Şevket Süreyya Bey, Devrim sırasında Sovyet Rusya'da geçirdiği günlerden, tek parti döneminden, *Kadro* Dergisi'nden, Atatürk'ten anılarını anlatıyor, saatlerce coşkuyla konuşuyordu. Biz de ilgiyle ve hiç dikkatimiz dağılmadan dinliyorduk. Nihayet saat ilerleyip ayrılma vakti gelince "çocuklar, bugün hep ben konuştum, gelecek sefer ben sizleri dinleyeceğim!" diyordu.

Bir "Tek Adam" nesli ortaya çıktı!

Tabii daha sonraki buluşmamızda da aynı senaryo yineleniyordu, fakat hiç de şikayetçi değildik!.. Özellikle Sovyet planlama tecrübesini anlatırken nasıl heyecanlandığını hiç unutamam, öyle ki çıkışta, kendi aramızda, Aydemir'in söylendiği gibi komünizmden dönmüş olmadığını, içten içe inancını koruduğunu konuşuyorduk. Çankaya sofralarında kendilerini (*Kadro* Dergisi'ni) temsil ettiğini söylediği Yakup Kadri'nin ağzından da bize dönemle ilgili bir sürü siyasal dedikodu anlatırdı.

Şevket Süreyya Bey o sırada *Tek Adam* adlı ünlü eserini hazırlıyordu. Ertesi yıl ilk cilt yayınlandığı sırada ben Fransa'daydım. Kitabı buldum, okudum ve kendisine bir de kart atarak bu öğretici eserden dolayı kutladım. Bana içten bir yanıt verdi, işin zorluğundan, zaman zaman devamını yazmaktan vazgeçmeyi düşündüğünü söylüyordu. Fakat vazgeçmedi, eseri tamamladı ve sonunda ortaya bir klasik çıktı. Böylece genç subaylar arasında *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* neslinden sonra bir de *Tek Adam* nesli ortaya çıktı!

İlk Paris yolculuğu (1962)

Fransa'ya ilk gidiş öykünüzü de anlatır mısınız?

Hayatımdaki asıl önemli gelişme Rockefeller Vakfı'ndan bir burs temin ederek 1962'de Fransa'ya gitmem oldu. O sırada bu Vakıf Türkiye'de genç araştırmacılara burslar veriyordu. Benden önce de Mehmet Selik, Mete Tunçay gibi arkadaşlarım aynı burstan yararlanmıştı. ABD'ye gitmek diye bir zorunluluk da yoktu. Örneğin Mete Tunçay İngiltere'yi seçmişti. Ben ise Fransa'ya gitmek istiyordum. Derken Vakıf'ın temsilcisi Fakülte'ye geldi, adaylarla mülâkatlar yapıyor, heyecanla ben de sıramı bekliyorum. Ne var ki ben İngilizce konuşamıyorum, adam da Fransızca bilmiyor. İyi ki de bilmiyor, çünkü Fransızcam iyi, ama, pratiğim zayıf, adam üzerinde parlak bir izlenim bırakacak gibi değil. Bereket versin ki Türkkaya Ataöv orada, bana tercümanlık yapacak...

Türkkaya kısa süre önce Amerika'dan doktorasıyla dönmüş, bizim fakülteye asistan olmuştu. Daha önce de Robert College'de okumuştı, yani İngilizcesi mükemmeldi, ayrıca Amerikalıların nasıl etkileneceğini de bili-

yordu. Aramız çok iyiydi. Sadece bana çevirmenlik yapmakla kalmadı, galiba hakkımda iyi şeyler de söyledi ki çarçabuk olumlu haber geldi. Bu arada şunu ekleyeyim: Söyleşide Vakıf temsilcisinin söylediklerini ben genellikle anlıyordum, sadece benim söylediklerim çevriliyordu. Böylece adam belki de benim daha iyi bildiğim dil olan Fransızcamı da olduğundan çok daha iyi sandı. Her neyse Türkkaya'ya çok müteşekkirdim, babamın hayalindeki "rüyalar ülkesi"ne bir burs kazanmıştım, az sonra da yol hazırlıklarına başladım.

27 yaşındasınız ve birçok alanda o yıllarda dünya başkenti olan Paris'e gidiyorsunuz. Çok heyecan verici...

Paris'e 1962 sonbaharında gittim, hayatımda ilk kez yurt dışına çıkıyordum. Tabii heyecanlı bir yolculuk oldu. O sırada daha önce sözünü ettiğim doçent ağabeyimiz Şeref Gözübüyük de bir süredir eşiyile beraber Paris'te bulunuyordu. Beni karşılayacağını söylemişti ve eksik olmasın havaalanına da geldi. Sonra otobüsle şehre geldik ve beni Montparnasse Bulvarı'nda Kenmoore adlı bir otele yerleştirdi. Daha sonra Paris'e her gelişimde, yolum Montparnasse'a düştükçe bu otele bakar ve o "tarihi" günü anımsardım. Sonra o da el değiştirdi ve adı değişti. Şeref Ağabey beni otele bıraktıktan sonra hemen yakındaki metro istasyonuna indik, bana birkaç dakika içinde metro hatlarının nasıl kullanılacağını gösterdi. Sonra metro haritasında oradan kendi evine nasıl gidebileceğimi açıkladı ve elime de bir şehir haritası vererek, bana *"sen otele yerleş, dinlen, sonra da bize akşam yemeğine gel!"* dedi.

Fransız rasyonalizmi ile ilk karşılaşma

Olacak şey değil, benim gibi yön duygusu çok zayıf olan biri, böyle ilk ayak bastığı bir şehirde bir adrese kendi başına gidebilecek! İtiraz etmem çok ayıp olacaktı, üstelik kâğıt üzerinde her şey çok basit görünüyordu. Gerçekten de her şey çok kolay geçti ve yolumu Ankara veya İstanbul'da olabileceğinden daha kolaylıkla buldum. Daha ilk günde Fransız rasyonalizmi ile karşılaşmıştım, memnundum. Üstelik bu küçük yolculuk, bana daha ilk anlardan itibaren bu şehirde istediğim her yere kolayca gidebileceğim hakkında bir güven duygusu verdi. Fakat metronun sakıncası şu ki, insanı tembelliğe alıştırtıyor ve bu güzel şehri hep yer altından dolaşıyorsunuz!

Aslında Montparnasse Bulvarı, Paris'in en şık ve canlı bulvarlarından biridir. O zaman "Tour Montparnasse" denilen 60 katlı gökdelen yapılmamıştı, onun yerinde güzel bir gar binası vardı. Sonradan öğrendiğime göre, 1950'lerde, bir entel semti olan bulvarda bizim öğrenciler de (Doğan Avcıoğlu-

lu, Necat Erder, Sencer Divitçioğlu, Ferit Edgü vb.) daha çok Select kahvesinde buluşup tartışmışlar. Select hâlâ o semtin sevimli kahvelerindendir. Aynı bulvarda, St. Michel'le kesişme noktasına doğru da Closerie des Lilas adında başka bir tarihi kahve bulunur. Ünlülerin devam ettiği bu kahveye 20. yüzyıl başlarında şair Yahya Kemal ve arkadaşları da giderlermiş. Burada, masaların üstünde, kahveye gelen ünlülerin adlarının yazılı olduğu plaketter bulunur. 1970'lerde, Ecevit iktidarında Paris'te kültür ataşeliği yaparken şair Melih Cevdet Anday uğraşmış, bir masaya da Yahya Kemal'in adını koydurmuştu. Kapiya en yakın masada da Lenin'in ismi vardı. Arkadaşlar arasında, "devrimci lider herhalde polis baskınlarından hemen kaçabilmek için böyle bir yer seçmiş?!" diye yorumlar yaptık!

Paris'e gelişimin ertesi gününü Montparnasse ve civarında geçirdim, ara sokaklara giriyor, vitrinlere, mimarisiyle dikkatimi çeken binalara bakıyordum. Sadeliğin ve zarafetin hâkim olduğu bu şehir daha ilk günlerden beni büyüledi. Kimsenin kimseyle ilgilenmediği büyük şehir atmosferi insana büyük bir özgürlük duygusu veriyordu.

İlk günler şehri keşfetmekle geçti, fakat artık otelden çıkmam, devamlı bir yere yerleşmem gerekiyordu. Orada da Şeref Ağabey imdadına yetişti. Kendisi, eşiyile beraber Paris'in ortalarında, Montmartre Bulvarı'nda, bir Ermeni ailesine ait küçük bir dairede oturuyordu. Yakında Türkiye'ye döneceklerdi, kira bedeli de gayet makuldü, istersem oraya geçebilirdim. Hesabımı yaptım, benim de ödeyebileceğim bir bedeldi, "peki" dedim ve çok geçmeden de Montmartre Bulvarı'na taşındım.

Evsahiplerim, Zulalian'lar, aynı binada daha büyük bir dairede oturan, Türkiyeli, İstanbul Türkçesi konuşan bir Ermeni ailesiydi. Türkiye'den kopmamışlardı, bana yakın yaşlarda bir çocukları Türkiye'ye gidip askerlik yaptığını bile söyledi. Anladığım kadarıyla, tekstil ve giyim kuşam alanında hâlâ Türkiye ile iş yapıyorlardı. Bir kere kapıda onların yanında bir İstanbul hanımla karşılaştım, bana, "*adını mutlaka duymuşsundur, ünlü terzi Muallâ,*" dediler. Kibar ve alçakgönüllü bir hanımefendi idi. Bozuntuya vermedim. Oysa o tarihte Fikret Muallâ'nın bile adını duymamıştım. Meğerse bahtsız ressam, Paris'te, o sıralarda kendisine bir kadeh şarap ısmarlayana bir resim yapıyormuş! O tarihte Asala cinayetleri, soykırım tartışmaları vb. olmadığı için ev sahiplerimle bu konularla ilgili hiç konuşma yapmadık. Zaten işlerimiz ve ilgi alanlarımız farklıydı, Zulalian'larla fazla temasım olmadı.

Yerleşme işini halletmiş, Paris'teki turistik ziyaretlerimi de (Eiffel Kulesi hariç!) tamamlamıştım, artık akademik hayatımı düzene sokmam gerekiyordu. Siyasal'da doktora yapmış olduğum için gayet özgürce bir program hazırlayabilirdim.

Sıra geldi doktora çalışmanızı konuşmaya...

Evet, onu şimdi birkaç yıl geriye dönerek anlatayım. Doktora diyorum, ama aslında ortada fazla bir şey de yoktu. Kısaca açıklamalıyım: 1959'da asistan olduğumda, Fakülte'de doktora kurları yeni başlamıştı. Yüksek lisans diye bir derece yoktu, doğrudan doktora başlıyordunuz. Önce bir yıl süren kurlar, sonra yeterli sınavı, daha sonra da tez konusu alıp yazmaya başlama!

Tezde çıkış yolu arayışları

Benim şanssızlığım daha çok konumun anayasa oluşundan doğuyordu. Ben daha kurları izlerken anayasa ilga edilmiş, komisyonlar kurulmuş, ortalağa her türlü belirsizlikler egemen olmuştu. Ülke tam bir kriz içindeydi. Ve bende anayasacılığa güven de sarsılmıştı. Tabii bu koşullarda bir konu seçme ve üzerinde zevkle çalışma psikolojisinden uzaktım.

Başta kürsü profesörümüz Bahri Savcı olmak üzere bu konuda bana yardımcı olabilecek hocalar ise, her biri bir komisyonda, kendileri yeni bir anayasa yapmaya çalışıyorlardı.

Sonunda, Fransız literatüründe Batılı demokrasilerle ilgili bazı tartışmaları izlerken, kendime göre bir çıkış yolu buldum. O tarihlerde Batı'da, daha doğrusu Fransa ve İtalya gibi koalisyonlarla idare edilen ülkelerde yürütme erki zaafı, "kuvvetli yürütme" fikrine yol açmıştı. Bunu sağlayacak anayasal mekanizmalar hakkında tartışmalar vardı. Biz ise dikta tehlikesine karşı ayaklanmış, fakat sonunda, paradoksal olarak zayıf koalisyon hükümetlerine mahkûm hale gelmiştik.

Oysa Türkiye gibi "kalkınma" sorunu olan, "planlama" tartışmaları yapılan bir ülkede bu bir handikap teşkil ediyordu. Dikta tehlikesini bertaraf eden, fakat iktidar zaafı da yaratmayan bir yol bulabilir miydik? Fikir aslında fena değildi, fakat anlattığım karmaşa ve kaynak yetersizlikleri içinde bu fikri doğru dürüst işleyemedim ve tezim de zar zor geçti. Aslında bu umurumda bile değildi, üzerimden büyük bir yük kalkmıştı, her şeyi unuttum, heyecanla, yepyeni bir fikir seyahatine çıkıyordum...

Aldığınız bursla neler yapabiliyordunuz? Kısıtlamalar getiriyor muydu?

Bana verilen burs, tam da benim istediğim gibi, âdeta "istediğini yapabilirsin" gibilerden bir burstu, fakat elbetteki üniversite ile temas kurmam, o ortamda çalışmalar yapmam gerekiyordu. O zaman Paris'te tek bir Sorbonne vardı, üniversite bugünkü gibi, Paris I, Paris II, Paris III vb. şeklinde bağımsız parçalara ayrılmamıştı. Yani işler kolaydı ve ben de Quartier

Latin denilen ünlü akademi mahallesinde bulunan merkezi binadaki doktora kurlarına serbest dinleyici olarak kaydımı yaptırdım. Kendi seçtiğim kurları takip edecektim. Bu arada Sorbonne'un lisans programında da ünlü bazı profesörlerin kurlarını izlemeye başladım. Doktora kurlarında Prof. Duverger'nin, sosyoloji lisansında ise Raymond Aron'un kurları en muntazam izlediğim kurlar oldu. Bu arada bazı kurlar da çok düş kırıcı oldu, örneğin doktora kurlarında bir anayasacı profesör söylediklerini tane tane öğrencilere dikte ediyor, hattâ "küçük a, küçük b" diye başlıkları da kendi tayin ediyordu. Doğrusu ünlü Sorbonne'da beklemediğim bir illiklikti, zaten o kuru fazla izlemedim.

Sorbonne'da Raymond Aron'un derslerinde...

Duverger'nin eserlerini okumuştum, temel düşüncelerini biliyordum, derslerinde de çok yeni şeyler söylemiyordu. Raymond Aron ise o sırada çok gözde bir sosyologdu ve tam da o yıl, Sanayi Toplumlari ve Marksizm başlığı altında bir kur yapıyordu. Sorbonne'da, derslerin yapıldığı büyük bir amfi çarçabuk dolduğu için erken gelmek, yer tutmak gerekiyordu. Aron da derslerini - Fransızların "cour magistral" dedikleri geleneğe uygun bir biçimde - teatral bir heyecanla veriyordu. Aslında Marks'ı anlatmıyordu, daha çok Marks'la boğuşuyordu. Çünkü, kendisinin de söylediği gibi, analizlerine karşı olduğu bu düşünür temel referansları arasındaydı, onu yorumlaması, çürütmesi lâzımdı.

Ne var ki bu konuda şanssız bir seçim yapmış, Marks'ın karşısına onunla kıyaslanması mümkün olmayan Alexis de Tocqueville'i koymuştu. Günümüzde liberalizmin star yaptığı bu diplomat kuşkusuz önemli bir gözlemciydi. Amerikan demokrasisi ve kamuoyu ile ilgili, Batı Avrupa geleceğine de yaydığı gözlemleri nüfuz ediciydi, fakat Marks'ın yirmi yaşlarında okuyup, daha sonra da hiç üzerinde durmadığı bu düşünürü bu düzeyde sunmak hiç de inandırıcı olmuyordu. Ben izlediğim derslerden söz ediyorum, aslında Aron başka eserlerinde daha çok Weber'i yüceltmıştır. Beni bu derslerde Aron'nun yorumlarından çok, yorum ve eleştirilerine vesile teşkil eden Marks'ın tezleri etkilemişti. Aron, hücumu geçmeden önce, dürtüst bir biçimde bunları da öğrencilerine okuyordu.

Aron bahsini kapatırken bir de belleğime çakılan son dersini anlatayım. Sömestr sonu dersi her zamankinden daha da kalabalıktı, Aron her zamanki canlılığıyla anlatacaklarını anlattı ve öğrencilere son cümleler olarak şunları söyledi:

"Bakın ben bütün derslerimde Marks'ı anlattım ve eleştirdim, fakat hiç sanmayım ki kendini onunla kıyaslıyorum, o, büyük bir düşünürdü, ben ise saygın (honorable) bir profesörüm."

Koca dershanede müthiş bir alkış koptu, kısmen son ders olduğu için, sanırım daha çok da çoğu öğrenci bu gerçekçi fikri paylaştığı için! Yıl 1963 idi, yükselen Marksızın'ın, belki de beş yıl sonra patlak verecek Mayıs 68'in ilk işaretleriydi bunlar...

Paris'te kimlerle arkadaşlık ediyordunuz?

Paris'te ilk yılım daha çok Türk arkadaşlar arasında geçti. Çoğu, devlet bursuyla doktora yapmaya gelmiş, Mülkiye'den tanıdığım arkadaşlardı. Öğlenleri üniversite lokantalarında yiyor, daha sonra da Saint-Michel Bulvarı'na açılan bir sokaktaki La Chope kahvesinde gevezelik ediyorduk. Hem ilgi konularım hem de akıcı bir Fransızcaya sahip olmamam, Fransız arkadaş bulmamı zorlaştırıyordu, doğrusu ben de pek aramıyordum.

Reel Fransa'yı gözlemlerken...

Fransızlar için neler düşünüyordunuz?

İlk büyülenme geçtikten sonra Fransa ve Fransızlar hakkında daha realist fikirlere ulaşma çabasına girişmiştim. Dışardan sadece "ideal Fransa"yı izlemişken şimdi "reel Fransa" içindeydim. İlk dikkatimi çeken şu oldu:

Bu toplumda insanlar arasında kuşkusuz büyük gelir ve statü farkları vardı, fakat, öyle kimse de kolay kolay kendisini ezdirecek gibi görünmüyordu. Bir kahve garsonu, bir işçi, kapıcı, basit bir tamirci vb., kısaca tüm "alttakiler," beyaz yakalılara karşı dik durmasını biliyorlardı, kişilik sahibi insanlardı.

Bu çok hoşuma gitti ve "işte iki yüz yıl önce halk devrimi yapmış bir ülkenin insanları!" diye düşündüm. Fransız Devrimi'ni artık kitaplardan değil, sokaktaki insan davranışlarından okuyordum. Ne var ki bireyciliğin bu toplumda yer yer egoizm, kendini üstün görme gibi biçimlerde tezahürüne tanık olmaya başlayınca hayranlığım törpülendi, düşüncem daha nüanslı şekillere büründü. Galiba bireyci tutumların arkasında Fransız kültür milliyetçiliğini, ulusalcı gururu sezer gibi olmaya başlamıştım. Tabii tepeden bakan davranışlar, o tarihlerde "az gelişmiş" denilen ülke mensuplarına karşı daha yaygındı. Zaten daha sonraları "az gelişmiş" sözü de pejoratif bir anlam kazandı ve kullanılmamaya başlandı.

Mağrur tavırların tüm yabancılar arasında da Fransızlara karşı tepkiler yarattığını, "Fransız küstahlığı" olarak eleştirilene yol açtığını zamanla daha iyi gördüm. Nitekim birkaç yıl sonra, Mayıs 68'de, Fransa tam bir devrim atmosferinde yaşarken, Polonyalı bir yazar "*Fransızlarda beşeri sıcaklık* (chaleur humaine) yok!" diyecek ve bu söz büyük yankılara yol açacaktı. Oysa Mayıs 68 tam da "beşeri sıcaklığın" egemen olduğu bir hareketti. İlk gidişimde

böyle eleştirileri ben de sık sık paylaşıyordum, fakat şunu da eklemeliyim: Bu gibi eleştiriler, özeleştirici şeklinde Fransızlar arasında da çok yaygındı. Dahası ülkede aydınlar ve siyasetçiler arasında milliyetçi şişirmeler çok ayıp sayılıyordu. Beş seçmenden birinin Komünist Parti'ye oy verdiği bir ülkede bulunuyordum. Yine de tablo çok parlak değildi, eleştirilecek hayli şey vardı. Ne var ki kültürel zenginlik ve güzellikler her şeyi unutturuyordu.

Zaten Paris deyince onları anlatmadan olmaz!

Paris'e yerleştikçe üniversite dışında yaşanan kültürel hayatın üniversite hayatından çok daha zengin olduğunu anlamaya başlamıştım. O yıllar Fransız düşüncesine Sartre Varoluşçuluğu ile Marksizm egemendi. Sartre ve sevgilisi Simon de Beauvoir'ın her hareketi merakla izleniyor, basında yankı uyandırıyor, herkes Varoluşçu felsefeyi merak ediyordu.

O sıralarda Sartre'in temel eserlerine hücum edecek cesaretim yoktu. Ortada, ulaşabileceğim metin olarak, yıllarca önce (1946'da) verdiği bir konferans vardı: "Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir." Fakat 1963'te Sartre, kendine özgü psikanalitik bir yaklaşımla, çocukluğunu anlatan iki makale yazdı ve bunlar 1963'te *Sözcükler* başlığı altında yayımlandılar. Ertesi yıl Sartre'a - ret edeceği - Nobel Ödülü kazandıracak olan bu edebiyat şaheseri, daha çıkar çıkmaz büyük yankılar uyandırmıştı.

Paris'te beni en çok etkileyen kitap, Garaudy'den...

Sartre'a ve Marksizm'e duyduğum ilgi Fransız Komünist Partisi'ne de ilgi duymama yol açmıştı. O sırada Parti, bilim adamları, tarihçileri, iktisatçıları, sanatkârları vb. ile, Fransız kültür hayatı içinde çok önemli bir yer işgal ediyordu. Felsefede ise en önemli ismi Roger Garaudy idi. Garaudy'nin ben Fransa'ya gelmeden bir yıl önce çıkardığı bir eserin yankıları sürüyordu. Ben de *İnsanın Perspektifleri* adını taşıyan bu kitabı aldım ve hemen okumaya koyuldum. İtiraf edeyim ki beni bu ilk Fransa maceramda en çok etkileyen kitap bu oldu.

Neydi bu kitapta sizi etkileyen hususlar?

Garaudy eserinde, o günkü koşullarda insanın üç perspektifi olduğunu söylüyor ve bunları anlatıyordu:

Marksizm, Varoluşçuluk ve Hristiyan Hümanizmi.

Bunlar tabii, 1960'ların başlarında, Fransız kültürünün araladığı perspektiflerdi. Zaten beni bu eserde en çok çarpan şey de somut bilgilerden çok esere egemen olan diyalog esprisi olmuştu. Yazar eleştirdiği yazarlarla ilgili kısımları, eser yayımlanmadan yazarlara yollanmış ve onların yanıtını

alarak esere eklemiştii. Yani Garaudy'nin Sartre ile ilgili eleştirilerini okuduktan sonra, hemen altında, Sartre'in bunlara yanıtını da okuyordunuz ki ben daha önce böyle bir şeye rastlamamıştım. Bilmiyorum ama herhalde Fransa'da da bu pek rastlanılan bir durum değildi. Üstelik bu girişim, katı bir dogmatizm diye yaftalanan Marksizm'e bağlı bir yazardan geliyordu. Bir anda beni de yıllarca etkilemiş bir kampanyanın izleri zihnimde yok oldu. Zaten sosyal analizleriyle beni çeken Marksizm'e artık her türlü önyargı dışında bakabilirdim.

Tabii daha önce çok dogmatik tavırlar da takınmış bir filozof olan Garaudy, bu eseri durup dururken yazmamıştı. Dünya değişiyordu. Sovyetler Birliği'nin 20. Kongresi'nde Stalin kültü lanetlenmiş, "barış içinde bir arada yaşama" ve "diyalog" dönemine girilmişti. Garaudy de bu espri içinde hareket ediyordu. Kuşkusuz samimiydi, o kadar ki diyalog aşkıyla Parti'yi de geride bırakarak dindarlarla diyaloga başladı ve bunu da çok ileri götürdü. Sonunda da Parti'den kovularak önce Hristiyanlığa sonra da Müslümanlığa geçti. Ve bu arada kullandığı bazı antisemit cümleler yüzünden de Fransa'da adı anılmaz hale geldi. Üstâdı bu yolculuğunda hüznle izledim ve sonunda izini kaybettim. Garaudy bahsine son verirken Türkiye'yle ilgili eğlenceli bir de anekdot anlatayım.

Garaudy'nin dinle diyalogu Türk solcularını da etkilemiş ve yazarın bir eseri *Sosyalizm ve İslâmiyet* başlığı altında Yön Yayınları arasında yayımlanmıştı. Çevirenler de Doğan Avcioğlu ile Mihri Belli'den (o sırada E. Tüfekçi adını kullanıyordu) başkası değildi. Garaudy, İslâmiyet'in uygarlığa katkılarını anlatıyor, Batı'daki anti-İslâm tavrı eleştiriyordu. Bizimkiler de onun vasıtasıyla Sosyalizm'in dine karşı olmadığını göstermeye çalışıyorlardı. Tabii hemen olumlu olumsuz tepkiler de gelmeye başladı. Bunlardan en şaşırtıcısı Niyazi Berkes'in tepkisiydi, dergiye yolladığı bir mektupta, Berkes, öfkeli bir dille, "kimdir bu adam?" diyordu alaylı bir şekilde, "yoksa Müslümanlığı seçmiş Hristiyan bir yazar mıdır?" Belli ki Berkes, Garaudy'nin adını duymamıştı, fakat o sırada gaf olarak görülen şey, zamanla doğrulanan bir kehanet halini aldı. Dedik ya, Garaudy, Berkes'e inat, Müslüman oldu!

Sinemateklerde geçen günler

Heiningway, 1920'lerde "Paris Bir şenliktir" demişti. Bu şenliğin kaynaklarından birisi de sinema... 1960'larda durum nasıldı?

Paris sinema cenneti idi, yüzlerce sinemanın yanısıra iki de Sinematek vardı. Yani bir yandan en yeni filmleri izlerken, öte yandan da sinema tarihine geçmiş klasikleri görme şansına sahiptiniz. Ben de bu şansı kullananlar arasında oldum. O sırada Paris'te iktisat doktorası yapan Zafer Başak

ve Sorbonne’da sanat tarihi okumuş eşi Selmin Başak bu konuda en çok konuştuğum, zevklerimizin uyduğu dostlarımdı. Paris’e benden birkaç yıl önce gelmişlerdi ve bana çok yararlı tavsiyelerde bulunuyorlardı. Böylece devrimci dönemin Rus klasiklerini (Eisenstein, Poudovkin, Dovjenko vb.), Alman Ekspresyonizmi şaheserlerini ve bu arada Nazizmin ürkütücü haber-cilerini (Lang, Sternberg, Murnau) kısa sürede Sinemateklerde yakaladım.

Tabii listeye İtalyan Neo-realizminin incilerini ve Jean Renoir, René Clément gibi Fransız ustaları da eklemem lâzım. İspanyol Louis Bunuel’in din, seks ve şiddet üzerine kurulu acı realizmi ise benim için bir sürü kitap-tan daha öğretici olmuştu. Onun altmış yıl kadar önce çevirdiği *Los Olvi-dados* filmindeki beşeri dram, hiç kuşku duymuyorum bugün de bir sürü tülkenin varoşlarında yaşanıyor. İşte en yakından izlediğim sanat dalından belleğime kazınan bazı isimler... Fransız sinemasındaki Yeni Dalga akımı ise zaten o sırada yaşanan bir sanat olayıydı.

Ve sergiler, tabii ki muhteşem müzeler...

Müzeler dışında, sergilere fazla gitmiyordum. Yine de Picasso’nun son eserlerinin sergilendiği bir sergiyi canlı bir şekilde hatırlıyorum. Müzele-re gelince, Louvres içinde kaybolup gidiyorsunuz. Önceden dönem, sanat dalı ve uygarlık konularında seçimler yapıp ona göze gzmelisiniz. Be-nim çok sevdiğim bir müze, Tuileries Bahçesi’nde bulunan Jeu de Pomme Müzesi’ydi. Küçük, zarif bir müze, tüm Empresyonist tablolar orada sergi-leniyordu. O sıralarda Osmanlı çalışmaları yapmadığım için, bu tabloların belki de en güzellerinin ünlü Osmanlı Yahudi ailesi Kamondo’lar tarafından hediye edilmiş olmaları dikkatimi çekmemişti. Bunu ve en güzel Fransız möbellerinin sergilendiği Kamondo Müzesi’ni daha sonraki gidişlerimde keşfettim ve *Tarih ve Toplum*’a bu konuda bir de makale yazdım. Daha sonra da İstanbul’dan arkadaşım Nora Seni Kamondolar hakkında güzel bir kitap yazdı. Fransızca yayınlanan bu kitap, Türkçeye de çevrildi.

Türk ressamlarla da karşılaştınız mı?

İlk gidişimde bizim ressamlarla pek bir temasım olmadı. İstanbul’da Bilsay’ın tanıştırdığı Sarkis ve yakın dostları Altan ve Bilge Gürman’la kar-şılaştım ve sık sık görüştük. Bunlardan Altan’ı maalesef çok genç yaşlarda kaybettik. Yakınlarda eşi Bilge Gürman ile İstanbul İktisat mezunlarının bir toplantısında karşılaştık ve eski günleri andık.

Müzik? Konserler?

Fransızlar, Almanlar, hattâ İngilizler kadar klasik müzik âşığı değiller. Yine de ünlü konser salonu Salle Pleyel’de sık sık ünlü virtüözleri dinlemek mümkündü. Üstelik de bileti çoğu kez haftalarca önce alınmak gerekmiyordu.

Kaldığım iki yıl içinde az sayıda konsere gidebildim. Fakat bunlardan ikisi doğrusu unutulmaz konserlerdi. Baba ve oğul (David ve İgor) Oistrakh'ların birlikte icra ettikleri iki keman için konçerto gerçek bir ziyafetti. Diğer bir konserde de Yehudi Menuhin'in oda orkestrasını dinlemiştim. Menuhin hem çalıyor, hem de küçük orkestrayı idare ediyordu.

Tiyatroda Sartre, romanda Camus...

Herhalde edebi akımları da izliyordunuz?

Fransa edebiyat ülkesi, orada olup da az çok roman ve tiyatro alanındaki gelişmeleri izlememek mümkün değil. Şiir diyemeyeceğim, çünkü şiir artık Batı'da özel bir sanat dalı olarak aşıldı. Ben oradayken, başta Aragon olmak üzere birkaç yaşlı şair vardı, onlar da öldüler. Artık Batı'da şair kimliğiyle ön plana çıkan sanatkarlar yok. Ancak bu şiir öldü anlamına gelmiyor, şiir sanatın ve hayatın her alanına nüfuz etmiş olarak yaşıyor. Bunu söylerken Cemal Süreya'yı hatırlıyorum, "her sanat şiire dayanır, hattâ şiir bile!" derdi, dudaklarında memnun bir gülümsemeyle. Bu da aslında yeni bir şey değil. 19. yüzyılda Anton Çehov öykü yazıyordu, fakat aslında bir şairdi.

Neyse tekrar Fransa'ya dönelim. Ben felsefede olduğu gibi edebiyatta da Sartre'i izliyordum, fakat tezli romanlarını değil, tiyatrosunu seviyordum. Onlar da tezliydi, ama çok daha etkileyici idiler. Romanda Fransızların çoğu gibi ben de Camus yanlısıydım. O tarihlerde devrim ve özgürlük konularında Sartre-Camus tartışması büyük yankılar uyandırmıştı. Birkaç yıl önce bir vesileyle bu tartışmayla yeniden ilgilendiğim zaman hayli düş kırıklığına uğradım. Aradan geçen zaman içinde söylenenler çok eskimiş... Esprisi ve sahneye konu şekliyle o tarihte beni asıl çarpan tiyatro olayı ise Berthold Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Yükselişi* olmuştu. Odeon'da, Jean Vilar sahneye koymuştu.

Bu arada bursunuzu bir yıl daha uzattınız. Bu nasıl oldu?

Paris'te ilk yılım çok çabuk geçti. Yaşamım, çalışma mekânım olan Sorbonne Hukuk Fakültesi kitaplığı, La Chope Kahvesi sohbetleri ve ev arasına sıkışmış kalmıştı. Akşamları sinemaya gitme dışında evden pek çıkmıyordum. Bunun farkına varan ev sahipleri bana acıdılar, "*bakın, anladık, dediler, siz çalışkan birisiniz, Paris'e daha çok gelirsiniz, fakat bu yaşta gelemezsiniz, biraz gezin eğlenin!*" diye tutturdular. Oysa benim bir şikâyetim yoktu, hayatımdan memnundum.

Tek kaygım yıl sonu yaklaşıyordu. Ben bu şehre bir yıllık burs alarak gelmiştim, burs ikinci yıla da uzatılabiliyordu. Ve daha ilk aylardan itibaren bu uzatmayı nasıl sağlayabileceğimi düşünmeye başlamıştım...

İkinci yıl için sağlam bir referans bulmalıydım. Aklıma Prof. Duverger geldi. Neden olmasındı?

Zaten derslerini izliyordum, eserlerini de okumuştum. Ona bir mektupla durumumu yazma, bir çalışma programı sunma uygun olabilirdi. Öyle yaptım, yanıtını da bir hafta sonraki dersten sonra bana verebilirdi. Mektubu yolladım, çalışmak istediğim konu Kemalist Devrim idi, fakat konuya tarihsel ve demokratik değerler açısından eğilecektim. Gün geldi, dersi dinledim, sonra da hocayı koridorda yakaladım. Bana, *"mektubunuzu aldım, programın ilginç dedi, referans mektubu yazarım"*, sonra da, fazla bir şey sormadan, *"şimdi nasıl olacak?"* dedi, *"onlar bana soracak ve ben cevap mı vereceğim?"* Evet, dedim, onlar size yazacak, formalite böyleydi, fakat ayrılmadan önce bana biraz da ironik bir ifadeyle *"ama, konunuz nazik, dikkatli olun!"* dedi.

Duverger Türkiye'yi ziyaret etmiş, ülkemizi çok iyi tanıyan, Kemalizmı kültürünü bilen bir bilimadamıydı, eleştirel bir yaklaşımın başıma iş açabileceğini ima ederken, biraz da dalga geçiyordu.

Duverger'nin bir iki cümlesiyle ikinci Paris yılı...

Sonuçtan emindim, sorunun bu kadar basit ve çabuk şekilde çözülmesi beni mutlu kılmıştı. Zaten olumlu yanıt da kısa süre sonra geldi. Duverger'nin ne yazdığını bilmiyorum, ama herhalde bir iki cümlesi bana ikinci bir Paris yılı kazandırmıştı. Duverger çok aranan, çok meşgul bir insandı, sık sık derslerine de gelemiyor, "rahatsızlandı" diye haber gönderiyordu. Doktora öğrencileri bunun bahane olduğunu çok iyi biliyor, bayağı içerliyorlardı. Yerine gelen asistanı Jean-Pierre Cot pek de bir şey anlatamıyordu. O da daha sonraları Sosyalist Parti'de yükseldi, bir ara bakan da oldu, fakat sonradan ortadan kayboldu.

Artık Paris'e daha hâkimdiniz, iyi tanıyordunuz...

Böylelikle Paris'te ikinci yılım birinciden daha verimli geçti. Fransızca konuşmam hayli rahatlamış, yabancılarla temasım artmıştı. Yabancılar, diyorum, çünkü dış ülkelerde o ülke mensuplarından çok yabancılarla temas kurmak hem daha kolay, hem de çoğu zaman daha enteresan oluyor. Ben rejim sorunlarına kalkınma sosyolojisi açısından eğilirken, örneğin bir Latin Amerikalı ya da Mısırlı öğrenci benim için bir Fransız'dan daha ilginçti. Fransız siyasetinde ilgimi çeken fazla bir taraf yoktu. O sırada her şey de Gaulle ile başlıyor de Gaulle ile bitiyordu. Tüm hükümet üyelerini bir masa etrafında toplayıp, biraz yukarıdaki kürsüsünde, teatral jestlerle süslediği basın toplantıları görülecek şeydi. O bir kurumdu ve yapacaklarını üçüncü şahıs diliyle ilân ediyordu.

Özellikle Cezayir Sorunu'nu çözmesi elini rahatlatmış, "büyük politika" oyunlarına olanak sağlamıştı. Böylece savaşta yenilmiş, Nazilerle işbirliği yapmış, sonunda da Amerikalılar tarafından kurtarılmış bir ülkeyi bu teatral jestlerle, sanki onlarla eşitmiş gibi bir havaya sokmayı becerdi. İngiltere'nin Avrupa Birliğine girişini veto etti, Fransa'yı, atom sırlarını kendisiyle paylaşmadılar diye Nato'nun askeri kanadından çıkardı ve bağımsız bir nükleer güç haline getirdi.

Bütün bunları izlemek güzeldi, fakat Fransa'yı Fransızlarla konuşmanın bir anlamı yoktu, zaten Fransızlar da kendi sorunlarını yabancılarla konuşmaktan pek hoşlanmazlar. Buna karşılık doktora yapan Mısırlı öğrencilerle ortak noktalarımız çoktu.

O sırada Mısır'da Nasır iktidardaydı ve Mısırlılara ulusal bir gurur kazandırmıştı. Tanıdığım Mısırlı öğrencilerde bu mağırtır duruşa açıkça tanık oluyordum. Ülkeleri Üçüncü Dünya liderleri arasına girmişti ve Batı'nın kuyruğuna takılmış bir Türkiye'ye biraz da tepeden bakıyorlardı. Anouar Abdel-Malek'in *Mısır, Askeri Toplum* başlıklı eseri Fransa'da tam da o sırada yayımlandı, hayli yankı uyandırdı ve ben de merakla okudum. Yazarın analiz düzeyi ve Mısır'la ilgili kaynak ve verilerin zenginliği beni etkilemişti. Bu Abdel-Malek daha sonraları *Diogène* adlı bir dergide çok yankılar uyandıran bir Oryantalizm eleştirisi yaptı. Bugün Edward Said'in herkesin diline düşmüş olan tezi ana hatlarıyla o makalede mevcuttur.

Le Monde, âdeta ikinci bir okuldu

Mısır'la ilgilenirken tabii Latin Amerika konusundaki okumalarımı da sürdürüyordum. Uluslararası gelişmeleri ise daha çok *Le Monde* Gazetesi'nden izliyordum. O tarihteki olanaklar içinde bu gazete benim için âdeta ikinci bir okul oldu. Ne var ki, ulusalcı duygular içinde, gazetenin Türkiye ile ilgili yazıları hiç de hoşuma gitmiyordu. Gerçek şuydu ki *Le Monde*'a hakim zihniyet de "ulusalcı" bir zihniyetti. Bu arada ve özellikle Kıbrıs konusunda yazılanlar bana tarafsız görünmüyordu. Hattâ bir gün, birkaç arkadaşla beraber gazetenin Ortadoğu muhabirine - adı Paul Balta idi - telefon ettik, randevu aldık ve görüşmeye gittik. Tatlı bir adamdı, önce bizi yatıştırdı, sonra da kendi görüşlerini savundu, fakat gazetenin o sıralarda Kıbrıslı Türklere karşı işlenen cinayetlere gereken yeri vermediği de açıktı.

Doçentlik için hazırlıklara da Paris'te mi başladınız?

Üçüncü Dünya ile ilgili okumalarımın bana Türk Devrimi konusunda yapacağım çalışmada referans çerçevesi oluşturacağını düşünüyordum, fakat asıl ilgilim, Fransa'daki felsefi tartışmalara yönelikti. Bunlar bana herhan-

gi bir felsefi sistemi yetkin bir biçimde tanımaktan çok bazı çağdaş felsefi sorunlar ve kavramlarla tanışma konusunda yardımcı oldular. O da Fransız felsefe geleneğiyle sınırlıydı, örneğin o sıralarda Anglo-Sakson ülkelerinde egemen olan dil ve mantık felsefeleri Fransızların pek ilgisini çekmiyordu. Sartre'ın Wittgenstein'la alay eden bir cümlesini anımsıyorum. Kısaca felsefe, ne kadar evrensel hedefler güderse gütsün, ulusal geleneklerin çizdiği sınırları pek aşmıyor. Üstelik Fransa'da, Varoluşçu yazın sayesinde, felsefe günlük hayatın içine de girmişti.

Sartre'ın Nobel'e lâyık görülmesi aslında yazarın edebi eserleri kadar felsefesinin de ödüllendirilmesi idi. Sartre bunu gürültülü bir şekilde reddetti ve itibarını daha da artırdı. Tam da o günlerde Fransız Komünist Partisi Nâzım Hikmet'le ilgili bir toplantı düzenlemişti. Konuşmacılar arasında Sartre da vardı. Çok sevindim, üstelik hiç görmemiş olduğum Sartre'ı da görecektim. Fakat Sartre gelmedi, sadece toplantıya gönderdiği mesaj okundu, o günlerde herhalde pek ortada görünmek istemiyordu.

Paris'teki ikinci yılımda Fransa dışına çıkmak, iki ayrı seyahatte Avrupa turu yapmak fırsatını buldum.

İki Avrupa turu

İzlenimlerinizi merak ediyorum...

Aslında bu seyahatleri Mülkiye'den arkadaşım Ergün Türker'e borçluyum. Okulda benden bir sınıf küçük olan Türker, devlet bursu kazanmış, Fransa'ya doktora yapmaya gelmişti. Bu burstan tasarruf ettiği paralarla elden düşme - neredeyse 200 bin kilometre yapmış - bir Volkswagen (kaplumbağa) almıştı. Şimdi bu arabayla bizi iki turda güneyde - Cebelitarık'ı da geçerek - Fas'tan kuzeyde Norveç'e kadar uzanacak bir Avrupa turuna davet ediyordu. Öneri cazipti, "bu nasıl iş!" demeden hemen kabul ettim.

Seyahat gerçekten de çok başarılı oldu. Ehliyetini de yeni almış olan bu dostumun becerisi gerçekten her türlü takdire değerdi. Bu iki seyahatte Fas, İspanya, Almanya, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç ve Norveç'i gördük. Almanya'da Doğu Berlin'e de geçtik ve orada, harap binalar arasında, eski Berlin'in ne olduğu az çok gözlerimiz önüne serildi.

Bu iki seyahatin dışında o sırada Londra'da bulunan sınıf arkadaşım Fikret Görün'le haberleşerek bir de İngiltere seyahati yaptım. O da o sırada ODTÜ'de asistan olmuştu. Yine Londra'da olan Mülkiyeli (sonradan ANAP milletvekili oldu) arkadaşım Selçuk Maruflı da bana bir pansiyonda oda ayarladı. Londra'da da bir yandan emperyal başkentin haşmetiyle büyülenirken, öte yandan tatlı sohbetler yapıyorduk... Ve tabii bol bol da "chicken" yedik...

Bu Avrupa seyahatleri bana kitaplarda öğrenemeyeceğim birçok şey öğretti. Kuşkusuz ileri Avrupa ülkeleri, şehir düzeni ve temizliği, etkin ulaşım ağı, rasyonel davranış, karşılıklı saygı vb. gibi kriterler açısından birbirine benziyorlar. Zaten Avrupa'da "medeniyet" denilince anlaşılan da böyle mekanik ölçütler. Oysa her ülkede bunları aşan, çok farklı renkler taşıyan "ulusal kültürler"le karşılaşılırdık. Bu malzemeyle gerçek bir Avrupa Birliği nasıl olabilirdi? Kuşkusuz aradan geçen yıllar, "küreselleşme," AB entegrasyonu ve para birliği bu farkları biraz törpüledi, fakat son seyahatlerimde de gördüğüm gibi "ulusal kültürler" de canlılıklarını korumaya devam ediyorlar. Tam elli yıl önceki seyahatime dönersem, bundan en tezatlı anılarım en güneydeki Fas ve en kuzeydeki Norveç'le ilgili.

Fas'ta eski İslâm uygarlığından kalan eserlerle Fransız kolonisinin modern yapıları arasındaki tezatlı birliktelik çarpıcıydı. Ülkede her türlü Akdeniz güzelliği mevcuttu, canımızı sıkan tek bir olay oldu: Rabat'da ilginç bulduğumuz eski bir camiye girip görmek istemiştik. Bir arkadaşımız daha dış kapının eşiğine ayağını basmamıştı ki, etrafımızda düşman bir kalabalık toplandı. Bize el kol hareketleri yapıyorlar, öfkeyle bir şeyler söylüyorlardı. Durum ürkütücüydü, ne olduğunu da anlamamıştık. Meğer ayakkabıyla eşiğe basmış bir arkadaşımız! Tabii kutsal yerlere ayakkabı ile girmek bizde de hiç hoş karşılanmaz, fakat henüz caminin dışındaydık. Neyse ki bunu yapan arkadaş âdeta Arap aksanıyla bir Kelime-i Şahadet getirdi de ortalık yatıştı. Sonra aynı arkadaş camiye girip namaz da kıldı. Çıktığında benzi solmuştu, bize namaz kılarken bile her hareketinin sıkı kontrol altında olduğunu anlattı. Büyük bir tehlike atlatmıştık, sonra aramızda, "keşke," diye konuştuk, *"bu şiddet ve celâli zamanında kolonyalistlere göstelerdi!"*

Madem Fas'tan söz ettim, burada bir parantez açarak yıllar sonra yine Fas'a yaptığım bir ziyareti de araya sıkıştırayım. 2003'ün sonlarıydı, Rabat'da büyükelçi olan eski öğrencilerimden Akın Algan beni Rabat Üniversitesi'nde bir konferans vermek üzere Fas'a davet etti. Konu, "Osmanlı Modernleşmesi ve Türk Devrimi" idi.

Fas'ta verdiğim konferansın benim için unutulmaz bir tarafı oldu. Dinleyicilerin büyük bir kısmı Fas'taki büyükelçilerden, özellikle de Avrupalı diplomatlardan, diğer bir kısmı da üniversite öğretim üyelerinden oluşuyordu. Yani çok düzeyli bir topluluk karşılarındaydım. O tarihlerde, "Türkiye, AKP yönetiminde İslâm'ı demokrasiyle uzlaştırarak Müslüman dünyaya bir model olabilir mi?" sorusu kafaları çok meşgul ediyordu. Konferansa büyük ilginin nedeni de galiba buydu. Ben politikacı olmadığım için, daha önceki yorumlarım çerçevesinde ve "model olma" kaygısını hiç dikkate almadan bir sunuş yaptım.

Propaganda kokan konuşmalar zaten benim işim değil, üstelik bunlar genellikle aksi tesir yapar. Özellikle de böyle düzeyli topluluklar karşısın-

Fas'taki konferansımızda Büyükelçi Akın Algan ve Rabat Üniversitesi dekanı ile...

Rabat'ta...

da! Yine de müteedeyyin akademisyenler öntünde laik bir devrimi savunmak zevkle üstlendiğim bir görev oldu. Faslı meslektaşlarım anlattıklarından çok memnun kaldılar, en azından bana söyledikleri buydu.

Bir akşam Türk büyükelçiliğinde onlarla yemek yedik ve daha samimi bir ortamda konuşmak, tartışmak fırsatı bulduk. Tabii Fas monarşisi tartışmaların dışında kalıyordu. Bir ülkenin iç dinamikleri hareket halinde değilse, siz istediğiniz kadar “model” tartışmaları yapın, harika “model”ler sunun, bunun bir faydası yoktur. Yakınlarda gördük, bir Tunuslu kendini yaktı, onun vücuduyla beraber yılların birikimi de ateşlendi ve kitleler harekete geçti. Bakalım “Arap baharı” denilen süreç bize daha ne sürprizler sunacak. Biz onlara örnek olalım derken, dilerim şöyle ya da böyle onlar bize örnek olmazlar!?

Evet çok uzattım, parantezi kapatalım ve yine geriye, 1960'lara dönelim. Gençlik seyahatimin ikinci çarpıcı izlenimleri de Norveç'ten demiştim. Tabii Norveç'le ilgili belleğime çakılanlar bambaşka türde. Fiyordların güzelliği ve araya sıkışmış, âdeta tüm dünyadan kopuk cennet bahçeleri, yani köyler... İnsanlarda mutlaka mistik duygular yaratıyordur... Fiyordlar büyüleyici, fakat yollar da o derece çetin ve dolambaçlı. Virajlarda döne döne sonunda Türker'in de başı döndü ve bir ara “*ben durup dinlenmeliyim*” dedi. Dahası bu yollar zaman zaman da bitiyor, bağlantıyı küçük araba vapurları sağlıyordu. Bize mi rast geldi, bilmiyorum, onlar da o kadar sarsıntılıydı ki, hepimiz sonunda ellerimize verilen kâğıt torbaları doldurmak zorunda kaldık!.. Temmuz ya da Ağustos ayındaydık, gün bir türlü kararmıyordu. Aydınlıkta yatıp aydınlıkta kalkıyorduk... Kısaca unutulmaz bir seyahatti.

Şunu da mutlaka eklemeliyim. İspanya'da Endülü's'ü keşfetmek de bu seyahatin en büyük kazançlarından oldu. Bembeyaz evlerle döşeli sokakları gezerken çok değişik duygular yaşadık. Kurtuba ve Granada'daki başyapıtlar herhalde gören herkesi büyüliyordu. Madrid'de gittiğimiz bir boğa güreşini ise hatırlamak bile istemiyorum!

Yeniden Ankara

Ve dönüş zamanı geldi...

1964 sonlarına yaklaşıyorduk, dönüş hazırlıklarına başladım. O sırada Sartre'ın "en önemli eserim" dediği, *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'ni okuyordum. Tabii zorlanıyordum, fakat düşünürün varoluşçuluğu Marksizm'e antropolojik temel yapmaya yaptığı bu eser bana tarifsiz entelektüel hazlar tattırıyordu. Eseri bitiremeden memlekete döndüm. Kalan kısımları da - ki epeyceydi - Türkiye'de okumaya çalıştım, fakat bazı kitaplar ancak ona uygun ortamlarda okunabiliyorlar!

Ve bir sonbahar ayında da Ankara'ya döndüm. Yollanan uçak parası kitap, plak vb. harcamalarında eridiği için üç gün sürecek olan tren yolculuğuna mahkûm kalmıştım. Fakat çok da iyi oldu, yolculuk çok iyi geçti. Ülkeler ve peyzajlar, sinema şeridi gibi, Batı'dan Doğu'ya, gelişmişlikten az gelişmişliğe doğru gözlerimizin önünde akıyordu... O sırada Paris'te tanıştığım Taylan İzmirli ile aynı gün için bileti almıştık. Taylan Paris'te Fransız siyasi elitini üreten ünlü Sciences Po'yu bitirmişti, benden farklı olarak dört yılı hep Fransızlar arasında geçmişti. Bana arkadaşlarının kendisini sıradan bir Fransız gibi gördüklerini söylüyordu. Bu koşullarda tabii ki Türkiye'de işi zordu. Ünlü İslâm âlimi İsmail Hakkı İzmirli'nin torunuydu, fakat o taraklarda bezi yoktu, radikal sol fikirler taşıyordu. Taylan daha sonra hariciyeciyi oldu - ve belki de fazla "Fransızlaştığı" için - Dışişleri'nin starları arasına giremedi.

Taylan'la trende yerimize yerleşip sohbete başlamışken, orta yaşlarda bir hanım bizim kompartımanın kapısını açtı, yer olup olmadığına baktı. Aslında bir yer vardı, ama, Taylan bana, hanımın da duyacağı bir sesle, *"bu kadına, yer yok diyelim"* dedi, ben de başımı salladım. Yolculuk üç gün süreceği için boş yeri kurtarmak, biraz daha rahat koşullarda seyahat etmek istiyorduk. Hanım da zaten bize bir şey sormadan kapıyı kapattı ve gitti. Fakat biraz sonra, biz sohbete devam ederken kapı yine kapı açıldı ve aynı hanım, bu kez biz daha ağzımızı açmadan, *"çocuklar kusura bakmayın, başka yer yok, buraya oturacağım"* dedi. Mahcup olmuştuk, utanarak *"tabii, buyurun"* dedik ve hanım da kompartımana yerleşti.

Pantolonlu, rahat, kendinden emin tavırlı bu hanımı Taylan da ben de Fransız sanmıştık. Oysa o Prof. Mîna Urgan'dan başkası değilmiş ve bir bilimsel toplantıdan dönüyormuş. Aslında Mîna Hanım bizler için bir şans oldu, üç gün boyunca dereden tepeden her şeyi konuştuk. Çok şeyler öğrendik. Yıllar sonra benim de zevkle okumuş olduğum anılarını yazan bu bilge insanla hayatta tek karşılaşmam da bu oldu. O zaman *"dinozor"* değildi; yaşam öyküsünün gördüğü ilgiye bakarsak hiçbir zaman da dinozor olmadı. Mina Hanım, otobiyografisinde, yakından tanımış olduğu Necip Fazıl'a da birkaç sayfa ayırmış, şairin eğlenceli bir tablosunu çizmiştir. Hayatta kalıp da, 1940'larda birdenbire mürşitliğini ilan ederek kendisini şaşırıtan gençlik arkadaşının hayranlarının iktidara geldiklerini görse, herhalde yine çok şaşırırdı.

Üç günlük seyahat sonunda bitti, üstelik buna bir de İstanbul-Ankara yolculuğu eklendi ve ben de böylece sevgili Ankara ve Siyasal'ıma kavuştum.

İlk işlerimden biri Rockefeller Vakfı'na bir teşekkür mektubu yollamak oldu. Oysa bu işte bir anormallik vardı. Bir dev kapitalist şirketin parasıyla Paris'te iki yıl geçirmiş, istediğim şeyleri okumuş, sonunda da ülkeye anti-kapitalist fikirlerle dönmüştüm. Tabii bu durumda olan sadece ben de değildim. *Kapital* çevirmeni Mehmet Selik, Korkut Boratav, Mete Tunçay, Deniz Baykal hep aynı burstan yararlanmışlardı. Mete Londra'dan Popper'ci, Deniz de Amerika'dan sosyal-demokrat fikirlerle dönmüştü, fakat onlar da ABD kapitalizmine çok eleştirel bir gözle bakıyorlardı. Nitekim bu garabeti Rockefeller de anladı ve bizim fakülteye bursu kesti.

Ankara'da hayli özgür bir hava esiyordu

İki yıl ayrılıktan ve bu arada Avrupa'yı gezdikten sonra ülkeyi farklı gözlüklerle mi görmeye başlamıştınız?

Evet, ülke de değişiyordu, fakat bu arada ben daha hızlı değişmiştim. Tabii kendi ülkemde kültür değil, siyaset ön plandaydı. Yeniden buluştuğum Ankara'da hayli özgür bir hava esiyordu. Tabular kırılıyor, sol fikirler

yayılıyor, birkaç yıl önce kurulmuş olan TİP hızla geliyordu. Sendikacıların kurduğu, fakat kısa süre sonra Boran, Aybar, Aren gibi akademisyenleri de saflarına katan bu parti sol için bir çekim merkezi haline gelmişti. Tabii bizler de TİP'çi olduk. Ben Avcioğlu ile de görüşüyor, *Yön Dergisi*'yle ilişki mi sürdürüyordum. O sırada tüm radikal sol dayanışma içindeydi ve TİP bu sayede 1965 seçimlerinde parlamentoya 15 milletvekili yolladı. Garip bir rastlantı olarak ben bu seçimleri Diyarbakır'da yaşadım.

Bu Güneydoğu'ya ilk seyahatiniz miydi?

Evet. Baba memleketine bu ilk seyahatim şöyle gerçekleşti:

O sırada doçent olan Nermin Hanım çeşitli illerde seçim anketleri yapmak istiyordu ve buna kaynak da bulmuştu. Diyarbakır için bana ve benim gibi asistan olan Özer Ozankaya'ya teklifte bulundu. Herhalde ortada fazla gönüllü de yoktu. Kabul ettik ve Diyarbakır'a yollandık. Notlar alacak, araştırmaya malzeme toplayacaktık.

Diyarbakır'da seçimler gerçekten çok ilginç geçti, fakat kırsal alanda bizim için seçim konuşmalarını anlamak imkânsızdı. Sadece TİP adayı Tarık Ziya Ekinci'nin konuşmasından "kapitalizm", "emperyalizm", "demokrasi" vb. gibi sözcükler anımsıyorum. Onunla köy propagandalarına da katıldık. Kırsal alanlarda konuşmaların neredeyse tamamı Kürtçe yapılıyordu. Bu, Cumhuriyet rejimlerinin asimilasyon, hattâ entegrasyon politikalarının iflası ya da sanıldığı gibi sistematik bir biçimde uygulanmadığını gösteriyordu. Yani Kürt dili, tüm yasaklılık iddialarına, inkârcı söylemlere rağmen dipdiri ortada duruyor, yaşıyordu.

Biz oradayken Mehmet Ali Aybar da Diyarbakır'a geldi ve her zamanki coşkusuyla - ve tabii Türkçe! - ateşli bir seçim konuşması yaptı. Kendisini dinleyen seçmenler üzerinde nasıl bir etki yarattı? Onu bilemem, o tarz bir anket yapmıyorduk. Diyarbakırlılar da tanımadıklarına, üstelik bir de bunlar takip altında bir parti sempatzanı olurlarsa, çok ketum davranıyorlardı.

Baba kenti Diyarbakır, ufkumu genişletti

Diyarbakır'ı görmek kuşkusuz bana Türkiye'yle ilgili ufkumu genişleten bilgiler sağladı. Daha çok Özer'in gayretleriyle, Nermin Hanım'a epeyce bilgi ve malzeme topladık ve döndük. İzlenimlerimi arkadaşlara da anlattım. Tabii o günkü fikirlerimle ideal olan, bu seçimlere gözlemci olarak değil, militan olarak katılmaktı, fakat bunu o sırada benden çok daha iyi yapacak bir sürü genç vardı.

O seyahati hiç unutmadım, üstelik yakınlarda Tarık Ziya Ekinci'nin anılarını okurken anılarım yeniden canlandı. Tarık Bey, zengin ve öğretici

anılarında Özer'le benden de söz ediyor ve "bu arkadaşların, TİP milletvekili adayı olarak Kürt köylerinde köylülerle Kürtçe konuşarak seçim propagandası yapmanı nasıl değerlendirdiklerini öğrenmek isterdim" diyor. Doğrusu şaşırdım. Ortada öğrenilecek fazla bir şey yoktu, ben bir TİP'li olarak, Tarık Bey'in - hangi dilde konuşmuş olursa olsun - kazanmasını istiyordum, kazanınca da mutlaka sevincimi ifade etmişimdir! O günkü koşullarda kuşku, daha çok, bizi iyi tanımayan Diyarbakırlılardan geliyordu.

Politika bitmeyecek bir öykü! Yine mesleki çalışmalarınıza dönecek olursak...

Neyse seçimler bitti, fakat tartışmalar bitmedi. Üstelik kısa bir süre sonra, sağ-sol tartışmalarına bir de sol içindeki tartışmalar eklendi. Hem bunları izliyor hem de doçentlik tezim için malzeme hazırlıyordum. Nihayet aktif siyasetin içinde değildim, mesleğimin de gereklerini yerine getirmeliydim. Aslında o yıllarda akademik kariyer hiç olmazsa şeklen bugünkünden daha kolaydı. Yüksek lisans yapmadan doktor, yardımcı doçent olmadan doçent oluyordunuz. Ben de doktoramı yapmış doçentliğe hazırlanıyordum, hattâ söylediğim gibi konumu da seçmiştim, Kemalist Devrim'le ilgili olacaktı.

Bu, tüm ilgi alanlarımı kapsayan bir konuydu. Bir kere Türk Devrimi yeni bir anayasa ile temellendirilmişti, bu işin hukuki yönüydü. İkincisi, devrim tarihi bir gelişmenin ürünüydü ve toplumsal dayanakları da vardı, bunlar da tartışılmalıydı. Nihayet bir de "devrim felsefesi" vardı ki onun da açıkça ortaya konması gerekiyordu.

Kuşkusuz bu kadar geniş bir çerçeveye o günkü bilgi dağarcığımı hayli aşıyordu. Fakat Paris'te ufuklarımı açan iki yıl ve Türkiye'de o hızla yaptığım okumalar bana cesaret vermişti. Tabii okudukça konunun güçlüğünü anlıyor ve zaman zaman bu işin altından nasıl kalkacağımı düşünüyordum. Konu değiştirmek istediğim anlar bile oldu, fakat bunu yapmadım, zaten yapamazdım. Üç yıl süren bir çalışmadan sonra tezi bitirdim, teslim ettim ve soluğu - çok gecikmeli olarak - askerlik şubesinde aldım.

Bu yıllarda siyasal gelişmelerle de yakından ilgilenmiş, TİP çevresinde tartışmalara katılmışım.

Biraz önce "sol içinde kavgalar başladı" dediniz, istersen şimdi onlardan biraz bahseder misiniz?

Sol tarihi iç kavgalarla doludur. O tarihlerde ilk kavga eski komünistlerle TİP'çiler arasında patlak vermişti. Her ülkede görülmüştür, komünist hareket yeraltından legaliteye çıktığında, yerinin alındığını görünce "durun bakalım," der, "siz kimsiniz? Nereden çıktınız? Biz savaşıırken neredeydiniz? Haddinizi bilin! Mühür bizde!" Bizde de "mühür bende" iddiasıyla ortaya

çıkan Mihri Belli olmuştu. Tabii açıkça bu dili kullanmıyordu, ama, söz ve davranışlarından bu çıkıyordu.

Mihri Belli legal siyasete *Yön Dergisi*'ndeki yazılarıyla dönmüştü. Başlangıçta bunları "E. Tüfekçi" diye imzalıyordu. Kendisiyle bir kez karşılaş-tım, o da Doğan Avcıoğlu'nun bürosunda. Bir gün Avcıoğlu'na uğramıştım, yanında birini görünce girmek istemedim. Bana "gel Taner," dedi, "sen de katıl!" Oturdum ve konuşmaları dinlemeye başladım. Tanımadığım şahıs gayet yüksek perdeden konuşuyor, sözlerine hep "Biz! Biz!" diye başlıyordu. Belli ki önemli bir şahsiyetti. Oysa o sırada Avcıoğlu da çok iddialıydı, fikir önderi durumundaydı. Böyle aşağıdan alır gibi haller takınması garibime gitmişti. Önemli şahıs gittikten sonra, Avcıoğlu'na "kim bu bey?" diye sor-dum, "Tanımıyor musun?" dedi, "Mihri Belli."

"TKP mührü!"

Mihri Belli işte böyle havalarla ve de "TKP mührü" ile kısa zaman-da kendisini gençliğe de kabul ettirdi. Mührü, Brejnev döneminde birkaç siyasi mülteciye kurdurulan partiden değil, Mustafa Suphi'lerin, Şefik Hüsnü'lerin, Reşat Baraner'lerin partisinden aldığını söylüyordu. Küçük bir broşürde geliştirdiği Milli Demokratik Devrim tezi de aslında gerçekçi bir tezdi. Bunu kendisi uydurmamış, III. Enternasyonal'in faşizme karşı oluşturmaya çalıştığı halk cephesi, demokrasi cephesi gibi tezlerden almıştı. Ne var ki analizinde TSK'ya âdeta devrimci öncülük veriliyordu ki, 27 Mayıs'ın

aldığı şekil ve daha sonraki Talat Aydemir girişimlerinden sonra, bu, hiç de inandırıcı olmuyordu. Mihri Belli, Türk subaylarının, Latin Amerikalı “kendi halkından kopuk”, “yaldızlı üniformalı operet subaylarına” benzemediğini söylüyor ve “tarıh ağır basacak, gelenek üstün gelecek” diyordu. Bu analiz o günkü koşullarda TIP çevrelerinde darbeciliğe çağrı olarak değerlendirildi ve mesafe alındı.

Aslında demokrasiyi kurtarmak için yapıldığı söylenen 27 Mayıs hareketi bir yandan da ülkede demokrasinin ne kadar köksüz olduğunu ortaya koymuştu. İşte bir kısım solda “zinde kuvvetler” edebiyatı ve kalkınma davamızda “kestirme yollar” arama tutkusu böyle başladı. Bu ise Menderes demokrasisinin ağır bir eleştirisini de gündeme getiriyordu. Bir rivayete göre zaten Celal Bayar “ince demokrasiye paydos” diyeceklerini söylemişti. Bu sözü devrimci yönde değerlendirmek, gereken atılımları yapmak lazımdı. “Cici demokrasi”, “biçimsel demokrasi”, “Filipin demokrasisi” vb. gibi formüller bu koşullarda ortaya çıktı. Bütün bunlar Belli’nin tezlerinin gençler tarafından kolayca benimsenmesinde rol oynadılar ve TIP kan kaybetmeye başladı. Bu panik içinde, üzerinde çok da düşünülmeden ortaya atılan “sosyalist devrim” tezi de çorbaya tuz kattı. Üstelik Çekoslovakya olayı ve Sovyetlerin ayaklanmayı tanklarla ezmesi TIP’i de bölmüş, daha da zayıflatmıştı.

Mayıs ’68 Türkiye’yi bu koşullarda yakaladı. Dev-Genç’in egemen olduğu gençlik hareketleri, Batı Avrupa’da olduğu gibi bizde de tüm gelişmelere damgasını vurmuştu. Bütün bunlarla ilgili daha o yıllarda ayrıntılı yorumlar yapmaya çalışmıştım, bunları sonradan *Türkiye Nasıl Küreselleşti?* başlıklı kitabıma da koydum.

Soluğu askerlik şubesinde almıştınız...

Ben, 1967 yazında askerliğe başlamıştım, ’68 olaylarını Mamak Muhabere Komutanlığı’nda karşıladım. Tam da devrim stratejisi tartışmalarının göbeğinde bulunan bir kurumun içinde yaşamak gözlemcilik açısından bir avantajdı. Herkes bilir, ama onu yaşamak başka bir şey: Ordu demek, baştan aşağı hiyerarşi, disiplin ve emir-komuta demektir. Öyle tartışma, bilimsel argümanlar vb. sökmez. Burada askerlik hikâyeleri anlatacak değilim. Fakat bölük komutanımızın bize askerliği özetleyen şahane bir dersini anlatmadan geçemem.

İşte askerlik buydu!

Bir gece tatbikatına çıkmıştık. Komutanın, önce, gözlerin karanlığa alışması, iyi görebilmesi gibi konuları anlatmak için göz hakkında bazı ilkel

1966. Askerlik hatırası. Solda ayakta Mete Tunçay.

bilgiler vermesi lâzımmış. Bölüğe *"içinizde doktor var mı?"* diye sordu, tabii olmadığını biliyordu, fakat bir veteriner buldu, *"insan gözü de inek gözünden farksızdır,"* diye onu çağırdı. Veteriner Fakültesi'nde doktor asistan olan Ferruh da geldi hazırol vaziyetinde yanında durdu. Tabii herkes ondan yararlanacağını sanmıştı. Oysa ona verdiği komut şuydu, *"Ferruh, şimdi ben göz hakkında bilgiler vereceğim, sen de her cümlemin sonunda 'tamamdır komutanım!'* diye bağracaksın."

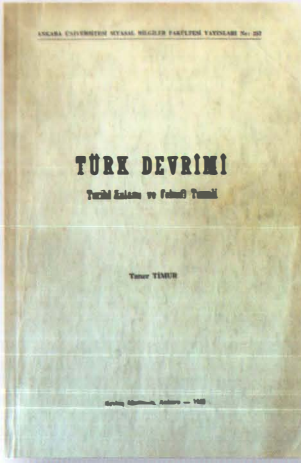
Emir alınmıştı, Ferruh, *"başıüstüne komutanım!"* dedi ve komutanın her cümlesinin sonunda, biraz da abartarak, *"tamamdır komutanım!"* diye bağrımayaya başladı.

İşte askerlik buydu. Komutan, muhatabı veteriner değil, gözcü profesör de olsa aynı şeyi yapacaktı. Ve ben de bu zihniyetin egemen olduğu bir kuruluşla "demokratik devrim" in nasıl yapılacağını daha somut düşünmeye başlamıştım. Haksızlık yapmayayım, askerler bilime ve ihtisasa çok önem verirler ve bünyelerinde her türlü uzmanlık kuruluşu da vardır, fakat bu kuruluşlardan çıkan her kararın da mutlak doğru olmadığı, tartışılabileceği gerçeği, emir-komuta zinciri içinde kaybolur gider. Kişisel planda da şunu ekleyeyim: Sol fikirlerim ve TİP'e mensup oluşum bilindiği halde askerlikte hiçbir olumsuz davranışla karşılaşmadım, sınıf arkadaşım Mete Tunçay'la Mamak'ta da beraberdik, onun da bu konularda herhangi bir şikâyetini hatırlamıyorum.

Benim askerliğim uzun sürdü, okul, kıta, karargâh derken tam iki yıl askerlik yaptım. Askerde evlendim, askerde doçent oldum, askerde çocuk sahibi oldum. Neyse, Osmanlı'da olduğu gibi, "giden gelmiyor!" durumu yoktu, hep Ankara'da kaldığım için zaten kopmadığım aileme ve işime 1969 sonbaharında "tam gün" olarak kavuştum.

Önce evlilikle başlayalım...

Kıta hizmetim bitip de Milli Savunma Bakanlığı Hukuk Dairesi'ne geçince eşim Serim'le (ilk soyadı Yurtören idi) 1968 Ekim'inde evlendik. O da Siyasal'dandı, ben son sınıftayken birinci sınıftaydım. O tarihlerde Siyasal'da kız öğrenci çok azdı ve benim gibi Siyasi (bugünkü Uluslararası) Bölüm'de okumuş olan Serim bölümdeki tek kızdı. Bitirdikten sonra da hariciye sınavlarına girmeyerek Fulbright bursuyla Amerika'ya yüksek lisans yapmaya gitmişti. Sonunda oradan Cornell Üniversitesi'nde yaptığı bir sosyoloji teziyle döndü. Serim'in ilgisi daha çok sosyolojiye, alan araştırmalarına yönelmişti. Tez konusu olarak da Ankara gecekondualarında (esas olarak da Ankara'nın ilk gecekondu bölgesi olan Altındağ'da) doğurganlık ve sosyal davranışları arasındaki ilişkiyi incelemeyi seçmişti. Tabii arada Ankara'ya gelmiş, anketler yapmış, veriler toplamıştı. Sonunda ortaya çok güzel bir tez çıkmıştı. Kesin dönüş yaptıktan sonra da, Hacettepe Üniversitesi'nde nüfus-bilim öğretim görevlisi oldu.

Daha önce Serim’le epey görüşmüşlüğümüz vardı. Bir Amerika dönüşü Paris’ten geçerken de o sırada OECD’de görevli olan Necat Erder ve eşi Türköz vasıtasıyla yine karşılaştık ve hep birlikte Montmartre’da bir restorana gittik. Türköz, Serim’in halasının kızı oluyor. Necat ehliyetini tam da o sıralarda almıştı, yemekte tatlı sohbetlerden sonra çakırkeyif haliyle bizi arabayla yoldan değil de merdivenlerden indirmesi bizi de etraftakileri de eğlendirdi. Bereket merdiven küçük, basamaklar da alçaktı.

Serim’le asıl yakınlaşmamız 1967 yılında başladı. Konuşmalarımızda ben daha çok Fransa tecrübemden, beni derinden etkilemiş yıllardan bahsediyordum. Epeyce sonra, bana, Garaudy ya da Politzer’den mülhem Marksist açıklamalarını o zaman pek de inandırıcı bulmadığını söyledi. Övdüğüm Politzer’in işçiler için yazdığı, Türkçeye de çevrilmiş olan ders notlarını okumuş, beğenmemişti. Sınıf kavgası gibi makro düzeydeki değil, mikro düzeydeki nedensellikleri anlamaya çalışıyordu. Daha sonra Türkiye’de aile yapısı konusunda yine ampirik verilere dayanan doktora tezini hazırlarken Engels’i de okudu ve böylece tarihi maddeciliğin otantik bir kaynağıyla tanışmış oldu. Hacettepe Üniversitesi’nde savunduğu bu tez bu konuda temel referanslardan biri haline geldi. Yurt çapında büyük bir alan araştırması verilerine dayanan bu tez, *Türkiye’de Aile Yapısı* adıyla basılmıştı.

Ben de tam askere giderken tezimi tamamlamış ve teslim etmiştim. Adını da, tumturaklı bir şekilde, *Türk Devrimi: Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli* olarak koymuştum. Jüri, kürsü hocam Prof. Bahri Savcı, Prof. Nermin Abadan, İstanbul Üniversitesi’nden Prof. Tarık Zafer Tunaya, Ankara Hukuk’tan

da Prof. Bülent Nuri Esen ve Münici Kapani'den oluşuyordu. Savunmayı askerdeyken yaptım. Daha sonra Nermin Hanım bana, Prof. Tunaya'nın tez hakkında uzun uzun konuştuğunu söyledi. Anladığım kadarıyla Kemalist dönem hakkında kullanmış olduğum serbest ifade Tunaya hocayı biraz rahatsız etmişti. Tez ittifakla kabul edildi.

Aslında tez konum o günkü birikimimi hayli aşıyordu ve ben de bunun farkındaydım. O yüzden Fakülte yayınları arasında basılırken bu iddialı başlığa hiç uymayan, çok mütevazı, yazdıklarımı küçülten bir de "önsöz" yazmışım. Öyle ki bunu okuyan bir asistan arkadaşım, "*ohoo, Taner, bu önsözden sonra sen bu tezi hiç yayınlama!*" demişti. Önsözü tekrar okudum ve daha az aşağıdan alan bir önsöz yazdım.

Tez konusuna lâıyk bilgilerle donanmamışım, ama, ortada hayli tutarlı bir biçimde savunduğum bir "tez" de vardı. Bu tez sosyolojik değil, kültürel bir tezdi ve Türk Devrimi'ni, Osmanlı reform girişimlerinin yarattığı "kültür ikileşmesi"ni çözmeye yönelik bir hareket olarak yorumluyordum. Fransa'da daha çok felsefi bir tarihi maddecilik ile tanışmış, sınıfsal analizler konusunda çok şematik kalmışım. Bu da Türk Devrimi'ne pozitivist bir esprinin egemen olduğunu anlamama yetmişti.

Yıllarca "devrim tarihi hocası" diye anıldım

Aslında yazdıklarımda pek de özgün bir taraf yoktu, Tanzimat'ın hukukta, siyasette, eğitimde vb. yarattığı "ikilikler" çok yazılmış, Dr. Adnan Adıvar da çok daha önce Kemalist pozitivistliği eleştirmişti. Fakat tespitim doğru idi. Yıllarca sonra Samuel Huntington'un ünlü kılacağı "uygarlıklar şoku"nu, Türkiye açısından ben "kültür ikileşmesi" olarak daha 1968'de tespit etmiştim. Fakat ortaya koyduğum eser, referans çerçevesi ve kaynaklar açısından özlenir düzeyde değildi. Yine de sentetik denemem okundu ve olumlu yankılar yaptı. Daha sonra, kitaptaki Osmanlı tarihiyle ilgili açıklamalarım bana hayli yüzeysel görüldüğü için onları çıkarıp tek parti dönemiyle ilgili kısmı genişlettim. Yeni okumalarım ile Devrim'in sınıfsal analizini de yapmaya çalıştım. Böylece ortaya çıkan yeni kitabı da *Türk Devrimi ve Sonrası* başlığıyla yayınladım. Bu kitap daha sonra okuttuğum Devrim Tarihi derslerinde temel teşkil ettiği için, adım yıllarca "devrim tarihi hocası" olarak anıldı.

Askerliğin ikinci altı ayını yine Mamak'ta kıta hizmeti olarak yapmıştım, o da bitince Milli Savunma Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'ne tayinim çıktı. Biraz önce anlattığım gibi tam o sırada evlendim. Artık Ankaralı bir memur olmuştum, Nene Hatun Caddesi'nde bir ev kiralamıştık ve sabahları servis arabası evin önünden geçiyordu. Anayasacı olarak hukukçu sayılmıştım, fakat orada baktığımız davaların tabii çalıştığım konularla ilgisi yoktu.

Prof. Korkut Boratav, Prof. Cem Eroğlu, Prof. Ömür Sezgin ile Müllkiye'nin kuruluş yıldönümlerinden birisinde.

Müşavirliğe daha çok askeri araçların yaptığı kazalarla ilgili dava dosyaları geliyordu, biz de bunları bilirkişi olarak kaza tamir atölyelerine yolluyorduk. İşler öyle otomatikleşmiş ki bir keresinde bir askeri aracın çarparak öldürdüğü bir montafon ineğiyle ilgili dosya da yanlılıkla tamir atölyesine yollanmış, oradan gelen, alaylı, “bunu bir veterinerine yollayın!” şeklindeki yanıtı okuyunca epeyce gülmüştük.

Müşavirlikte komutanımız Yarbay Emin Değer’di. Gerçekten de değerli, yurtsever bir subaydı. Siyasetle çok yakından ilişkiliydi, daha sonraları “sol Kemalist” adı verilecek olan çizginin tipik bir temsilcisiydi. İlhan Selçuk’la haberleşiyordu, anladığım kadarıyla özellikle Org. Faruk Gürler’den çok şeyler bekliyorlardı. Bu açıdan konuşmalarımız kendisinde herhalde biraz düş kırıklığı yarattı. Çünkü siyasette ordudan fazla bir şey beklenemeyeceği kanısındaydım. Onu anladı ve benimle bir daha siyaset konuşmadı.

Üstelik tam da o sırada *Emek* Dergisi’nde Avcioğlu’nun *Türkiye’nin Düzeni* başlıklı eserini eleştiren bir yazı yazmıştım. Dergi, TİP’i destekleyen bir organdı. Boran, Aren gibi ağır toplar dışında Siyasa’dan birçok genç devrimci de (Kurthan Fişek, Cem Eroğlu, Hüseyin Ergün vb.) orada yazıyorlardı. Korkut’un (Boratav) sempatisi ise daha çok Aydınlik’çılara gidiyordu. Sözüünü ettiğim yazının, askerde olduğum için takma bir isimle çıkmıştı. Taner’i Ertan, Timur’u da Cengiz yapıp Ertan Cengiz imzasını kullanmıştım. Bizim çevrede herkes yazıyı benim yazdığımı biliyordu. Hattâ Kurthan Fişek bir süre benden Ertan Cengiz diye söz etti. Yazıda eserin temel tezlerini ortaya koyuyor, devrim için “kestirme yollar” aranmasını eleştiriyordum. Üstelik eleştirilerime Mihri Belli’nin “manifesto-makale”sinden aldığını cümlelerle “milli demokratik devrim” tezi ni de katmıştım. Yazı bizim kampta beğenildi, bu arada Sadun Aren hocamız bana Aziz Nesin’in de yazıyı çok beğendiğini, “kim bu Ertan Cengiz?” diye sorduğunu ilettili. Nesin’in benim için ayrı bir değeri vardı, sevdim.

Yazıya yanıt Avcioğlu’ndan değil, Mihri Belli’ci *Aydınlik* Dergisi’nde Şahin Alpay’dan geldi. Alpay, beni ve genel olarak Emek çevresini devrimden sapmayla, oportünizmle vb. suçluyordu. Böyle suçlamalar zaten o günlerde “demokratik devrimci”lerin dillerine sakız olmuştu. Bugün Kemalizm deyince “faşizm!” diye haykıranlar o günlerde Kemalizm’i demokratik devrimin en büyük dostu olarak savunuyorlardı. Hattâ başlangıçta, henüz ne olup bittiğini anlamadan, 12 Mart darbesini bile “ordu-gençlik el ele!” sloganıyla karşıladılar, parlamentonun feshedilmesini bile istediler.

Düş kırıklıkları ve sonuçları!

Son dönemdeki bağnaz reaksiyonları biraz da o günlerdeki büyük düş kırıklıklarının ürünü herhalde! Bugünkü düş kırıklıklarının sonuçlarını da

ilerde göreceğiz. Az çok şimdiden görmeye başladık bile... Siz “minareler süngü, camiler kışla, müminlerimiz asker” diye yola çıkan bir liderin peşinde “ileri demokrasi” kavgasına girişerseniz varacağınız nokta da bu olur! Bu ateşli demokrat ve “proleter devrimci”lerden bir kısmı bugün İslâmcı gazetelelere sığındı, bir kısmı da iki satır yazabileceği bir gazete bile bulamıyor.

İlk kızınız da siz askerdeyken doğdu...

İlk kızım Elif de, ben henüz görevi tamamlamadan, 1969 Eylül’ünde doğdu. Amerikalı astronotların Apollo ile aya uçtukları günlerde biz de Serim’le yürüyüşler yapıyorduk. Neil Armstrong’un ayda attığı ilk adımları da bu gezintiler sırasında duyduk. Armstrong bu ilk adım için “*bir insan için küçük, fakat insanlık için çok büyük bir adım*” demişti. Ne var ki Türkiye’de siyaset giderek gerginleşiyor, ufuklar kararıyordu. Bu arada ben de terhis oldum ve Fakülte’ye döndüm.

İki yıl aradan sonra askerlik dönüşü Fakülte’de nelerle karşılaştınız?

Tam tarihini hatırlamıyorum, ama o sıralarda Fakülte kürsü organizasyonunda bir değişiklik yapılmış yeni kürsüler kurulmuştu. Bunlardan biri de “Türk Siyasal Hayatı” kürsüsüydü ve bana çok çekici görünmüştü. Aslında evrensel olması gereken bilim tasnifinde böyle bir “bilimdalı”na yer yoktu, ama bunu hiç düşünmeden bu kürsiye geçtim. Bu başlık altında tamamen özgür bir şekilde, toplumbilimlerinin çeşitli dallarıyla ilgilenebilirdim.

Yeni kürsünün başına 27 Mayıs’tan sonra Fakülte’ye dönmüş olan Şerif Mardin geçmişti. Benden başka Deniz Baykal da bu yeni kürsiye katıldı. Şerif Bey’i Mülkiye’de daha birinci sınıfta iken, Prof. Turhan Feyzioğlu ile birlikte yaptıkları bir dersten beri tanıyordum. Herhalde bir üniversitede verdiği ilk dersti ve çok tutuktu. Kullanacağı kelimeleri bulmakta zorlanıyordu. Bu tutukluk belki biraz da liseden itibaren tüm öğrenimini yabancı dillerde, yabancı ülkelerde yapmış olmasından kaynaklanıyordu. Fakat aynı tarihlerde *Forum* Dergisi’ne yazdığı yazılar çok ufuk açıcıydı. Yakın tarihimize toplum bilim yöntemi ve kavramlarıyla bakan ve Batılı kaynakları da ustalıkla kullanan yazılardı bunlar.

Deniz (Baykal), duygularını pek belli etmezdi

Kürsü kurulduktan sonra, Şerif Bey, bibliyografya hazırlamak için toplantılar düzenlemeye başladı. Hiç unutmam, bunlardan birine epeyce gecikerek gelen Deniz’i (Baykal) bayağı haşlamıştı. Galiba bizlere bir “Batılı akademik çalışma” dersi vermek istiyordu. Deniz çok bozuldu, kendini iyi

savundu, fakat bu arada gözleri de doldu. Deniz duygularını fazla belli etmeyen biriydi. O sırada en yakın arkadaşlarından biri olduğum halde, Deniz'in bu kadar hassas olduğunu ben de bilmiyordum, şaşırdım. Deniz siyasette üne kavuştuktan sonra sık sık duygu yoksulluğu ile suçlanmıştır. Samiyorum gerçek hayli farklıydı. Ayrıca Deniz son derece analitik zihin yapısıyla Fakülte'de herkesin takdirini kazanmıştı. En beğendiği öğretim üyesi Turan Güneş'ti, özellikle onun görüşlerine önem verirdi. Hiç unutmam, benim Türk Devrimi konusundaki doçentlik çalışmamı da "*Turan Bey dedi ki..*" diye başlayan bir cümleyle eleştirmişti. Ve söyledikleri bana da makul görünmüştü. Şerif Mardin'e gelince, o da herhalde Mülkiye'de liberal düşüncelerine ve dinle ilgili yorumlarına elverişli bir ortam bulamayınca Cebeci Kampüsü'nü terk etti ve Boğaziçi Kampüsü'ne taşındı. Galiba kendi açısından en doğrusu da buydu. Böylece Fakülte bir "Forumcu"yu daha kaybetti. Fakat 1970'lerde artık "Forumcu"luğun bir anlamı kalmış mıydı?

Faruk, sohbetlerimizde *Forum* dergisinin gelişmemizin bir aşamasındaki önemli rolünden çok söz ettim. Bu yüzden, yeri gelmişken bu derginin bazı önde gelen yazarlarının daha sonraki tutumlarıyla bizleri nasıl büyük bir düş kırıklığına uğrattıklarını da söylemeden geçemeyeceğim. Burada bir parantez açalım mı?

Açalım tabii!

Öyleyse önce Aydın Yalçın'dan başlayalım. İlk düş kırıklığımız şu oldu: Derginin kurucusu olan Aydın Yalçın, DP ile onca kavgadan sonra onun devamı olan Adalet Partisi'ne girdi, DP geçmişini övdü ve milletvekili seçildi. İzleyen yıllarda da *Forum*'u yeniden çıkararak dergiye MHP tipi bir milliyetçiliği egemen kıldı. Aydın Yalçın da, Turhan Feyzioğlu da üniversite gençliğinin Kemalizm'den sosyalizme kaymasını bir türlü hazmedememişlerdi. Buna karşı bilimadamlığına ve geçmişlerine yakışmayan yöntemler kullandılar.

Doğrudan şahsımı ilgilendiren bir örnek vereyim. 1980'lerde Amerika'da akademik çalışmalar yapan Irvin Cemil Schick ve Ahmet Tonak'ın girişimiyle kolektif bir kitap hazırlanmıştı. Eser, *Turkey in Transition: New Perspectives* başlığı altında 1987'de Oxford Yayınları arasında çıktı. Çoğu üniversite mensubu olan yazarlar genellikle sol görüşlüydü ve bugün hepsi de tanınmış kişiler. Ne var ki sınıfsal yorumlar, üstelik kitabın Oxford Yayınları arasında çıkması Aydın Yalçın'ı çileden çıkarmaya yetmişti. Yeni Forum'da eleştiriden çok ihbar ve küfürname niteliğinde bir yazı yazdı.

Bu yazı yayınlandığı (1 Ağustos 1987) zaman ben Fransa'daydım. *Yeni Forum* okunan bir dergi olmaktan çoktan çıkmıştı. Eğer Schick bana yazının fotokopisini yollamasaydı kuşkusuz bundan haberdar bile olmayacaktım. Fakat gelen yazıyı okudum ve üzüldüm. Atılan çamurlara değil de, bir zamanlar hayran olduğumuz bir aydının içine düştüğü

düzeyle üzüldüm. Dün makaleyi sırf bugünkü sohbetimiz için aradım ve tekrar okudum. Giriş yazısı benim imzamı taşıdığı için, Aydın Yalçın en çok da bana saldırıyordu. Aslında tüm yazarlar, onun gözünde, “12 Eylül sonrasında Batı ülkelerine iltica ederek, Türkiye’de başlattıkları kanlı eylemlerin nedenlerini, Türkiye’yi yerin dibine geçirecek şekilde anlatabilmek için ülke düşmanlarıyla sıkı işbirliği yapan terör artıkları” idiler. Aynen böyle! Bu arada ben de “ciddi bir bilimadamı edasıyla kaleme aldığım” giriş yazısı ile, kitabın bütünü için “yararlı bir referans kaynağı” oluşturmuştum.

Schick, bana yolladığı fotokopinin üstüne elyazısı ile şunları yazmış: “Aydın ‘Bey’ maalesef sana karşı özellikle saldırgan davranmış. Eskiden kalma bir vendetta havası veriyor sözleri. Umarım canın sıkılmaz.” *Forum* anılarımızı uzun uzun anlattım, ortada hiçbir vendetta nedeni yoktu. Canımın neye sıkıldığını da daha önce söyledim, geçelim. Aydın Yalçın’ın *Yeni Forum*’da yerin dibine sokmaya çalıştığı kitap *Geçiş Sürecinde Türkiye* başlığı altında Türkçeye de çevrildi ve beş baskı yaptı.

Turhan Feyzioğlu ise CHP’nin “ortanın solu” sloganını kabullenemeyerek partiden ayrıldı ve Güven Partisi’ni kurdu. Tabii siyasetini de koyu bir antikomünizm üzerine oturttu. 12 Mart günlerinde, kendisinin asistan olarak fakülteye kazandırdığı Mümtaz Soysal bile suçlamalarından kurtulamadı. Bu yüzden 12 Mart rejiminde zaten tutuklu bulunan Soysal hakkında yeni bir dava daha açıldı.

Şerif Mardin batılı bir “scholar” olarak böyle küçüklüklere tenezzül etmedi, Marksistlere karşı da hayli demokratça davranmaya özen gösterdi. Yine de bu konuda ara sıra sarkastik davranışlardan kaçınılamıyordu. Bir konuşmamızda yaptığım bir yorum hoşuna gitmişti; bana, “*bravo, siz de bilimsel analizler yapmasını biliyorsunuz*” dediğini hatırlıyorum. “*Siz de*” derken, aslında “*siz Marksistler de*” demek istiyordu. Oysa kitaplarında Marx ve tarihi maddecilik konusunda ciddi bir okuma yaptığına dair hiçbir işarete rastlamadım. Asıl merakı dinle siyaset ilişkisi üzerinde idi ve bu konuya dikkatleri çekmesi aslında çok iyi oldu. Yalnız Said Nursi’yi çağdaş bir mütefekkir gibi sunan eseri kanımca çok yersizdi. Bu konudaki düşüncelerimi *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi* başlıklı kitabımda epeyce ayrıntılı olarak yazmıştım.

Evet, daha anlatılacak, tartışılacak çok şey var, ama galiba parantezi burada kapatabiliriz.

Kapatalım ve Ankara’ya dönelim; 70’lerin başındaki Ankara nasıldı? Neler yapıyordunuz?

O tarihlerde Siyasal dışındaki en büyük uğrak yerim Mülkiyeliler Birliği idi. Biraz daha gerilere dönerek bazı anılarımı anlatayım. Özellikle

le güzel havalarda orda oturup dostlarla sohbet etmenin tadına doyum olmazdı. Ben '58 çıkışlıydım, fakat nasılsa 54'lü bir gurupla da dost olmuştum. Galiba bunda kendisi de '54 çıkışlı olan Cemal Süreya'yla bir konuşmamızın da rolü olmuştu. Bir akşam, Mülkiyeliler Birliği'nde geç bir saatte Cemal Süreya'nın da bulunduğu bir sohbete katılmıştım. Benim asistan olarak üniversiteyi de eleştiren sözlerim Süreya'nın çok hoşuna gitmiş olacak ki beni övmeye başladı. Hayli içkili de olduğu için işin biraz dozunu kaçırdı ve bir maden keşfetmiş gibi övgülerine devam etti. Anlaşılan sonradan bundan kendisi de rahatsız olmuş ki, daha sonraki karşılaşmalarımızda bana biraz soğuk davrandı. Ben "İkinci Yeni" şiiri fanlarından değildim, herhalde bunu da anlamıştı. Fakat daha sonra da, Mülkiyeliler Birliği bahçesinde, onun da bulunduğu birçok yemekli sohbetlere katıldım. Masaya biraz içildikten sonra Cemal Süreya hâkim oluyor, aşklarını anlatıyor, zaman zaman da *"duygulanıyorum çocuklar!"* diyor ve bir süre susuyordu. Hani o anda eline bir kalem verseniz, herhalde bazı güzel dizeler sıralayacaktı.

54'lülerden en yakın arkadaşım Erdoğan Nirun oldu. Son derece canlı, esprili, yerinde duramayan, bu özellikleriyle de bürokrasiye pek uygun olmayan bir kişiliği vardı. Zaten bildiğim kadarıyla bürokrasiyle de hep kavga etti durdu. Nirun maliyeci, özel olarak da vergici idi. Özellikle esnafın hiç vergi vermediğini söylüyor, onlara büyük bir öfke duyuyordu. Yıllar sonra maliyede Adnan Başer'in yanı sıra en üst düzeylere çıktığı zaman önemli vergi reformları hazırladı. Bu arada "Kendi iradesiyle kendisini vergilendiren halk, millettir!" gibi çarpıcı formüller bulup bunları vergi dairelerinin girişlerine astıran da oydu. Bugün bu formülleri çok kimse "Atatürk'ün sözleri" diye hatırlar. Nirun daha o sıralarda bunları duyuyor, kıs kıs gülüyordu.

54'lü arkadaşlar, bilmem nasıl, bazı 27 Mayıs'çı subaylarla da ahab olmuşlardı. Galiba bu dostluklar Milli Birlik Komitesi'nin kurduğu reform komisyonlarında çalışırken kurulmuştu. Bunlardan Dündar Taşer Mülkiyeliler Birliği'ne de geliyor, sohbetlere katılıyor, bizlerle satranç oynuyordu. Bir keresinde benimle bir satranç oyununa başlarken, partiyi "komünist-faşist maçı" olarak nitelemişti. Koyu bir milliyetçiydi, fakat solcularla birlikte olmaktan memnun gibi bir hali de vardı.

Kamplaşmaya doğru...

Henüz ortada devrimci-ülkücü çatışması diye bir şey yoktu. Ne var ki basında "ülkücü kamplar kuruluyor" diye haberler de çıkmaya başlamıştı. Tam da o günlerde, bir gün yine Dündar Taşer'in de bulunduğu bir masada

oturuyordum. Dev-Gençli oldukları anlaşılan birkaç genç Taşer'in yanına geldiler ve ona, aynen, "Dündar Ağbi, ne bu haberler?" diye sordular, "bu kamplar, bu eğitim ne için? Kime karşı? Bizlere mi?" Son derece kendilerinden emin, "bize bunlar işlemez!" der gibi halleri vardı. Taşer, "hayır, alâkası yok," dedi ve henüz ne olduğunu kimsenin de bilmediği "kampları", sportif etkinlik vb. yuvaları gibi tanıtmaya çalıştı. Fakat besbelli, gençlerden etkilanmişti. Hattâ arkalarından, "bu çocuklar bizden olmalıydı!" diye hayıflandı. Dündar Taşer anlattığını karşılaşmadan iki üç yıl sonra bir trafik kazasında öldü. Her siyasinin ölümünün arkasından olduğu gibi onun arkasından da spekülasyonlar yapıldı.

Bu anlattıklarımı izleyen on yıl içinde yaşadıklarımızı anımsadıkça, zaman zaman kendime, acaba o kamplar yüzünden kaç kişi öldü diye soruyorum. Üniversite cenahından çok değerli bazı tanıdıklarımızı komando saldırılarında kaybettik, sevgili Server Tanilli de böyle bir saldırıda aldığı kurşunla ömür boyu tekerlekli iskemleye mahkûm oldu. Kendi hesabıma kurşunlara hedef olmadım, fakat 12 Mart darbesinden sonra giderek yaygınlaşan şiddet ortamında, her akşam eve dönerken, etrafa, "acaba pusuda biri var mı?" diye nasıl ürkererek baktığımı çok iyi hatırlıyorum.

Bunları, daha da gerilere dönerek, 12 Mart darbesinden önceki atmosferi anlatmak için söyledim. Türkiye'de alışılmamış olaylar oluyordu, silahlı saldırılar, banka soygunları, adam kaçırmalar vb. Maalesef sol da silahlanmıştı ve bu bir çeşit intihar oldu. Dünya devrimler tarihinde egemen sınıflar, kürsülerde, fikir platformlarında altemedikleri devrimci güçleri

daima kışkırtarak sokağa dökmüş ve sokakta ezmişlerdir. Çünkü para babaları gönüllü ya da paralı tetikçileri her zaman kolayca bulurlar ve bunlara ödeyecek bol paraları vardır. Marks, *18 Brumaire*'inde bu oyunu açıkça anlatmıştı. Unutmayalım ki bizde de Mayıs '68 olaylarını saptıran üniversite işgallerini devrimci öğrenciler değil, Ankara İlahiyat Fakültesi'nde mukaddesatçı öğrenciler başlatmış, bazı MHP'liler de bunlara "*gazamız mübarek olsun!*" diye destek olmuşlardı.

Konu türbanlı kızlarımızdı. Bugün bir kısım feminist ya da "ileri demokrat" hanımlarımızın da desteklediği, hattâ kamu kurumlarına da sokmaya çalıştığı "türban kavgası" Türkiye'de böyle başladı. Ben türbanlı öğrencilerime hiçbir zaman farklı muamele yapmadım, üniversiteye girişlerini engellemeye çalışanları desteklemedim. Bu, okumak isteyen kız öğrencileri eve kapanmaya mahkûm etmek olacaktı. Fakat bu ortaçağ simgesini hiçbir zaman da olumlu karşılamadım.

Türban sorunu "giyim özgürlüğü" çerçevesinde savunulacak bir şey değildir, aksine bir yasaktır; başın açılması, saçların görülmesi yasağı. Ve bir yasak da, kişi bu yasağı tamamen kendi rızasıyla kabullenmiş olsa bile, hiçbir zaman özgürlük simgesi olamaz. Âyet gereği deniyorsa, aynı Kuran'da bir şey çalanın elinin kesilmesini emreden, çok evliliğe cevaz veren, kadınların miras hakkını kısıtlayan ayetler de var. Türbanlı hanımlarımızdan kaçınanları da savunuyor.

Ben Paris'te son Osmanlı Halifesi'nin torunlarıyla da tanışıp, sohbet ettim. Prenses Hanzade ve Necmiye son derece çağdaş görünümlü ve çağdaş kafalı hanımlardı. Gayet "modern" diler, fakat hiç de "mahrem" değillerdi. Atatürk'ü sevmeyen türbanlı hanımlarımız bari onları model alsalardı. 1968'den önce Türkiye daha az dindar değildi, fakat ülkede türban sorunu yoktu. Kısaca kışkırtma hareketlerini milliyetçi-mukaddesatçı cephe başlattı. Kürsülerde, fikir platformlarında güçlü olan devrimcilerin bu oyuna gelmemesi, sokağa dökülmemesi gerekiyordu. Oysa o günlerde buna benzer şeyler söylediğinizde hemen "oportünist", "pasifist" gibi damgalar yiyordunuz. Böylece kışkırtmalar birbirini izledi ve son aşamada da büyük ve esrarengiz sabotajlar başladı. Artık iktidar kavgası, parti ve parlamento kulislerinden kopmuş, kışla ve karargâhlara taşınmıştı. Sonuç herkes için kötü oldu.

Böylece 12 Mart muhtırasına gelmiş oluyoruz!

12 Mart muhtırasını, öğretim üyeleri olarak “çağan odası” dediğimiz, çay kahve içtiğimiz salonda dinledik. Bir süre sessizlik oldu. Fakat durum açıktı, fikri ne olursa olsun, herkes büyük bir üzüntü içindeydi. İyi kötü işleyen demokrasi yeniden çıkmaza girmişti. Bu gibi parantezler daha sonra “ara rejimler” olarak isimlendirildi.

Adalet Partisi hükümeti, “alındı, anlaşıldı” dedi, muhtıraya uydu, istifa etti ve Nihat Erim’in başkanlığında sözde bağımsız bir “reform kabinesi” kuruldu. Daha sonra anlaşıldı ki, asıl hesaplaşma 12 Mart’tan üç gün önce, 9 Mart’ta, ordu içinde olmuş ve “ilerici” grup partiyi kaybetmişti, fakat muhtıracılar da kendilerini iktidara yakın ve “tutucu” göstermemek için kabineye 11 tane “reformcu” bakan almışlardı. Bunlar arasında Attila Karaosmanoğlu, Türkan Akyol, Atilla Sav, Özer Derbil gibi kamuoyunda gayet olumlu bir imaja sahip olan şahsiyetler vardı. Başlangıçta durum iyice anlaşılmadığı için bir sürü devrimci kuruluş ortak bir toplantı yapıp 12 Mart’ı desteklediklerini ilân ettiler. Fakat daha ilk günlerden tutuklanmalar başlamıştı.

Deniz Gezmiş ve arkadaşları da ilk tutuklananlar arasındaydı. 9 Mart operasyonu ile onlar da partiyi kaybetmişlerdi.

Yine de 12 Mart hükümeti başlangıçta aydın kesiminden tamamen kopmamak için epeyce dikkatli davranıyordu. Bunda herhalde reformcu bakanların da rolü büyüktü. Bunlardan Milli Eğitim Bakanı olan Şinasi Orel, bizim fakülteye gelip dekan Mümtaz Soysal ile başbaşa görüşmeler yapmıştı. Ne konuştuklarını bilmiyorum, fakat dostça geldiği, bazı konularda işbirliği önerdiği anlaşılıyordu. Bir cunta bakanının bir fakülte yöneticisinin ayağına gitmesi başlı başına anlamlı bir jestti. Fakat galiba biz Siyasallılar, kendimizi bir şekilde hep iktidarda sandığımız için, o koşullarda bile burnumuzdan kıl aldırmmamaya özen gösteriyorduk.

12 Mart'ın asıl dönüşümü ve toplu tutuklamalar Mayıs ayında, İsrail Konsolosu Efraim Elrom'un kaçırılması ve sonra da öldürülmesi üzerine başladı. Başbakan yardımcısı Sadi Koças'ın TV ekranlarında dinlediğimiz konuşması tek kelimeyle korkunçtu. Makabline şamil (geriye işleyen) kanunlar çıkarılacağını, gençleri zehirleyen hocaların da cezalandırılacağını söylüyordu. Kamuoyunda "balyoz hareketi" olarak bilinen operasyon başlamıştı. Baş hedef de üniversiteydi. Erim, üstüne basa basa, *"bu gençler gökten zembille inmediler"* derken sıkıyönetim komutanlarına kendi meslektaşlarını ihbar ediyordu. İzleyen günlerde bizim fakülteden, başta dekan Mümtaz Soysal olmak üzere, Bahri Savcı, Muammer Aksoy, Cahit Talas gibi ağır topların gözaltına alındığını gördük. Sadece gözaltına alınmakla kalmadılar, itilip kakıldılar, çirkin sözlere muhatap oldular. Bu olaylar üniversite saygınlığına, daha sonra çıkan bir sürü antidemokratik kanundan çok daha büyük bir darbe vurdu. Zaten bu kanunların çıkmasını da kolaylaştırdı.

Zulüm elbette ki üniversiteyle sınırlı kalmadı, tüm devrimci parti ve sendikalar yasaklandı, ünlü "toplular" a yol açacak tutuklamalar tüm ülkeye yayıldı. Bu arada 9 Mart'ta partiyi kaybedenler ve onlara akıl hocalığı yapan yazarlar da da tutuklanmıştı. Doğan Avcioğlu ile bazı konuşmalarımızı anımsadım. Yön'ü kapatarak *Devrim* Dergisi'ni çıkarmaya başlamış olan Avcioğlu "darbeci" yakıştırmalarına çok kızardı, *"biz darbeci değil, devrimciyiz, derdi, sizin darbeci dedikleriniz ilk önce bizi tutuklarlar!"* Ne yazık ki onun da korktuğu başına gelmişti.

Terörü yenmek için devlet terörü

12 Mart, terörü yenmek için, devlet terörü kullanıyordu ve bu yöntemi tüm ülkeye yaymıştı. Bu ortamda herkes, örneğin uzaktan bir tanıdığının, bir düşmanının, bir kapı komşusunun ihbarıyla tutuklanabilirim duygusu içinde yaşamaya başladı. Çoğu durumlarda insanlar tutuklanmadan önce

kontr-gerillaya götürülüyor, orada her türlü iğrenç muameleye maruz bırakılarak sorguya çekiliyor, daha sonra tutuklanıyordu. Bu bakımdan hapishaneyi boylama çok kimseye bir "kurtuluş" gibi geliyordu. Oysa ülkeye öyle bir devlet terörü egemen kılınmıştı ki, değil hapse girenler, hapisten çıkanlar bile rahat nefes alamıyorlardı.

Kızılay'da bir gün yazar Erdal Öz'e rastlamıştım. Hapisten yeni çıkmıştı ve hakkında işkence gördüğüne dair bir sürü söylenti vardı. Hemen yanına koştum, geçmiş olsun dedim ve üzüntülerimi ifade ettim. Bana dert yandı, toplumdaki izole edildiğini, çoğu tanıdığının korkudan yanına yaklaşmadığını söylüyordu. Daha sonra *Yaralı* romanında anlattığı gibi, gerçekten yaralanmıştı.

Sizin başınıza bir şey geldi mi?

Mayıs 1971'den Ekim 1973 seçimlerine kadar geçen iki buçuk yıl, hayatımın belki de en kâbuslu yıllarıdır. Ben tutuklanmadım, hapse girmedim, fakat iki buçuk yıl boyunca her an tutuklanma ve kontr-gerillaya gönderilme tehdidi altında yaşadım, bunun da bir çeşit işkence olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Üç yıl boyunca her sabah fakülteye gelişte, fakültenin önünde askeri bir jipin olup olmadığına bakardım. Bu, sıkıyönetim subaylarının içimizden birini almaya geldiklerinin işaretiydi. Korkum hapis değildi, kontr-gerillaya götürülmek, insan haysiyetine aykırı muamelelere uğramaktan korkuyordum. Her gün bu konularda iç karartıcı hikâyeler dinliyorduk. Devrim tarihi hocasıydım, kimilerinin yaptığı gibi yazdıklarımı inkâr etmemiştim, Marksist bir analize dayandırıdığım kitabı, ders kitabı olarak anlatmaya devam ediyordum. Bu arada Mülkiyeliler Birliği bahçesinde kimi arkadaşlarım da bana "*Taner, sen hâlâ dışarıda mısın?*" diye takılıyorlardı.

Tabii böyle şakalar hiç de hoşuma gitmiyordu, ajanların cirit attığı bu mekânda böyle şakalar her an bir "suç duyurusu" şeklinde algılanabilirdi. Fakat bu arada sıranın neden bana da gelmediği üzerinde ben de düşünüyordum. Başka bir fakültede olsaydım, kuşkusuz ilk günlerde içeri alınanlar arasına girerdim. Fakat bizim fakültede ilk sırada ünlüler vardı ve bizlere sıra gelmemişti, tüm fakülteyi de felce uğratmak istemiyorlardı.

Eşim Serim için böyle tehlikeler yoktu. Fakat Hacettepe Üniversitesi'nde de bunaltıcı bir hava esmeye başlamıştı. Fakülte'ye en sağcı, en yeteneksiz isimler egemen olmaya ve terör havası estirmeye başlamışlardı.

Mülkiye'de benle ilgili bir rastlantı da şu oldu. Sıkıyönetim bizim fakültedeki öğrencilerin kurmuş olduğu tüm kültür derneklerini de "gizli komünist örgütler" diye yasaklamış, bunlara yardım edenlerle ilgili mabruz defterlerini ele geçirmişti. Örneğin sol görüşlü arkadaşlarımız Oğuz Onaran, Kurthan Fişek, Alaeddin Şenel, Pars Esin böyle tiyatro kulübüne yardım mabruzları yüzünden tutuklandılar. Şans eseri bu yardım mabruzlarında

benim adım çıkmamıştı. Galiba bu arada bazı devrimci öğrenciler de, baskı altında, “nasıl olsa bunlara bir şey olmaz” diye yukarıdaki adları vermiş, istemeden operasyonda rol oynamışlardı. Bu dostlar aylarca tutuklu kaldılar, eziyet çektiler...

Aslında bu sonuncuya benzer bir suçlama tam da sıkıyönetim sona ererken benim başıma geldi. Bir gün Fakülte’de odamda otururken bir öğrenci geldi. Hapisten yeni çıkmıştı ve benim tutuklu olmadığımı öğrenince ne kadar sevindiğini anlatıyordu. “*Hayrola, ne oldu? Bir şey mi duydun?*” dedim. Bana, ağır işkence altında kendisine, benim ve o sırada benim gibi tutuklanmamış bazı arkadaşlarımla (Korkut Boratav, Mehmet Selik vb.) derslerde hep Komünizm propagandası yaptığımızı ifade eden bir yazı imzalattıklarını söylüyordu. Kendisine yapılanları anlatırken gözlerinin dolduğunu görünce onu teselli ettim, o şartlarda kim olsa o kâğıdı imzalardı, dedim. Kaldı ki başımıza da bir şey gelmemişti. Gelmemişti ama belli ki buna cuntanın sıkıyönetimi artık uzatamaması, kamuoyundaki itibarını tamamen yitirmiş olması neden olmuştu.

Hedef, tüm solcuları temizlemek!

Oysa bu tarz işkence altında alınmış ifadeler, niyetlerinin, giderayak dışarıda kalmış tüm solcuları temizlemek olduğunu gösteriyordu. Gerçekten de o hale gelmiştik ki devrimci fikirlere sahip olup da hiç tutuklanmamış olmak utanılacak bir hale gelmişti.

Sonuç olarak 12 Mart’ı kazasız, belâsız atlattınız?

Tam da öyle atlattığımı söyleyemem. Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) davasında ben de yargıldım. Ünlü savcı Baki Tuğ ifademi alırken aslında tüm sanıklar hakkında sıkıyönetimin tutuklama talebi olduğunu, fakat kendisinin bunu uygulamadığını söyledi. Galiba işin aslı suydur. Sanıklar arasında dokunulmazlığı olan tabii senatörler de vardı. Bu durumda aynı suçtan (gizli örgüt üyesi olmak) yargılanan sanıkların bazıları dışarıdayken bazılarını içeri atmak Baki Tuğ’a bile ters gelmişti. Kaldı ki ortada paneller, konferanslar, herkese açık toplantılar dışında bir şey de yoktu. Zaten dava da beraat ile sonuçlandı. O sırada sol eğilimli her kuruluş cunta mahkemelerinin gözünde bir “gizli komünist parti” idi. Siyasi partiler, sendikalar, halkevleri, öğrenci dernekleri, tiyatro kulüpleri... Ve tabii bu arada da öğretmen sendikaları. Böylece ülkede yüzlerce “gizli komünist parti” ortaya çıkarıldı. Sonra bunlar da - bugünkü Ergenekon davasında olduğu gibi - birleştirilip dev bir dava haline getirilmeye çalışıldı.

O yıllardan başka anılarınız var mı?

Şu aklıma geliyor. 12 Mart sırasında sıkıyönetim mahkemesinde bir de komik bir "tanıklık" olayı yaşadım. Bir gün Fakülte sekreterliğinden bana sıkıyönetim mahkemesinden bir tebligat geldiğini söylediler. Tabii çok can sıkıcı bir haberdirdi. İşin ne olduğu da anlaşılmıyordu, sadece verilen gün ve saatte Mamak Askeri Mahkemesi'nde bulunmam isteniyordu. Sanık olarak mı yoksa tanık olarak mı çağrıldığım belli değildi. O gece rahat uyuduğumu söyleyemem. Neyse, verilen saatte randevuya gittim, girişte kimliğimi göstererek Yüzbaşı Baki Tuğ'un - yine oydu ifademi alacak olan - makamını sordum. Aslında işin niteliği de orada belli oluyordu, çünkü girişte yanınıza sanık ya da tanık olduğunuzu gösteren bir kart ilâştiriyorlardı, siz de ne olduğunuzu anlıyordunuz. Sanık kartı ile ifadeye girip tutuklanma talebiyle çıkmanız işten bile değildi. Neyse ki öyle olmadı, tanık olduğum anlaşıldı. Gerçi bir sıkıyönetim mahkemesinde tanık olmak da hiç hoş bir şey değildi, ama herhalde sanık olmaktan iyiydi.

İşin aslı şuydu. Dostumuz Türkkaya Ataöv 12 Mart'tan önce bir burs bulmuş, Moskova'ya gitmişti. Oradan da bana ve başkalarına üzerinde Lenin resmi bulunan kartlar göndermişti. Şimdi Yüzbaşı Tuğ bana Türkkaya'nın Moskova'dan bizlere ne yolladığını soruyordu. Ben "*kart yolladı*" deyince, bu sefer de "*kartın üstünde ne resmi vardı?*" diye üsteledi. Artık bir adam vardı diye uzatmadım, "*Lenin'in resmi vardı,*" dedim ve o da bilmiş edasıyla başını salladı. Böylece Türkkaya, Lenin kartları yollamakla komünizm propagandası yapmış sayılıyor, biz kart alanlar da tanık durumuna düşüyorduk. Eğer bir ihtiyatsızlık yapıp buna bir teşekkür cevabı yazmış olsaydık, biz de sanık sandalyesine oturacaktık. Üstelik Türkkaya'yı da daha zor bir duruma sokmuş olacaktık. Zaten savcı bey bana bu karta yanıt verip vermediğimi de sordu.

Türkkaya daha Moskova'dayken Fakülte'ye sıkıyönetimden subaylar gelmiş, onu aramışlardı. Güzel bir odası vardı ve oraya asistan Oral Sander geçici olarak yerleşmişti. Anlattıklarına göre, Sander bir gün kapının açılıp içeri birkaç subayın girdiğini görünce hemen kalkıyor ve hazır ol vaziyetine geçiyor. Subaylar sert bir tonda "*Türkkaya Ataöv sen misin?*" diye sorunca tabii o da "*hayır komutanım, ben Türkkaya Ataöv değilim, Oral Sander'im*" diyor. "*Peki, Türkkaya Ataöv nerede?*" sorusuna da "*Moskova'da*" diye yanıt veriyor. Subaylar bir an şaşkınlıkla, acaba bu genç adam bizle dalga mı geçiyor? diye duraklıyorlar, sonra da, Sander'in ciddiyetine bakarak, çekip gidiyorlar. Sander, Mülkiye'nin çok erken kaybettiği değerlerden biriydi. Anlattığım bu olay 12 Mart operasyonlarının ne büyük bir keyfilik ve karmaşa içinde yürütüldüğünü gösteren sayısız olaydan biriydi.

Bir süre sonra Türkkaya Moskova'dan döndü, konuştuk, durumunu anlattık, o da hazırlandı. Çok geçmeden de bir gün Fakülte'ye girerken onu birkaç

subayın arasında, isteksiz adımlarla bir askeri jipe doğru ilerlerken gördüm. Bereket versin ki Ataöv sağlam bir savunma yapmış, Moskova'da öyle seçerek kart alınmadığını, mağaza kuyruğunda ilerlerken kartların insanın eline şıp diye tutuşturulduğunu söylemiş ve tutuklanmadan çıktı, böylece biz kart sahipleri de rahatlamış olduk. Çok gülmüştük, 12 Mart'ın trajikomik olayları arasında ara sıra gülmeye de fırsat buluyorduk.

Ne var ki 12 Mart dönemi bizler için çok hüzünlü geçti.

İkinci kızınızın doğumu 12 Mart dönemine rastlıyor değil mi?

İkinci kızım Elvan da Nisan 1972'de böyle hüzünlü günlerde doğdu, fakat her şeye rağmen yüzümüzü güldüren bir olaydı bu...

Kızım demişken, 12 Mart günlerinde ilk kızım ile ilgili unutamadığım bir anımı da anlatmak isterim. Evlerin basıldığı, "yasak kitap"ların suç delili oluşturduğu günlerden biriydi. Biz de ne olur ne olmaz diye "tehlikeli" kitaplarımızı toplayıp kaldırmak üzere bir bavula yerleştiriyorduk. Baktık henüz üç yaşına bile gelmemiş olan Elif de kendi resimli kitabını almış, bavula yerleştirmeye çalışıyor. Anlaşılan her kitabı eşit sayıyordu ve hepsinin bavulda koruma altına alındığına hükmetmişti.

Tüm sol, "Karaoğlan" etrafında birleşti

1973 seçimleri bir umut ışığıydı herhalde...

Bize en az on yıl gibi gelen 12 Mart rejimi sonunda 1973 seçimleriyle - bitti diyemeyeceğim - sahneden çekilmeye başladı. Daha önce amansız iç kavgalar içinde olan Marksist-Leninist hareket tümüyle ağır bir darbe yemiş, solun temsili, Ecevitçi "ortanın solu"na kalmıştı. Pratik, Mihri Belli patentli "demokratik devrim" tezini çürütmüş, sahada o günkü koşullara çok daha uygun bir "demokratik devrim" gerçekleşmişti.

Tüm sol "Karaoğlan" etrafında birleşti ve proleter devrimciler seçim kampanyasında "dağlara, taşlara" Karaoğlan yazdılar. Ne var ki seçimlerde CHP çoğunluğu elde edememiş, Erbakan'ın Milli Selâmet Partisi ile koalisyon yapmak zorunda kalmıştı. Bu zoraki evlenme hiç de umut verici değildi. Yine de çabalar boşuna olmadı ve Ecevit'in gayretleriyle - ve Milli Görüşçülerin sosyalistlerin yararlanmasına muhalefetine rağmen - bir "Af Kanunu" çıkarıldı. Neden suçlandığını anlamak için aylarca tutuklu kalan dekan Mümtaz Soysal da bu kanun sayesinde özgürlüğüne kavuştu. Aslında şahsında Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni cezalandırmak için onu tutuklamışlardı, fakat bir şey bulamadıkları için, sonunda yıllardır okuttuğu ders kitabında komünist propagandası yapıyor diye suçladılar ve yedi buçuk yıla mahkûm ettiler. Sembol davalardan biri haline gelen Soysal Davası, 12 Mart hukukunu çok güzel özetliyordu.

Ankara Gaziosmanpaşa'daki evin balkonunda. Efi Serim, kızı Elif, babası Mustafa Bey'le...

Bu arada Fakülte'deki çalışmalarınız nasıl gidiyordu?

Akademik yaşama dönersek, bu arada bizim kürsüde de bazı değişiklikler olmuştu. Prof. Şerif Mardin, Fakülte'yi terk ederek Boğaziçi Üniversitesi'ne gitmiş, İstanbul Hukuk'tan Sina Akşin de tarih doktorasıyla saflarımıza katılmıştı. O sırada kürsümüzün açtığı bir asistanlık sınavı "Türk Siyasal Hayatı"nı akademik yöntemlerle incelemeye duyulan büyük ilgiyi gösteriyordu. Sınava bugün hepsi de ünlü olan beş aday başvurdu: İlber Ortaylı (Prof.), İlkey Sunar (Prof.), Zafer Üskül (Prof.), Kurtuluş Kayalı (Prof.) ve Okay Gönensin (gazeteci-yazar). Seçim gerçekten zordu. Şerif Bey gittiği için, kürsüye en kıdemli olarak ben başkanlık yapıyordum. Herhangi bir itiraza mahal vermemek için sınavı titizlikle hazırladık. Adaylar beş kişilik bir jüri karşısında hem sözlü hem de yazılı sınavdan geçtiler. Sonra verilen tüm notları toplayıp ortalamaları aldık ve kazananın İlber olduğu anlaşıldı. İlkey Sunar, bu arada Siyasal Düşünceler Tarihi kürsüsünün açtığı sınava da girmiş ve onu kazanmıştı. Artık asıl istediği bizim kürsünün sınavına girip risk almak istemedi. O sınavdan aklımda kalan eğlenceli bir anı da şu:

Sözlü sınavda Deniz Baykal, İlber'e hep Dilber diye hitap ediyordu. Yanımda oturuyordu, dürttüm, ama anlamadı, bir iki kez yine Dilber dedi, herhalde sınav ciddiyetini bozmamak için olacak, ne İlber ne de bizler Deniz'i düzeltmedik. Sınavdan sonra Deniz'e "İlber'i niye Dilber yaptın?" diye sorunca şaşırdı ve biraz mahcup oldu, "yahu dedi, hani kız evlât bekleyen bazı anneler, erkek çocuklarına kızlara ~~da~~ verilebilen bir isim korlar ya, ben ~~de~~ öyle bir şey zannettim." Fakat bu söylediği İlber-Dilber hikâyesine hiç uymuyordu. Güldük, geçtik. Deniz, Siyasal'lı olmadığı için İlber'i yakından tanıımıyordu, oysa, İlber, okul yıllarında da popüler ve tanınan bir öğrenciydi.

İkinci Paris yolculuğu (1974)

İkinci Paris yolculuğu hazırlıkları da bugünlere rastlıyor olmalı?

12 Mart döneminde bunalmışım, yurt dışına çıkmak için bir imkân arıyordum. Geçirdiğim on yıl içinde Paris izlenimleri de neredeyse zihnimde yok olmuştu. En kötü taraflarıyla “yerellik” iliklerime kadar sinmişti. Yine Paris’e gitmek, biraz evrensel bir ortamda nefes almak istiyordum. Ben olanakları araştırırken, şansa eşim Serim’e güldü.

Şöyle oldu. Ankara’da tanıştığımız arkadaşlardan Nur Vergin bir görüşmemiz sırasında, Serim’e, “*UNESCO’da senin profiline çok uyan bir kadro açılmış, müracaatı düşünüp müsün?*” dedi. Eğitimi Paris’te yapmış, doktoraasını da Sorbonne’da savunmuş bir üniversiteli olarak Türkiye’ye vent dönen Nur tesadüfen bu ilândan haberdar olmuştu. Hemen ilgilendik, başvuru tarihi de bitmek üzereydi.

Başvuru doğrudan UNESCO'ya mı yapılıyordu?

Hayır, müracaat Dışişleri kanalıyla yapıyor, bu arada MİT'e de soruluyordu. Serim'in Dışişleri Bakanlığı'nda konuştuğu ilk görevli Mülkiye'de bizim dönemden Güneri Arbak olmuş, Güneri kendisiyle çok cesaret kırıcı bir konuşma yapmıştı. Serim'in naklettiğine göre, *"boşuna zahmet etme, Serim,"* demişti, *"biz böyle müracaatları çok gördük!"* Üstelik MİT'ten de, herhalde benim yüzümden, "engel yoktur" yanıtı bir türlü gelmiyordu. Sonra gelen yanıtta da - herhalde kasten - bambaşka isimler, bambaşka bir konu vardı. Galiba "hayır" demek yerine birtakım "yanlışlık"larla işi sürüncemede bırakmayı daha uygun görmüşlerdi.

Neyse ki Genel Müdür Büyükelçi Semih Günver bunlara aldırmadı ve dosyayı onaylayarak UNESCO'ya yolladı. O sırada Dışişleri Bakanı bizim Fakülte'den Turan Güneş idi. Ona durumu anlatmamıza gerek kalmadı. Turan Bey "Mülkiye Cuntası"ndandı, "cunta" dedim, ama, o dönemde hak ve hukuk çok daha güvenli hale gelmişti.

"Mülkiye cuntası" üyeleri!

Kimlerdi bu "cunta"ya mensup olanlar?

Turan Bey'in dışında, Prof. Besim Üstünel, Doç. Deniz Baykal, Doç. Haluk Ülman, Dr. Ahmet Yücekök vb. vardı. Sık sık bir arada olurlar, siyasi meseleleri daha çok kendi aralarında konuşurlardı... Fakülte Kurulu toplantılarında bile ara sıra birlikte dışarı çıkar, konuşulan şeylerle hiç ilgisi olmayan güncel siyasi konularda "durum müzakeresi" yapar, tekrar Kurul'a dönerlerdi. Bizlerin sataşmalarına da pek aldırış etmezlerdi. Aslında CHP'de reform yapmak isteyen bir ekiptiler, "cunta" yakıştırması da buradan kaynaklanmıştı. Prof. Turan Güneş, CHP'liler ikiye ayrılır, derdi: "ileri gelenler" ve "ileri gidenler." Kendileri "ileri gidenler" arasındaydı. Maalesef köklü bir reform yapamadılar. Fakat bu konuyu burada keselim, ne olur ne olmaz, şu sırada "TBMM darbeleri araştırma Komisyonu" tam da bunları araştırıyor, "cunta" lafını bir "ihbar" kabul edip ifademizi almaya kalkabilirler!

Yine UNESCO'ya dönemim o zaman!

Evet, sonunda Serim müracaatını yaptı ve birkaç ay sonra da kabul edildiğine dair UNESCO'dan haber geldi. Doğrusu başlangıçta pek de umutlu değildik. İşte böyle, hayat garip, bazen de böyle güzel rastlantılarla dolu. Nur'la tesadüfi bir konuşma, onun sayesinde haberdar olduğumuz bir UNESCO ilanı hayatımızda aklımızdan bile geçmeyen bir dönemin başlamasına neden olmuştu. Paris hazırlıklarına başladık ve Eylül ayında Serim'le Paris'e yollandık. Ev bulma, yerleşme derken bir aya yakın zaman

geçti ve sonunda sevgili kızlarımıza da kavuştuk. Onlar da anneanneleriyle beraber geldiler ve yeni hayatımıza başladık. Bu arada Elifi de eve çok yakın olan bir okula yerleştirdik. İki buçuk yaşında olan Elvan ise evde anneanne-siyle kalıyordu.

Tabii en zor başlangıç Elif için oldu, beş yaşındaydı ve Fransızca bilmediği için okulda arkadaşlarıyla konuşup anlaşılamıyordu. Fakat bu zorlukları çok kısa bir zamanda yenmesini bildi. Üstelik ertesine sene de sınıfın en iyilerinden biri oldu.

Bir gün kızlarımı okula götürürken yaşlıca bir hanım, Türkçe konuştuğumuzu duydu ve bize Türkçe "*Türk'sünüz galiba?*" dedi. O da Elvan'la aynı sınıfta olan torununu aynı anaokuluna götürüyordu. Konuştuk, görüşelim dedik, sonra da görüştük. Böylece Fransızca bilmeyen kayınvalide de arada görüştüğü bir ahabap bulmuş oldu. Komşumuz. Madam Mari Ayvazyan Ermeni asıllı idi, çok küçük yaşlarda ailesiyle Türkiye'den gelmişlerdi. O sırada Asala cinayetleri sürüyor, Ermeni-Türk ilişkileri iyice gerginleşiyordu. O koşullarda bile, komşularımız arasında en yakın ve sıcak ilişkileri bir Ermeni ailesiyle kurabiliştik.

Ne kadar kaldınız Paris'te?

Üç yıl kaldık, daha doğrusu ben kaldım. Çünkü üç yıl sonra benim iznim bitti ve ben döndüm. Aslında iznim uzatmalı olarak iki yıl olabiliyordu. Fakat profesörlük için sunacağım kitap için kendimi çok verimli bir çalışma içinde hissediyordum. İstisnai olarak bir yıl daha ücretsiz uzatma istedim. Serim de çeşitli ülkelerde toplumsal araştırma programları yönetiyordu ve işinden gayet memnundu. Talebim Fakülte Kurulu'nda tartışma yaratmış, fakat kürsü başkanı durumunda olan Sina Akşin dostumun oluruyla izin çıkmış. Haber bizi çok sevindirmişti.

Paris de değişmişti herhalde...

1974'te tekrar geldiğim Paris, entelektüel atmosfer açısından on yıl önceki Paris'ten hayli farklıydı. Arada Mayıs 68 yaşanmış, Sartre'lar, Garaudy'ler sahneden uzaklaşmış, ön plana Althusser, Foucault, Lacan gibi yeni "guru"lar çıkmıştı. Ben bu kez ilk gelişimden farklı olarak, Quartier Latin'i ve Hukuk Fakültesi'ni değil, Fransa Ulusal Kütüphanesi'ni (Bibliothèque Nationale de France, BNF) karargâh olarak seçmiştim. Paris'in ortalarında, Opera'ya, Borsa'ya, Merkez Bankası'na yakın bir yerde bulunan bu zengin kitaplık tüm tarihçiler için, özellikle de benim için bir cennettti. O sırada genel koleksiyonda on milyondan fazla eser vardı. Okuma salonu 360'dan biraz fazla okuyucu alıyordu. Okuma kartı en azından doktora öğrencilerine verildiği için çok kalabalık da olmuyordu, yer bulamayanlar da biraz bekledikten sonra açılan bir yere yerleşiyorlardı.

Şizoid bir bölünme

Kitaplık'ta hangi konular üzerinde çalışmaya başladınız?

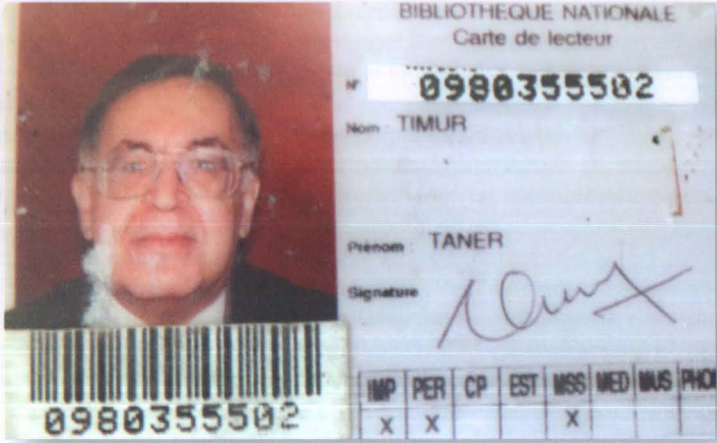
Bu üç yıl içinde entelektüel yaşamım âdeta şizoid bir bölünme içinde oldu. Kabaca "Türkiye sorunsalları" ile "Fransa sorunsalları" arasında diyelim. Türkiye'den beraberimde 1970'lerin tartışma konularını da getirmiştım. Oradayken hararetle tartıştığımız "Osmanlı üretim biçimi" üzerinde çalışmak istiyordum, günlük siyaset dedikodularından uzak, çok zengin kaynaklar arasındada... Ne var ki çok farklı ve bizleri büyüleyen kültür gelenekleri olan bir ülkede yaşıyordum. Tarihi maddeci araştırmaya yöntemini de bu ülkede öğrenmiş, bu ülkede benimsemiştım. Şimdi ise bu konularda yeni "okuma"lar, yeni "söylem analizleri" öneren düşünürler ortaya çıkmıştı ve herkes onlardan söz ediyordu.

Paris'te bir kahvede dostlarla yatığımız bir sohbeti anımsıyorum, bu sohbet sırasında gördüm ki, Fransız "guru"ları, İlkay Sunar, Çağlar Keyder gibi Amerika'da doktora yapmış arkadaşların da dilinden düşmüyordu. Ben de aynı duygular içindeydim. Bir yandan tarih okumaları yapıyor, öte yandan da Althusser'i, Foucault'yu anlamaya çalışıyordum. Zorluk şuradaydı: İncelediğim somut toplumsal tarih sorunlarıyla Althusser'in soyut epistemolojik analizleri arasında bir bağ kuramıyordum. Dahası, aralarında bir uyumsuzluk olduğunu hissederek gibiydim. Bu da beni öfkeliyor, Althusser'ci "ukalâlıklara" karşı mesafeli tutuyordu.

Çok sonraları şu kaniya vardım ki, Althusser, "bilimsel kesinlik" adı altında "tarihselcilğe" (historicisme) savaş açarken, aslında somut tarih araştırmalarını küçümsemiş oluyordu. Althusser için tarihi maddecilik, matematik gibi, bilimselliğin pratikte kanıtlanmasına ihtiyacı olmayan, yeni bir "bilim kıtası" idi. Düşünür bunun aksini söyleyenleri "tarihselci" olarak niteliyor, hattâ - üzülerek - Gramsci'yi de bunlar arasında sayıyordu.

Foucault'ya gelirse...

Foucault ise çok farklı şeyler söylüyordu. O tamamen somut tarih alanı içindeydi, fakat bir ara içinde de yaşamış olduğu Fransız Komünist Partisi'ne olan nefreti, kendisini Marksist kavramlardan ve sınıfsal analizlerden hayli uzaklaştırmıştı. Örneğin "delilik tarihi"yle ilgili altı, yedi yüz sayfalık bir tez yazdı, orada bu olgu tamamen sınıfsal öğelerin dışında bir "söylem analizi" çerçevesinde işlenmiştir. Tabii, başta Althusser çevresi olmak üzere yakın dostlarından hiç kopmadı ve bunun için zaman zaman Marksizm'e katkıda bulunduğunu da ifade etti. Tımarhane ve hapishane yöntemlerinin nasıl kapitalist verimlilikle uyum haline sokulduğunu anlatan sayfaları okunursa bunun hiç de boş bir iddia olmadığı söylenebilir. Fakat ilhamını Nietzsche ve Heidegger'den alıyordu ve asıl katkısı, mikro-iktidar yapıları ile "insan bilimleri" arasında kurmaya çalıştığı ilişki idi.

*Bibliothèque Nationale (Ulusal Kütüphane) kartı...
Kütüphane üyeliğini hâlen sürdürüyor.*

Foucault ve Althusser neden “insan öldü” diyordu?

Nietzsche için olduğu gibi, Foucault için de “doğru”lar bir perspektif meselesiydi. Kendisini eleştirenlere yanıt verirken, sık sık, “nereden konuşuyorsunuz?” diye söze başladırı. Bunların dışında, Sartre’ın tartışmalı “Hümanizm”inden sonra, buna tam ters yönde Foucault ve Althusser’in “insan öldü” diyen yaklaşımları da bana çok inandırıcı gelmiyordu. Bu yıllarda Fransız Komünist Partisi kuramcılarından Lucien Sève *Marksizm ve Kişilik Kuramı* başlıklı, çok yankılar uyandıran bir kitap yayınlamıştı. Sève bu iki uç arasında, bence Marks’a daha yakın bir yorum getiriyordu. Herhalde ileride konuşuruz, ancak emekli olduktan sonra bunlar hakkında makaleler yazdım ve bunları iki ayrı kitapta topladım.

Bu düşünürlerle Osmanlı çalışmalarınız arasında ilişki kuramadığınızı söylemişsiniz?

Evet kuramıyordum. Osmanlı çalışmalarım beni bambaşka referanslara götürüyordu. Klasik çağda Osmanlı üretim biçimi üzerinde çalışırken Osmanlı vakanüvislerinden 19. yüzyılda sınıfsal tarih anlayışını kurmuş François Guizot, Augustin Thierry gibi tarihçilere, oradan Marks ve Engels’e,

oradan da Marc Bloch, Fernand Braudel gibi çağdaş tarihçilere uzanıyorum. Bu zeminde insan hep ayaklarının yerde olduğunu hissediyor.

Paris'te üç yıl boyunca bol bol okudum, bol bol malzeme topladım, fakat tasarladığım kitabı kaleme almaya başlamadım. Çünkü kesin dönüş hep aklımızdaydı, Türkiye'de bulamayacağım kaynakları burada ne kadar tararsam o kadar iyi olur diye düşünüyordum. Fransızcaya on altı cilt halinde çevrilmiş olan Hammer tarihini okumam aylar aldı. Bunun dışında çağdaş tarihçilerin incelemelerine de kolayca ulaşabiliyordum. Tabii bunların bir kısmını, belki de birçoğunu Türkiye'de de bulmak mümkündü. Fakat burada bir merkezde toplandıkları için insan zaman kaybetmiyordu. Bir fiş doldurmanız yetiyordu, yirmi otuz dakika sonra kitabı getirip önünüze koyuyorlardı. Ankara'daki öğrencilerin ders mekânı olan, öğle saatleri kapanan Milli Kütüphane'miz aklıma geliyor da!..

İkinci Paris yıllarında sosyal hayatınız nasıldı?

Daha ziyade aile içine dönük bir yaşamımız vardı. Gelirken ehliyet almıştım, orada da bir araba aldık. Fakat Paris'in hızlı trafiğine çıkma güvenini duyabilmem için oto-ekollerde de ders almam gerekti. Ankara'da hiç araba kullanmamıştım, birdenbire Paris şoförü oldum. Artık, bir önceki gelişimde olduğu gibi, Paris'i daha çok yer altından dolaşmıyordum. Tabii her gün kütüphaneye metroyla gidiyordum, bu çok daha pratikti, fakat hafta sonları tüm aile arabayla geziyor, etrafı dolaşıyorduk. Paris çok uğrak yeri olduğu için sık sık da dostların yolu buraya düşüyordu, onlarla görüşüyorduk. Bu arada birçok arkadaşımı ve yakınımıyla turistik Paris turları attık.

Fransız Komünist Partisi yüzde 20 civarında oyla Meclis'te..

Fransa'daki siyasal gelişmeleri de yakından izliyor muydunuz?

Çok yakından izlediğim söylenemez. O sırada Valéry Giscard d'Estaing devlet başkanıydı, yeni seçilmişti. Tam bir Fransız burjuvasydı, halka yaklaşmaya çalışıyor, sokaklarda korumasız yürüyüşler yapıyor, elinde (kaz ciğeri gibi) lüks yiyecek paketleriyle posta memurlarının, çöpçülerin evlerini ziyaret ediyordu. Bu beceriksiz popülizm tutmadı, kısa zamanda kamuoyunda imaj kaybına başladı.

Beni daha çok çarpan şey yüzde 20 civarında oyla kamu hayatında önemli bir yer tutan Komünist Partisi'ydi. Parti ileri gelenlerinin hemen hepsi tavırlarıyla, giyim kuşamlarıyla, aksanlarıyla halk adamlarıydı... Özellikle de genel sekreter Georges Marchais. İçlerinde Fransız siyasi elitini yaratan Sciences Po ve oradan da süzülenlerin girebildiği Ulusal İdare Okulu'ndan (ENA) çıkışlı

kimseler çok azdı. Buna karşılık en üst düzeyde bir bilim ve kültür kadrosu vardı. Marchais sık sık televizyona çıkıyor, hiç aşağıdan almadan, başıra çağıra tartıştığı devlet adamlarını perişan ediyordu. Maliye Bakanı Jean-Pierre Fourcade'ı böyle bir tartışmada alı al moru mor yapmıştı. Burjuva basını ise onu vülger, komik bir şahsiyet olarak takdime çalışıyordu. Kuşkusuz burnundan kıl aldırmayan burjuvaların gözünde de öyle görünüyordu.

Marchais'yi iki günde bir TV'de görüyorduk, ama Komünist Partisi'nin en çok şikâyet konularından biri kendilerine TV kanallarında hak ettikleri yerin verilmemiş olmasıydı. Herhalde haklıydılar. Fakat daha bir yıl önce, 12 Mart rejiminden kıl payı kurtulmuş biri olarak bu tabloya bakarken içim sızıyordu. Bizim siyasal hayatta halktan, üstelik halkın en alt tabakalarından gelen, fakat hızla zenginleşmeye, burjuvalara benzemeye çalışan, pek de benzemeyen siyasal aktörleri düşünüyordum.

Fransız siyaseti dışında diğer Avrupa ülkelerindeki siyasal gelişmeleri de kaba hatlarıyla izlemeye çalışıyordum.

Meselâ hangi ülkeleri?

Bize benzeyen en ilginç tecrübeyi Portekiz yaşıyordu. Orada tam da Fransa'ya gittiğimiz yıl bir darbe olmuştu. Fakat bizde hayatı karartan darbe orada kurtarıcı olmuş, özgürlükleri genişletmişti. Portekiz kolonilerine de bu darbe özgürlük getirdi. Bu yüzden de Batı'da ona "karanfiller darbesi" adını verdiler ve bugün hâlâ öyle anılıyor. Portekiz bugün de bu darbenin eseri olan anayasa ile yönetiliyor ve bu anayasanın daha ilk cümlesi de "Portekiz halkının derin duygularını yorumlayan ve uzun direncinin damgasını taşıyan Silahlı Kuvvetler Hareketi" diye başlıyor. Tabii keşke Portekiz'de faşizm askeri darbe ile değil de milyonların sokağa döküldüğü bir halk hareketiyle yıkılsaydı. Fakat öyle olmadı. Her ulusal tecrübenin tarihi, kendine özgü nedenleri var. Öyle "darbenin iyisi kötüsü, olmaz" deyip atamazsınız. Bu bir bilimsel davranış olmaz. Bunu Portekizlilere anlatamazsınız. Hattâ, örneğin, Fransızlara da. Üstelik Fransa'da darbe faşist bir rejime karşı da yapılmadı, Charles de Gaulle 1958'de iktidara darbeye geldi ve bugünkü anayasal sistemi de o getirdi. Kimse de bugün Fransa'da "hâlâ bir darbe anayasası ile yönetiliyoruz" diye şikâyet etmiyor.

Darbecilikle mücadelenin en iyi yolu...

Konudan birdenbire uzaklaştık, bugünkü tartışmalara geldik. Portekiz derken buralara uzandık. Şunu söylemek istiyorum: Elbette ki seçimle gelmiş bir ülkede en iyisi iktidarın seçimle gitmesidir, fakat bir çeşit "darbe geleneği" olan ülkelerde darbecilikle savaşmanın en iyi yolu öylelikle bir

“darbenin iyisi kötüsü, ‘ama’sı olmaz” diye bağışmak, her taşın altında bir darbeci aramak değildir. Darbeleri yaratan tarihi ve sosyo-politik nedenleri, küresel bağlantıları ile birlikte, bilimsel yöntemlerle incelemek ve bunları ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Darbecilikle en iyi mücadelenin yolu budur.

Bugün, bu, Türkiye’de yapılıyor mu? Hiç sanmıyorum. Öyle ikide bir insanları ulusalcılıkla, darbecilikle suçlayanlar, kendilerini ne sanıyorlarsa sansınlar, bana dünyayı okuyamayan, dar kafalı ulusalcılar olarak görünüyorlar. Bunu söylerken siyasi değil, kültürel antropoloji planında konuşuyorum. Neyse, artık burada bu parantezi kapatalım, yine 1970’lere dönelim...

Dönelim... İsterseniz Portekiz dışındaki Avrupa’ya da biraz bakalım. Bu coğrafyada sizi ilgilendiren şeyler oluyor muydu?

Bu coğrafyada en çok İtalya ilgimi çekiyordu, bu ülkede çok ilginç şeyler oluyordu. 1973’te Allende’nin düşüş şeklini yorumlayan İtalyan komünistleri “geniş cephe” zorunluluğunu anlamışlar, Hristiyan Demokratlarla “tarihi uzlaşma” yollarını aramaya başlamışlardı. Buna bir neden de o sırada hükümetin başında Hristiyan Demokrat Parti’nin sol kanadından Aldo Moro’nun bulunmasıydı. İtalyan Komünist Partisi 1976 seçimlerinde oyların yüzde 34’ünü almıştı. “Tarihi Uzlaşma” fikri bütün Avrupa’da büyük yankılar uyandırdı.

Ben oradayken bir kere de İtalyan Komünist Partisi genel sekreteri Paris’e geldi, bir de miting yaptı. Ben de gitmiştim o mitinge. Berlinguer Fransızca konuştu, daha sonra da orada bulunan çoğu emekçi hemşehrilerine heyecanla İtalyanca hitap etti.

İtalya ile ilgili yorumlar okuyordum, Gramsci’ye ilgi duymam da o sırada başlamıştı. Fakat İtalya beni daha da çok sinemasıyla çekiyordu. İtalyan sineması o yıllarda yine bir okuldu. Burada müsaadenle bilimden sanata geçeceğim, az çok “bilimsel” özellikler de taşıyan bir sanat dalına...

Tabii, ilginç olur!

1970’lerde Mayıs 68’in sinemadaki yansımalarını izliyorduk. ’68 devrimci hareketi Batılı ülkelerde yoğun bir şekilde “geçmişle hesaplaşma” arzusu yaratmıştı. İtalya da, anlaşılan, bu arzunun en çok hissedildiği ülkelerden biriydi. İtalyanlar otuz yıllık Hristiyan Demokrat saltanatından bıkmışlardı. Onunla hesaplaşmaya mahkeme salonlarından önce sinema ekranlarında başlamışlardı. Bu konuda ilk gördüğüm filmlerden biri, daha Türkiye’deyken adını duymuş olduğum, Elio Petri’nin *Her Türü Kuşkunun Üstündeki Vatandaş*’ı oldu. Bu film daha sonra “temiz eller” operasyonuna yol açacak kamusal yozlaşmayı anlatıyordu. Bertolucci de orada keşfettiğim yönetmenlerden oldu. *Devrimden Önce (Prima della Rivoluzione)*, *Konformist* gibi filmleri keyif verici olduğu kadar, hattâ daha da fazla, düşündürücü idi. Bertolucci’nin

1960'larda anlattığı öyküleri bizler Türkiye'de 80'li ve 90'lı yıllarda yaşadık. Aynı sinemacının ben oradayken gösterime giren epik *Novacento*'su ise 20. yüzyıl İtalya'sını büyük bir ustalıkla gözler önüne seriyordu.

“Hesaplaşma” mutlaka karalama demek değildir!

Bunlar hep “hesaplaşma” idi, fakat “hesaplaşma” mutlaka karalama demek değildir, bunun başka bir yönü daha vardı. 1970'lere bir ölçüde de psikanaliz damgasını vurduğu için, sonunda bazı sinemacılar geçmi-
şin yorumuna psikanalizi de kattılar. Bunlardan Liliani Cavani, “*Gece Bekçisi*”nde, bir Gestapo şefiyle Yahudi kampındaki bir kadın arasında geçen sado-mazo aşkı ele almıştı. Eser büyük gürültüler kopardı ve kimi-
leri tarafından Nazileri aklayan sahneler var diye yayılım ateşine tutuldu. Herhalde bir rastlantı, aynı yıl (1974) Fransız Louis Malle de *Lacombe Lucien*'i çevirmişti. O da, bu filmde Lacombe Lucien adlı genç bir Fransız köylüsünün, taşrada nasıl Nazilere muhbirlik yapmaya sürüklendiğini, yer yer ona hak verdirecek şekilde anlatıyordu. Tabii bu film de büyük gür-
ültülere neden oldu. Oysa birkaç yıl önce İngiltere'de Ken Loach, *Family Life*'da, çıplak bir realizm içinde, psikiyatrinin bir genç hastayı nasıl daha da hasta yaptığını anlatmıştı. O da anlaşılan Mayıs 68'in başka bir yönüyle, anti-psikiyatri hareketiyle buluşmuştu.

Sanıyorum ki Fransa'da *Lacombe Lucien* filmine biraz da birkaç yıl önce Max Ophüls'ün Fransızların işgal yıllarında nasıl Almanlarla işbirliği yaptıklarını anlatan belgeseli yol açmıştı. Ophüls'ün belgeseli (*Le Chagrin et la Pitié*, 1971), sıradan bir sürü Fransız'la yapılmış söyleşilerin aynasında, Fransa'da işbirliğinin iddia edildiği gibi küçük bir grubun işi olmadığını, kit-
lesel boyutlar taşıdığını gösteriyordu. Fransızlar çok rahatsız oldular. Duy-
duğuma göre ilk çıkışta bazı salonlara bombalar bile konmuş, korkan salon sahipleri uzun süre otosansür yapmış, filmi gösterime koymamışlar. Ben, üç dört saat süren bu belgeseli 1976 veya '77 yılında gördüm, salonda çok az kimse vardı, yakınımda oturan bir Fransız bazı sahnelerde çok rahatsız olduğunu gösteren sesler çıkarıyordu. Belli ki milli duyguları rencide olmuş-
tu. O sırada, “bereket elinde bir bomba yok” diye düşünmüştüm.

Bu yıllarda tarihçi olarak beni en çok etkileyen film, Stanley Kubrick'in *Barry Lyndon*'u oldu. Kubrick'in her filmi çarpıcıdır ve belleğe çakılır. Bu film *Mekanik Portakal* (1971) gibi bugünleri ve bugünlere damgasını vuran şiddeti anlatmıyordu. Fransa ile İngiltere'yi kolonyal hırsların beslediği Yedi Sene Savaşı'nda karşı karşıya getiren ortamı canlandırıyor. Ve bu ortam-
da, genç ve hırslı bir yetimin (Barry Lyndon) maceralı yaşamının aynasında, o günlerin savaş teknolojisini, yozlaşan aristokratik değerleri ve bir yuva

riyakârlığını betimliyordu. Kubrick, bazı sahneleri çağına uygun ışıklarla yansıtabilmek için özel objektifler ısmarlamıştı. Film gerçekten unutulmaz sahneler içeriyordu. Bu filmi çıkar çıkmaz seyredabilmek için Fransa'dan İngiltere'ye seyahat edenler olduğunu okumuştum... Galiba Kubrick'in Fransa'da, İngiltere'de olduğundan daha fazla fanı vardı.

İşte o yıllarla ilgili anılarım ana hatlarıyla bunlar. İlerde mutlaka aklıma bir sürü şey daha gelir, “yazık, bunları o sırada hatırlamamışım!” derim, fakat geçelim, hattâ sinema tutkum yüzünden uzattım bile.

Neyse, 1977 Eylül'ünde Türkiye'ye tek başıma döndüm, Serim, annesi ve çocuklar orada kaldılar. Yazları geldiğimiz ve gazetelerden de yakından izlediğimiz Türkiye tam bir kaotik ülke görünümündeydi. Her gün bir yerlerde bombalar patlıyor, genç yaşlı insanlar ölüyor, öldürülüyordu. Bu koşullarda hemen dönmemelerini daha uygun gördük. Durum istikrara kavuşunca onlar da döneceklerdi.

Fakat kavuşamadı!

Evet kavuşamadı, aksine güvensizlik ortamı giderek daha da arttı. Ben ve benim gibiler, 12 Mart rejiminde her an sıkıyönetim tarafından tutuklanma tehdidi altında yaşamıştık, şimdi ise sokaklarda vurulma korkusu içindeydik. Zaten birçok meslektaşımız vuruldu. Fakülte'de de hemen her gün olaylar çıkıyor, yönetim Fakülte'yi sık sık kapatıyordu. Sol, her biri kendisine “demokratik kitle örgütü” adını veren bir sürü fraksiyona ayrılmış, kendi arasında da vuruşmaya başlamıştı. Polis teşkilatı bile Pol-Der ve Pol-Bir diye ikiye ayrılmıştı. Üniversitelerde yönetimler de bıkmış, derslerde polisin bulunmasına direnmekten vazgeçmişti. Fakat iktidar üniversiteye hep MHP eğilimli Pol-Bir üyelerini yolluyordu, gerginlikler de buradan doğuyordu.

Bir memleket ya ilimle ya da zulümle idare edilir!

Manzara şuydu: Şeflik dönemi, savaş ve soğuk savaş yılları, demokrasi derken karşımıza çıkan önce Menderes ağalığı ve sonra da 12 Mart zulmü ülkede sol bir geleneğin yerleşmesine imkân vermemişti. Kısaca “sol”un bilimsel karnesi çok zayıf kalmıştı. Oysa bilim olmazsa “sol” da olmaz! Aslında sağın bilimsel karnesi daha da zayıftı, fakat yerleşik çıkarların bilime zaten ihtiyacı yoktur. Kaba kuvvet, dinle pekiştirilmiş kaba bir milliyetçilik ve Batı'dan “bilim” adı altında ithal edilmiş birtakım ideolojik formüller bu çıkarları savunmaya yeter. 1956'da bize dekanımızın hatırlattığı gibi, bunu Demirci Efe bile görmüştü:

Bir memleket ya ilimle ya da zulümle idare edilir!

Bu arada dersler de herhalde çok aksıyordu?

Bir üniversite hocasının görevi iki kısımdan oluşur: Öğretmenlik ve araştırmacılık. 1977 Eylül'ü ile 12 Eylül 1980 arasında geçen dönemde bu öğretmenlik görevimi hakkıyla yaptığımı hiç de söyleyemeyeceğim. Herhalde biraz önce anlattıklarımın bunun nedeni çıkıyordur. Buna rağmen, zaman zaman, o tarihlerde benden ders almış kimi öğrencilerimle karşılaşip onların iltifatına mazhar olunca, doğrusu hem biraz şaşıyorum hem de seviniyorum.

İkinci görevime, araştırmacılığa gelince, bu alanda daha başarılı olduğumu söyleyebilirim. Paris'ten dolu dolu gelmiştim, kitabın çatısı kafamda hazır, oturdum, etraftaki gürültü patırtıya aldırmadan tezimi yazdım.

1979 yılında da, bu temel çalışma üzerinden profesörlük müracaatımı yaptım. Tezimde uzunca bir girişten sonra, klasik dönem de Osmanlı toplu-munda feodal üretim biçiminin egemen olduğunu savunuyordum. Bizdeki tartışmalara göre çalışmamın özgün yanı şuydu: Bizde bu tartışmalar hep feodalite - Asya tipi üretim biçimi karşıtlığı çerçevesinde yapılmıştı, ben ise analizimi Batı ve Doğu Roma topraklarının Germanik kavimler ve Türkler tarafından fethedilmesi olgusuna dayandırıyor, sonra da aradaki benzerlik ve farkları açıklamaya çalışıyordum. Benzerlik şuradaydı: her iki fetihde de ilk aşamada fetihçilere ("gazilere") toprağın sadece kullanma hakkı devre-dilmişti. Oysa Batı'da, takriben 11. yüzyıl başlarından itibaren, bu kullanma hakkı mülkiyet hakkına dönüşmüş (ikinci etap), buna karşılık Osmanlılar timar sistemi çökene kadar bu ilk etabı aşamamıştı. Garip olan, bizim için özgün görünen bu tezin daha 19. yüzyıl başlarından itibaren Batı'nın en yetkili gözlemcileri tarafından saptanmış ve açıkça ifade edilmiş olmasıydı.

Gerçekten de Hammer gibi klasik bir tarihçiden Thierry ve Mignet gibi toplumsal tarihçilere, Hegel gibi bir filozoftan Marks ve Engels gibi tarihi maddeciliğin kurucularına, nihayet Weber ve Braudel'e kadar hepsi bunu yazmışlardı. Hattâ bizim ünlü *Cevdet Paşa Tarihi*'nde bile Osmanlı sistemi Karolenj İmparatorluğu'na benzetiliyor, dolayısıyla aynı tez tek-rarlanmış oluyordu. Bunların hepsini eser ve sayfa numaralarıyla beraber çalışmamda belirtmiştim.

Bende düşüncükliği yaratan şey 60'lı ve 70'li yıllarda bizde bu tartışma-ların tüm bu referansların dışında yapılmış olmasıydı. Demiştim ya, bizde solun bilimsel karnesi pek parlak değil!

Bilim jürisinin onayladığını Senato ret etti!

Teziniz akademik çevrelerde nasıl bir kabul gördü?

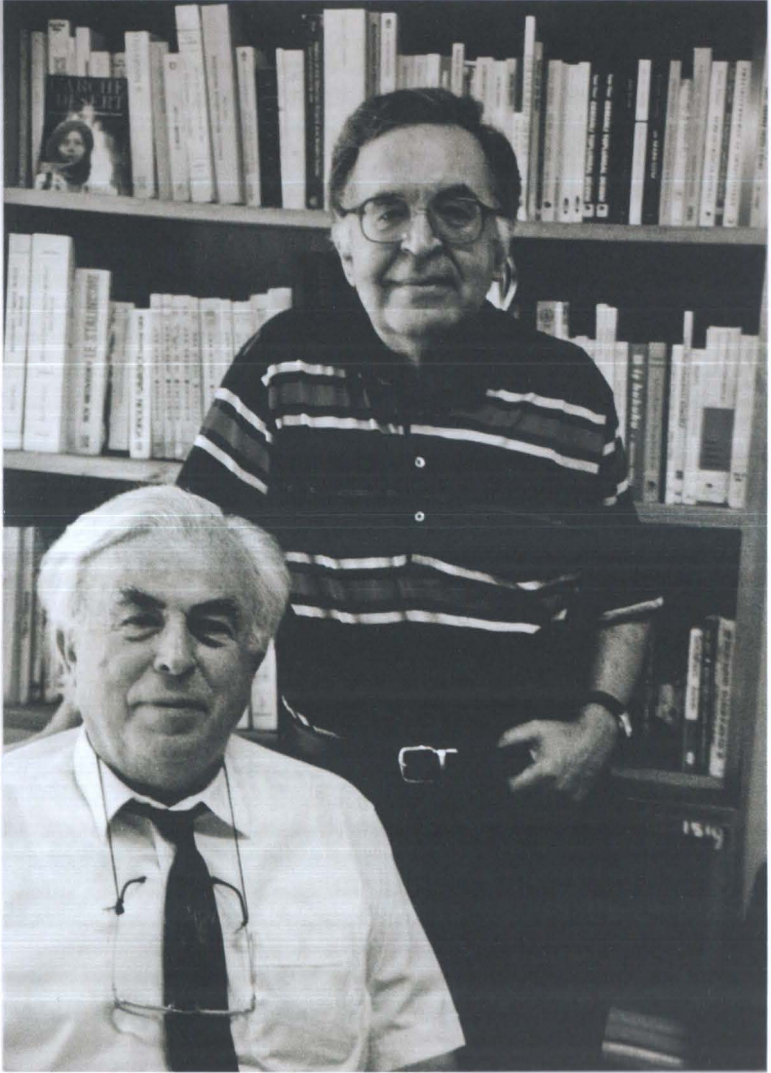
Profesörlük için müracaat ettiğim için önce bir jüri kuruldu. İki beş kişiden oluşuyordu. Bizden Prof. Mümtaz Soysal ve Bülent Dincer'ı anımsı-

yorum. Ankara Dil Tarih'ten de Prof. Şerafettin Turan vardı. İnceleme dosya üzerinden yapılıyordu, yani jüriyle yüz yüze gelmedim. İnceleme yapıldı, raporlar sunuldu ve sonuç belli oldu: Dosyam ittifakla kabul edilmişti. Formalite olarak bir de Senato'dan geçmesi ve kesinleşmesi lâzımdı. Ben de, tatile, sonuçtan emin bir şekilde Paris'e, ailemin yanına gittim. Paris'te biz hasret giderirken bunu unutmuştum bile. Ben daha kimseyi aramadan, o sırada Paris'ten Ankara'ya dönen arkadaşımız Erden Öney telefon etti. Sesi pek neşeli değildi, ne oldu, ne var? derken, *"Taner, üzgünüm"* dedi, *"keşke benden haber almasaydım, profesörlüğün Senato'da reddedildi!"*

Hayretler içindeydim, böyle bir şeyi daha önce hiç duymamıştım. Üzüldüm tabii, fakat şaşkınlığım daha fazlaydı. Büyük çoğunluğu tarih ve toplumbilimleri ile hiç ilgisi olmayan bir kurul, bilim jürisinin ittifakla onayladığı bir dosyayı hangi yetkiyle reddedebilmişti? Neyse, tatilim bitti, Ankara'ya döndüm ve durum anlaşıldı. Senato'da oylama yapılmadan, Dil Tarih profesörlerinden Yaşar Yücel söz alarak bir konuşma yapmış, çalışmamın Marksist tezlere dayandığını, bilimsel olmadığını vb. anlatmış, bunu bir tarih profesöründen duyan - ve Marks adını işitmekten hiç hoşlanmayan - bir sürü senatör de hemen *"Hayır!"* oyunu basmış. Bizim Fakülteden seçilmiş olan iki senatörün, durumu hissedip itiraz etmeleri fayda etmemiş, hattâ bunlardan sevgili Vahdet Aydın'ın elini masaya vurarak, *"siz ne anlıyorsunuz!"* demesi, galiba durumu daha da vahimleştirmiş!..

Neyse olan olmuştu, fakat iş orada kalmadı. Çalışmam kitap halinde yayınlanmış olduğu için olay basına da yansıdı, lehimde yazılar çıktı. Dekanımız Cevat Geray bayağı üzgündü, bana, *"hukukun Senato'da bir daha oylatmamız mümkün, göreceksin bu sefer sonuç çok farklı olacak!"* dedi. Gerçekten de kısa bir süre sonra, aynı dosyayı, hiçbir şey değişmeden, Senato tekrar oyladı ve bu kez çok büyük bir farkla dosya onaylandı. Prof. Yaşar Yücel bu kez üç beş kişiyle yalnız kalmıştı. İlk oylamada, Senato'da bir muhbir gibi konuşma yapması için onu birileri harekete mi geçirmişti? Bunu anlayamadım, doğrusu merak da etmedim, sadece 12 Eylül'den kısa bir süre sonra, gazetelerde, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na getirildiğini okuduğumu anımsıyorum.

Profesörlük dosyam reddedilince, Cevat Geray da harekete geçmiş, ulaşabildiği senatörlere durumun haksızlığını anlatmıştı. Bir kokteylde beni o sırada rektör olan Prof. Tahsin Özgüç ile de tanıştırdı, baktım ki değerli arkeolog da durumdan üzgün, bana, *"neden beni aramadınız?"* diyor. Belli ki olayla yakından ilgilenmiş ve çalışmamı da incelemişti. Her neyse, durum düzeltilmiş, 12 Eylül'ü profesör olarak karşılamamın önünde bir engel kalmamıştı.

Dekan Prof. Cevat Geray ile S. B. F.'deki odasında.

İki acı olay

Böylece 12 Eylül'e, yeni bir döneme başlıyoruz...

Evet, fakat oraya geçmeden Ankara'da yaşadığım üzüntülü iki olaydan da kısaca söz etmek istiyorum. Ankara'da geçirdiğim yıllarda iki yakınımın ölümüyle sarsıldık; ben babamı, eşim de annesini kaybetti.

Babam ablamlarda kalıyordu ve yaşamı yine okumalarla geçiyordu. Kendisine ithaf etmiş olduğum *Türk Devrimi* başlıklı kitabımı da okumuş, çok memnun kalmıştı. 1977'de ben Ankara'ya döndükten kısa bir süre sonra gözlerindeki bir rahatsızlıktan dolayı okuyamamaktan şikâyeteye başladı. Çok geçmeden de depresyona girdi. Tek meşgalesi olan okumaktan da uzak kalınca hayat ona tamamen anlamsız gelmeye başlamıştı. Tam da ne yapacağımızı, nasıl bir doktor çağıracağımızı araştırırken, devrimci çevrelerden tanıdığım psikiyatr Ergin Atasü'yü buldum ve ona derdimizi anlattım. Ünlü Asistanlar Sendikası'nın (TÜMAS) kurucusu olan Ergin mükemmel bir insandı. Büyük bir sıcaklık ve sevecenlikle, bana hemen "geleyim, göreyim" dedi. Geldi, gördü ve derhal teşhisini koydu. Bana "babanız yaşlılık melankolisinden ıstırap çekiyor" dedi, "keşke daha önce haber verseydiniz!" Bazı haplar da verdi. Fakat gerçekten de geç kalmış, vakit kaybetmiştik. Hiçbir fiziki sıkıntısı yoktu, fakat bana son konuşmalarımızdan birinde, "Taner, nasıl ıstırap çekiyorum, anlatamam!" demişti. Ergin tekrar aradığında babam artık hayatta değildi. Onu sessiz sedasız gömdük.

İki yıl sonra da kayınvalidemi kaybettik. O Paris'te, eşimin ve çocuklarımızın yanındaydı. Bir gün Serim'den çok acı bir telefon aldım. Annesine kanser teşhisi konmuştu, üstelik hastalık yayılmıştı, umut yoktu. Ben de Paris'e gittim. Hastanede ülkesine daha rahat dönebilsin diye palyatif bir müdahale yaptılar, sonra oğlu da geldi, Ankara'ya döndük. Ankara'da da bir süre kemoterapi yapıldı, fakat çoğunlukla böyle durumlarda olduğu gibi, maalesef sonuç alınamadı. Emine Hanım'ı da hazin bir törenle gömdük. Serim çalıştığı için evde bulunan ve kızlarla daha çok meşgul olan oydu. Zaten Paris'e de daha çok torunları için gelmişti. Şimdi onlar da yalnız kalmışlardı ve ben de Ankara'da olduğum için Serim'in de, onların da yaşamları zorlaşıyordu. Bir yıl böyle yaşadılar ve anne ve anneannelerinin yokluğunu derinden hissettiler.

Ertesi yıl, yani 1980'de yaz tatilini her zamanki gibi Çeşme'de geçirdikten sonra, ben de onlarla birlikte Paris'e uçmuştum. Her yıl dersler başlatmaya kadar Paris'te kalıyordum. Orada France-Inter'i ayarlıyor, sabahları radyo haberleri ile uyanıyorduk. Bir sabah ilk haber Türkiye'den geldi, spiker Türkiye'de askerler idareye el koydu, diyordu. Sabah sersemliği ile gözlerimi ovuşturdum, dikkatle kulaklarımı verdim, evet, aynen bunları söylüyordu... 12 Eylül sabahıydı...

12 Eylül 1980 darbesi

Demin de vurguladığımız gibi 12 Eylül’le birlikte Türkiye’de de, sizin hayatınızda da yeni bir dönem başlamış oldu...

Evet, soru işaretleriyle dolu yeni bir “ara rejim”e girmiştik. Uzaktaydık, bugünkü haberleşme olanakları yoktu, telefonlaşmalarla aydınlanma pek mümkün değildi, ancak ertesi gün Avrupa baskısı Türk gazetelerini ve Kenan Evren’in “açıklamaları”nı okuyunca aydınlandık. Cunta lideri silahlı kuvvetleri tek “kurtarıcı” olarak sunuyor, ülkenin diğer bütün kurumlarını da ihanet içinde kurumlar olarak karalıyordu. Özellikle üniversiteler hakkında acımasız bir üslûp seçmişti. Daha sonraki konuşmalarından birinde, profesörlerden söz ederken, (bellekten naklediyorum) *“onlara şu bayrağı bir ucundan tutun, diyoruz, kazancımız ne olacak diye soruyorlar”* dediğini anımsıyorum. İşte daha sonraları, Prof. Doğramacı’nın birlikte televizyona çıktığı ve rektörlere alkışlattığı adamın üniversiteler hakkındaki görüşü buydu. Ve her şey, bence, daha ilk konuşmasında belli olmuştu.

Aslında askeri darbeler çok istisnai durumlarda desteklenir veya en azından tevekkülle karşılanırlar. Maalesef bu koşullar o günkü Türkiye’de bir ölçüde vardı. Halk anarşiden bıkmıştı, her gün sokaklarda genç insanların öldürülmesini artık görmek istemiyordu. Tabii bu kez 27 Mayıs’ta olduğu gibi sokaklara dökülüp tanklara alkış tutan olmadı. Fakat daha ilk günleri de bütün eskileri aratacak bir zulüm rejiminin tezgahtarlığı ortaya çıktığı

halde, buna tepki de gösterilmedi. Silahlanmış devrimciler de buna dahildi, onlar da birden ortadan yok olmuşlardı. Bülent Ecevit'in dediği gibi, birileri bir düdük çalmış, oyun bitmişti.

Sonradan yapılan tahlillere göre, düdüğü CIA çalmıştı ve kaotik durumu da, CIA, kasten, bu tepkisizliği yaratmak için uzun sürdürmüştü. Bu tarz komplo teorilerini benim de paylaştığım zamanlar oldu. Özellikle 12 Mart'ı yaşadığımız günlerde... Fakat artık inanmıyordum. ABD'nin son otuz kırk yılda, dünyanın dört bir yanında ne kadar komik durumlara düştüğünü gördük. Bunu söylerken elbette 12 Eylül'de ABD ve CIA'in dahli yok, demek istemiyorum, zaten kendileri de *"bizim çocuklar sonunda bu işi becerdi"* dediler. Fakat her yerde asıl belirleyici unsurlar o ülkenin kendi toplumsal güçleridir. Her şeyi CIA'e maletmek, bu kuruma gerçekte hiçbir zaman sahip olmadığı bir güç atfetmek, buna karşılık hasımlarını da küçültmek ve aşağılamak anlamına gelir. 12 Eylül'ü tamamen CIA planladı ve başardı demek, tüm Türk demokrat ve devrimciler de CIA'in oyuncağı oldu demektir. Böyle bir iddia onlara da haksızlık olur. Bu şekilde her şeye kadir bir CIA imajı yaratmak, herhalde daha çok CIA'in psikolojik savaş yöntemlerinden biri olmalıdır.

Bunlar 12 Eylül'le ilgili şu anda aklıma gelen birtakım genel düşünceler, fakat o sırada, yani darbeyi izleyen günlerde pratik olmamız, özel yaşamımızda somut bir karar vermemiz gerekiyordu.

Hemen istifa etmek en iyisi

Ne gibi somut bir karar?

Ben Evren'in ilk konuşmasını dinledikten sonra artık üniversitede bizim gibi sol düşüncede olanlara yer kalmadığını anlamıştım. Bu durumda en iyi si belki de hemen istifa etmek olacaktı. Öyle 12 Mart'ta olduğu gibi arananlar, gözaltına alınanlar, tutuklananlar yoktu, fakat bu kez parlamento feshedilmiş, tüm siyasal partiler kapatılmış, ülkenin kaderi beş generalin eline teslim edilmişti. Aylardan beri, yüzden fazla tur yapıp da bir Cumhurbaşkanı bile seçemeyen milletvekilleri tatile gönderilmiş, liderleri de Hamzakoy'da "koruma" altına alınmıştı! Her an her şey olabilirdi. 12 Eylül'ün 12 Mart'tan çok daha planlı bir hareket olduğu belliydi. Eşim de, *"dikkat et, gidip de gelmemek var!"* diyor, istifa etmemi istiyordu. Hayli düşündüm, ben de aynı kaniya vardım ve Fakülte'ye bir istifa mektubu yolladım.

Rahatlamıştım, çok geçmeden de dekan Cevat Geray'dan yanıt geldi. Ne var ki bu yanıt, beklediğim yanıt değildi. Bana yanıldığımı söylüyor, *"durum sandığın gibi değil"* diyor, *"istersen birkaç aylık bir izin iste, durum sakinleşir, sen de dönersin"* diye yol gösteriyordu. Acaba Cevat'la farklı ko-

nuşmalar dinleyip, farklı bildiriler mi okuduk? diye düşündüm, fakat bu son derece iyi niyetli öneriye de hayır diyemezdım. Üstelik onlar Ankara’da gelişmelerin içinde yaşıyorlar diye düşündüm. Oturdum bu defa üç ay izin isteyen bir dilekçe yazdım, saygılarımı sundum, imzayı bastım ve yolladım.

Bu kez yanıt daha geç geldi, fakat yine beklediğim yanıt değildi. Dekanımız bana bir telgrafta, bir cümlede, “*şu tarihte işinin başında olmalısın, aksi takdirde müstafi sayılacaksın*” diyordu. Benim istifa dilekçem reddedildikten sonra bana gelen yanıt buydu. Anlaşılan Fakülte’de hava gerilmiş, işbirlikçiler hücumu geçmiş, Cevat da bana bu telgrafı yollamak mecburiyetinde kalmıştı. Hemen oturup ikinci bir istifa mektubu yazdım, artık bu kez yanıt da beklemiyordum, sevgili fakültemden belirsiz bir süre için, belki de tamamen kopmuştum.

Fakültemden kopmuştum, ama çalışma şevkim aynen devam ediyordu. Zaten Paris’te de bir çalışma düzenim de vardı. Her sabah çocukları okula bırakıyor, sonra işe gider gibi Milli Kütüphane’ye gidiyor, akşamları dönüyordum.

Bu defasında ne kadar kaldınız Paris’te?

Çok daha uzun kaldım. Türkiye’ye ancak on iki yıl sonra kesin dönüş yaptım. Fakat ilk iki sene hariç, yazları çocuklarla Türkiye’ye, Çeşme’deki Sakızlıkoy sitesindeki evimize geliyorduk. Ankaralı birçok dostla orada buluşuyorduk. İlk sene yaz tatilini de Amerika’da, Serim’in kardeşi Güneş ve eşi Alp Karahasanoğlu’larda geçirdik. Tabii bu seyahat dünyaya bakışında yeni bir pencere açan önemli bir olay oldu. Alp, Hacettepe Tıp Fakültesi’nin ilk mezunlarından, değerli bir doktordu. Ne yazık ki onu çok genç yaşta kaybettik.

Amerika günleri

Yani siz de Amerika’yı keşfettiniz! O halde biraz onu konuşalım...

Amerika’ya doğrudan Türkiye’den gitmiyordum, Paris’ten gidiyordum, ayrıca neredeyse tüm Avrupa’yı da gezmiştim. Buna rağmen farklı değerlerle, farklı bir uygarlıkla karşılaştığımın hemen farkına vardım. Burada herkesin bildiği, benim de Amerika’ya ayak basmadan okumuş ve duymuş olduğum bazı şeyler söyleyeceğim, fakat bunları yaşamak, hissetmek çok farklı oluyor.

Hissettiğim ilk fark mekânsal planda, mesafe duygusuyla ilgiliydi. Bu ülkede insanlar, büyük çoğunluğuyla, şehir merkezlerinde, yığınla binalı ve yaşamıyorlardı, banliyölere, “suburb”e sığınmışlar, özel evlerde ağaçlı, yeşillikler arasında yaşıyorlardı. Bu ise insanda yalnızlık, biraz da mekânsal

kaybolmuşluk durumu yaratıyordu. 1950'lerde David Riesman'ın "yalnızlık içindeki kalabalık" (lonely crowd) dediği olgu herhalde buydu. Amerikan sanayi devrimin ürünü olan çok geniş bir orta sınıf, topluma da damgasını vurmuştu. Ülkede aristokratik bir geleneğin olmaması da herkesin senli benli konuştuğu popülist bir kültür yaratmıştı. Siyahlara hâlâ süren ırkçı davranışlar ise aynı popülist kültürün başka bir yönüydü. Fakat bütünü itibariyle bu popülist kültür olumlu bir yön de taşıyordu. Amerikan halkının Avrupa'da adım başında rastlanan küstahlıkla alakası yoktu.

İkinci önemli fark da şuradaydı: Kapitalist sistem ve değerler burada Avrupa'da olduğundan çok daha kapsamlı bir şekilde yerleşmişti. Dinle de takviye edilmiş olan bu değerler her şeyi dolarla ölçüyor, bu "bolluk toplumu"nda bizde bile yapılmayan "kuruş hesapları" yapılıyordu. Ben dolardan başka hiçbir paranın üstünde Allah'ın adının yazılmış olduğunu görmedim. Kısaca Amerika'da, kendimi, ülkenin büyüklüğünün insanları küçülttüğü bir toplumda hissediyordum. Bunu kötü mânâda söylemiyorum, ortalama Amerikalı dürüst, haklılık duygusu yüksek, cana yakın bir insan. Robert Altman'ın filmleri de bu duygumu güçlendirmişti. Fakat sistem onun bütünü görmesini engelleyen mekanizmaları da kurmuş bulunuyor.

Amerika'da ekonomik liberalizm din gibi yaşanıyor. Washington'un siyasal eliti ile New York'un Wall Street'i uyum halinde Amerika'yı yönetiyor, ortalama Amerikalı da, entelektüel olmaya hiç özen göstermeden, aile yaşamını ilgilendiren yerel sorunlarla uğraşiyor. Biz Türkiye'de Amerika deyince aklımıza hep Beyaz Saray, Kongre, CIA, Pentagon vb. gibi kurumsal yapılar geliyor. Oysa ortalama Amerikalı'nın bunlarla fazla ilgilendiği yok. Bunlar daha çok *Washington Post*, *New York Times*, *Wall Street Journal* gibi ulusal gazetelerde, ulusal TV kanallarında, o da hayli geç saatlerde tartışılıyor. Halk ise büyük çoğunlukla kendi eyaletinin basınına okuyor.

İlginç bir şey anlatayım: Ben oradayken her gün *Washington Post* okuyordum. Bu gazetede ara sıra ünlü araştırmacı yazar Jack Anderson da yazılar yazıyordu. Bir gün CIA'in kirli işleri (dirty jobs) başlıklı bir yazısına rastladım. Öyle şeylere meraklıyız ya, hemen okumaya başladım. Başlık bir espriydi, aslında anlattığı CIA binalarını temizleyen işçi kadınlardı. Yazara göre bunlar hakkında günlerce süren tahkikat yapılıyor, sonra da en düşük ücretlerle çalıştırılıyorlardı. Katıksız kapitalizm dedik ya! Yazar bunların bazılarıyla da konuşmuştu. Kadınlar CIA karargâhında tanık oldukları garip tipleri, masasında kâğıttan uçurtma yapıp uçuran görevlileri anlatıyordu. Amerika bu kadınların bile gözünün tutmadığı ajanlarla mı dünyayı yönetiyor? diye düşündüm. Tabii o kadar basit değil, ben bunu komplo tutkunu bir arkadaşına söylesem, alacağım yanıtı da biliyorum:

"Safılık yapma, Amerika herhalde bunu kasten böyle gösteriyor. Sonra sen bu Anderson'u iyi tanıyor musun?"

Karahasan'ların Maryland'deki güzel evlerinde çok güzel günler geçirdik, fakat anlattıklarım herhalde onlara ne kadar bağımlı bir yaşam sürdürdüğümüzü de gösteriyor. Bereket, sevgili baldızım bizi etraftaki her ilginç mekâna götürdü, bilgiler verdi ve hafta sonlarında da Alp'le birlikte gezintiler yaptık. Washington'daki müzelerin ve sanat merkezlerinin dışında, en ilgimi çeken yerlerden biri de bir kasabaya adını veren (Hershey's Town) çikolata kralının mekânı oldu. Böyle bir olayla Avrupa'da hiç karşılaşmamıştım. Hershey çikolatalarının tadını hemen unuttum, ama, kulaklarımda "Hershey Chocolate!" sesleri Paris'e döndükten sonra da günlerce çınladı. Kısaca seyahat Amerika'yı iyi tanıyan eşimden çok, benim için çok yararlı oldu. Artık Amerika'dan söz açılınca ben de, "*biz Amerika'dayken*" diye başlayan cümleler kurmaya başladım!

Madem Amerika'dan söz açtık, bir de sıçrama yaparak bu bahsi kapatalım. Daha sonra Amerika'ya bir kez daha gittim, eşimin bir toplantısı vardı, bu kez de geziye Baltimore'da başladık, fakat oradan New York'a, sonra Kaliforniya'ya, oradan da Meksika'ya kadar uzandık. Kaliforniya'nın elbette ki değişik tarafları var, özellikle San Fransisco'nun, fakat ulusal marka her yerde şehirlere de damgasını vuruyor. Yol haritamızda en çarpıcı durak New York oldu. Bu enine değil de boyuna doğru yükselen şehirde hayat temposu da bir acayıpti. Kimsenin kimseye bakacak hali bile yoktu.

Tabii bu cehennemi temponun başka sebepleri de vardı. Harlem, Little Italy, China Town, Brooklyn... Bu şehrin kendisi de barındırdığı Birleşmiş Milletler'e benziyordu. Oradan ürküntü ile büyülenme karışımı duygularla ayrıldım. Şahsen keşke bu şehirde uzun süre yaşasaydım diye bir duyguya kapılmadım, fakat New York fanlarını da anlar gibi oldum.

Meksika'da biraz da evimizde gibiydik

Oradan sonra Meksika'da biraz da kendi evimizde gibiydik. Meksikalı yerli halk aynı bizim Anadolu insanlarına benziyordu. Çapul-Tepe'deki "tepe"nin bizdeki tepe anlamına geldiğini öğrenince yoksa hakikaten Orta Asya Türklerinin kızılderililerle bir ilgisi var mı diye bir an düşündüm. Velhasıl Meksikalılara benziyorduk. Zaten girerken de çıkarken de Amerikalı görevliler bana İspanyolca hitap etmeye başladılar. Dönüşte, tekrar Amerika'ya girerken bir de kalın defter çıkarıp adlarımızı aramaya başladılar. Henüz bilgisayar sistemine geçilmemişti. Kendi ülkemin sınırında beni heyecanlandıracak bu işlem, burada eğlendirdi. Her ülkenin kendi kara listesi var. İşte kısa Amerika maceram bunlar.

Sonra tekrar Paris...

Paris'te hiç çalıştınız mı? Bir üniversiteye veya bir araştırma enstitüsüne başvurunuz oldu mu?

Hayır, olmadı. Eşimin aylığı bizleri rahatça geçindirebiliyordu. Bir kurumun programına ve kurallarına bağlı olmak yerine tamamen özgür bir şekilde bireysel araştırma yapmak bana çok daha cazip görünüyordu. Ayrıca kendimi kesinlikle işsiz de saymıyordum, bu süre boyunca üç kitap, çok sayıda makale yazdım, daha sonraki tüm yayınlarım için de bol bol malzeme topladım. Döndükten sonra, orada sadece tarihle ilgili eserlerden aldığım notları bilgisayara yüklerken bunların bin sayfayı geçtiğini gördüm.

Evet, Paris'te Ulusal Kitaplığı iş yeri edindim ve çalışmaya başladım. Bugün bu Kitaplık şehrin biraz kenarına itilmiş bulunuyor, Mitterand'ın başlattığı büyük proje 1997'de tamamlandı ve yarı açılmış kitaplar şeklindeki dört muazzam bina, bir yıl sonra da okuyuculara açıldı. Yeni binanın konforuna karşılık, Richelieu Sokağı'ndaki eski konak çok daha mütevazı, fakat çok daha sıcak ve sevimliydi. Okuyucuların azımsanamayacak bir kısmını neredeyse her gün geliyordu ve onlarla kısa zamanda göz aşınalığı doğuyordu.

Ulusal Kitaplık'ın tanınmış şahsiyetleri

Kitaplığın müdavimleri arasında kimler vardı?

Kitaplığa daha çok tarih araştırmaları yapanlar geliyordu. Bunlar arasında ünlü tarihçi Emmanuel Le Roy Ladurie daha sonra aynı Kütüphane'ye müdür oldu. *Oksitan Köyü Montailou* başlıklı eseri büyük bir sükse yapmış, çoksatanlar arasına girmişti. 14. yüzyıl başlarındaki bir köyü anlatan bu monografi, bana okuduğum bazı 20. yüzyıl Türk köy monografilerini anımsatmıştı. Ladurie, daha sonra Türkiye'ye de geldi ve konferanslar verdi. Ankara'da Fransız Kültür Heyeti'nin bir kokteylinde onunla karşılaştım ve konuştum. Türkiye'de beklediği insan tipini fazla göremediğini söylüyordu, anlaşılan burada orta Asya fiziğiyle karşılaşacağını sanmış ve aradığını bulamamıştı. Bana "*Anadolu'daki eski halklar kimlerdi?*" diye sordu. Bunu herhalde en az benim kadar o da biliyordu, fakat galiba benim ne düşündüğümü öğrenmek istemişti. Sonra çağdaş Türklerin etnik karışımından doğduğu üzerinde anlaştık ve Ladurie asıl bunu vurgulamak lâzım, dedi, zaten Batı ulusları da böyle teşekkül etmişti.

O sıralarda böyle düşünceler homurtular yaratıyordu, ama, şimdi çok farklı. Yakınlarda CHP'li milletvekili Birgül Ayman Güler "*ben Sırp asıllıyım*" dediği halde ırkçılıkla, Türk ırkçılığıyla suçlandı. Oysa çok değil on beş, yirmi sene önce "*ben Sırp asıllıyım*" diyene kuşkuyla, yabancı gözüyle bakılırdı. Benim bir sınıf arkadaşımı, daha önce sözünü ettiğim Güneri, Dışişlerinden

Atatürk'ün Bütün Eserleri koleksiyonunu hazırlama komitesi...

uzaklaştırılmıştı. Bana bunun nedenlerini içeren belgeyi gösterdi. Nedenler arasında Arnavutluk'ta görevli iken *"ben Arnavut asıllıyım"* demiş olması da yer alıyordu. Asıl neden tabii bu değildi, fakat bu da gerekçeler arasına eklenmişti. O tarihte Ecevit başbakanı, dışişleri bakanı da başka bir sınıf arkadaşım olan Gündüz Ökçün'dü. Yani CHP'nin çıkardığı en demokrat kadro iktidardaydı. Belgeyi hazırlayan Dışişleri Personel Dairesi'nin başında ise AKP'nin ilk dışişleri bakanı Yaşar Yakış bulunuyordu. Yıl 1979'du. Bunları o günlere egemen havayı yansıtmak için anlattım. O tarihlerde *"Türk değilim!"* demek çok zordu, son yıllarda da galiba *"Türküm!"* demenin giderek zorlaştığı bir döneme giriyoruz. Anayasadan Türk sözcüğünün kaldırılması tartışılıyor! İşte ulusal kimlik sorunumuzu birkaç cümlede özetleyen bir durum. Görüyorsunuz, Ulusal Kitaplık'tan söz ederken nerelere geldik...

Sapma sayılmaz, neyse ki kitaplıklar insanları birleştiriyor... Yine kitaplığa dönelim.

Dönelim. BNF'nin ünlü müdavimleri arasında Michel Foucault da vardı. Saçsız, parlayan kafasıyla uzaktan da dikkati çekerd, fakat herkesin kendini bir şey zannettiği bir ortamdaydık, kimsenin dönüp ona baktığı yoktu. Düşünce starları pop starlarına benzemiyor. Ölümünden çok kısa bir zaman önce tesadüfen yan yana oturduk. Çok hareketli, enerjik bir hali vardı. Ölümüne bu kadar yakın birine hiç benzemiyordu. Galiba aradığı kitabı bulama-

mişlardı, gidip kütüphancilerle öfkeli bir şekilde tartıştığını anımsıyorum.

Devamlı okuyucular arasında benden başka Türk yoktu, ara sıra Yerasimos'u ve Nora Seni'yi görüyordum. Onlar herhalde daha çok kendi üniversitelerinin kitaplığından yararlanıyorlardı. Yine BNF'de karşılaşmış sohbet ettiğim Türkler arasında Şemseddin Günaltay'ın torunu Salgur Kaçal'ı da anımsıyorum. Picardie Üniversitesi'nde öğretim görevlisiydi ve Osmanlı Devleti'ne Fransız emperyalizminin girişi konusunda mükemmel bir eser vermiş olan Prof. Jacques Thobie'yle beraber çalışıyordu. Daha önce sözünü ettiğim İsmail Hakkı İzmirli'nin torunu gibi, Günaltay'ın torunuyla da Descartes'in ülkesinde tanışmış olmayı hoş bir rastlantı olarak anıyorum. İkisinin de İslâm tarihi, İslâm felsefesi vb. gibi konulara bir ilgi duyduklarına tanık olmadım.

Ben ise biraz bunlara ters bir eğilim içindeydim. Kuran kurslarından kaçmış ve dinden kopmuş bir babanın oğluydum, kendim de o ana kadar dinle derinlemesine ilgilenmemiştim, fakat şimdi, Osmanlı üretim biçimi konusundaki kitabımdan sonra, Osmanlı zihniyetini de incelemek ihtiyacı duymaya başlamıştım. Beni bu noktaya biraz da 1960 ve 70'lerde yaşadıklarımız ve sonunda varmış olduğumuz "12 Eylül gerçeği" getirmişti. Bu "gerçek" BNF ortamında daha da acı bir şekilde sırtıyordu. Beş yüz yıl Avrupa'yla iç içe yaşamış, savaşmış, barışmış, ticaret yapmış bir toplum nasıl olmuş da aynı zamanda ondan bu kadar uzak kalabilmişti? Bunun herhalde İslâm'la da bir ilgisi olması lâzımdı.

Günaltay bir yazısında "medeniyete mâni olan İslâm değildir, bize öğretilen İslâm'dır" demişti. Sonradan haberdar olduğum bu düşünce, aslında benim o sıradaki arayışımı da özetliyordu. Galiba Atatürk ve yakınları da Günaltay gibi düşünmüşler ve böyle bir öğretimi, faydadan çok zarar getirdiğine inanarak, yasaklamışlardı. "Dinsizlik" suçlamaları da böyle başlamıştı. Oysa aynı yıllarda İslâm düşüncesini "yeniden yapılandırma"ya çalışan Muhammed İkbal de tekke ve tarikatların gericilik yuvaları haline geldiklerini yazıyordu. Daha sonra başbakan olan Günaltay ise, anlaşılan alınan sonuçları beğenmemiş olacak ki, farklı bir İslâm tedrisatını okul programlarına sokmaya çalıştı. O da irticayı okullara sokmakla suçlandı.

İslâm klâsikleriyle başbaşa

Ben ise, aktif siyasetten uzak olarak, hazır milyonlarca kitabın arasına düşmüşken, Osmanlı dünyasında yaşayan, bugün de aynen öğretilmek ve yaşatılmak istenen İslâm'ın ne olduğunu anlamak istiyordum. Bunun için her şeyden önce hukuk, ilâhiyat, ahlâk, tarih-yazıcılığı vb. gibi alanlarda üretilmiş İslâm klasiklerini okumak gerekiyordu. İşte *Osmanlı Kimliği*

başlıklı kitabımda Osmanlı âlimlerinin bu alanlarda ulaşmış oldukları zirve noktaları saptamaya çalıştım. Bu zirve noktalar büyük çoğunlukla Arap ve İranlı yazarların eserlerinden oluşuyordu ve bu kültür Bacon, Galile, Descartes gibi isimlerin başlattıkları modern düşünceyle diyalog kurmak, tartışmak ihtiyacı hissetmemişti. Zaten bunu sağlayacak toplumsal güçler de ortada yoktu. Oysa insanlığın bugün varmış olduğu noktada, bu kültürel mirasın ancak tarihi bir değeri olabilirdi. Tarihi yanlı, bunları hâlâ canlı tutmaya ve Batı düşüncesine karşı, sanki onunla eşdeğer, hattâ ondan üstün bir kültür fonuymuş gibi, manevi bir silah olarak kullanmak şeklinde ortaya çıkıyordu.

Aslında böyle bir girişim günümüzde inandırıcı olmaktan öylesine çıkmıştı ki, bunu yapmaya çalışanlar bile, yazılarına, Batı felsefesinden aldıkları birtakım düşünceleri, yerli yersiz, yama gibi eklemekten kendilerini alamıyorlardı. Yapmak istediğim elbette ki “Batı övgüsü” değildi, aksine, “Batı uygarlığı” kavramını, çelişkilerle dolu bir yapıyı türdeş olarak sunan bir kavram olduğu için doğru bulmuyordum. Doğru kavram “kapitalist sistem” idi ve kapitalizmle de asla gerçek bir uygarlık olamayacağı kanısındaydım.

Ne var ki kapitalist sistem kendisiyle kavga eden, kendisini aşma potansiyeli taşıyan toplumsal güçleri ve düşünce sistemlerini de kendisi yaratıyordu. İşte uygarlığa götüren yol da bu çelişkiler içinde hakkı yenenlerin, ezilenlerin yanında olmaktan geçiyordu. Gerçek demokrasi kavgası da budur. Ben de kitabımda, bir zamanlar bu felsefenin zirvesinde olan İslâm düşüncesinin neden bunu yapamadığını, bugün neden çağdışı kaldığını an-

lamaya çalışıyordum. Kısaca amacım egemen sınıf ve zümrelerin kimlik aracı haline gelen ideolojik donanımlarını sergilemekti. Çağdaşlığa gidecek yolu açacak sosyo-ekonomik gelişmeleri de başka kitaplarımda ele aldım.

Osmanlı Kimliği yayınlandıktan bu yana benim başucu kitaplarımdan biri oldu. Çevremde birçok kişinin kütüphanesinde de gördüm. Sizin beklediğiniz ilgiyle karşılaştığını düşünüyor musunuz?

Gördü, hattâ beklediğimden de fazla bir ilgi gördü. Çoksatanlar arasına girdi. Fakat fazla da bir tartışma yaratmadı. Değerli yazar Melih Cevdet Anday hakkında çok olumlu bir yazı yazdı. Kimileri de, şimdilerde moda olduğu gibi, “Oryantalist bakış açısı” deyip işin içinden çıktı. Edward Said’in şanssız eseri hakkındaki düşüncelerimi *Toplumsal Tarih*’te yayınlanan bir makalemden yazmıştım. Daha sonra bu yazıyı geliştirerek *Aykırı Çehreler* başlıklı kitabıma da aldım.

Tekrar bu konuya dönmek istemiyorum, fakat şu kadarını söylemem lâzım: Edward Said, bu kitabıyla İslâm dünyasındaki zihni tembelliğe son derece uygun bir reçete, tüm komplo tutkunlarına “bilimsel” bir kılıf sunmuştu. Artık Batı’dan gelen bir çalışma eğer hoşunuza gitmeyen şeyler söylüyorsa, onu okumak, tartışmak zorunda değilsiniz, “Oryantalist bakış açısı” der işin içinden çıkarsınız. Çünkü Batı, “Oryantalizm” adı altında, Said’e göre, Doğu’ya bakan tüm bakış açılarını birleştiren bir “ontolojik ve epistemolojik düşünce stili” yaratmıştı. İşte bu kadar! Üstâd hükmünü vermişti, bizlere de artık bu “ontolojik ve epistemolojik düşünce stili”nin ne olduğunu anlamaya çalışmak, tartışmak değil, beğenmediğimiz eserlere sövüp saymak kalıyordu.

Osmanlı’da modernleşme çabaları konusunda da çalıştınız ve bunları kitaplaştırdınız...

Evet, o sırada sadece klasik dönem Osmanlı zihniyeti konusunda değil, Osmanlı reform çabaları üzerinde de çalışıyordum. Bu arada Türkiye’de de sivil idareye geçilmiş, hava yumuşamış, yayın hayatı canlanmaya başlamıştı. İstanbul’da da *Tarih ve Toplum* dergisi çıkmaya başlamıştı. Yayın yönetmeni Mete Tunçay’dı, benden de yazı istedi. Memnun oldum ve üzerinde çalıştığım bazı konuları makale haline getirmeye başladım.

Sivilleşmeye doğru...

İsterseniz bu noktada Türkiye'deki "sivilleşme" üzerinde biraz duralım.

Doğru, zaten bugün herkes 12 Eylül üzerinde duruyor. Ben olan biteni hayli uzaktan izliyordum. Tabii bugünkü internet olanakları da yoktu, gazetelerin Avrupa baskılarıyla yetiniyordum. Onların da düzeyi malûm. Beklediğim, daha doğrusu korktuğum şey sonunda oldu, bir süre sonra devrimci meslektaşlarıma "sarı zarf"lar yollanmaya başlandı. 1402 sayılı sıkıyönetim kanununa dayanılarak bazı öğretim üyelerinin işine son verilmeye başlanmıştı. Orada olsaydım, kuşkusuz bir sürü yakın dostum gibi ben de kendimi kapının önünde bulacaktım. Üstelik Halkevleri davasına beni de sanık olarak sokmuşlardı, yani yargılanıyordum.

O da gariptir, Halkevleri yönetim kuruluna tam da 1980 Ağustos'unda, devrimci gençlerin ısrarı üzerine aday olmuş ve benim bulunmadığım bir toplantıda da seçilmiştim. Tabii birkaç ay sonra bunun yüzünden "sanık" sandalyesine oturacağım aklımdan geçmezdi. Neyse, Paris'te bana bir tebliğat gelmedi, herhalde "zararlı" faaliyetler içinde olmadığım rapor edilmişti.

Halkevlerinin iki idare kurulu vardı, ben bunlardan daha geniş olanına seçilmişim, asıl yönetim kurulu üyeleri tutuklandılar. Sonunda herkes

beraat etti, o da ayrı! O dönemde Türkiye’de “ıdam talebiyle” yargılanan, senelerce tutuklu kalan, sonunda da beraat edip çıkan bir sürü insan vardı. Yine de sonunda beraat ettiler diye sevinmek mi lâzım? Herhalde Diyarbakır cezaevinde böyle bir şey de mümkün değildi. Bu durum, sadece, sınıkları korumak, onlar lehine de delil toplamak göreviyle de yüklü olan cumhuriyet savcılarının ne kadar kin ve nefret küpü haline geldiklerini gösteriyordu. Adalet felce uğramıştı. Son yıllarda da buna benzer durumlarla sık sık karşılaştık.

Tabii bunca zulümden sonra normal bir sivil idareye dönmek de zordu. Askerler bunu önlemek için General Turgut Sunalp’a bir de parti kurdurdular. Kaldı ki 1983’te seçimlere girmesine müsaade edilen üç parti de askerlerle dosttu. General Sunalp’ın Milliyetçi Demokrasi Parti’sini geçelim, Necdet Calp’ın Halkçı, Özal’ın Anavatan Partileri de askerlerle uyuma özel bir dikkat gösteriyorlardı. O sırada *Der Spiegel*’de çıkan bir karikatür durumu çok iyi özetlemişti. Askerlerin kaz adımı yürüyüşünü gösteren bir desen altında şu yazılıydı:

Özal, Sunalp, Calp,

Rap! Rap! Rap!

Bugün sivil toplum şampiyonu gibi sunulan Özal, siyasal kariyerine 12 Eylül darbesiyle başlamış, sivil başbakan olduktan sonra da muhaliflerine ikide bir 12 Eylül sopasını hatırlatmıştı. Yine de manevra yeteneği yüksek olan bir politikacıydı, komünist de olsalar, işine yarayacak olanları yanına alıp, onlardan yararlanmasını biliyordu. Tabii kendi liberal anlayışına katılmaları şartıyla. Çoğunu da kazandı. Bugün “liboş” denilen zümre de böyle ortaya çıktı. Kızıyorlar, ama bence “liboş” sözü gayet sevimli bir söz. “Memoş”, “Fatoş” gibi...

Bir kulağım Türkiye’de...

Türkiye’de bunlar yaşıyor, siz de Paris’te Osmanlı ıslahat hareketlerini inceliyorsunuz?...

Evet, kulağım da Türkiye’de. *Tarih ve Toplum* Dergisi’ne bu konularda yazılar yazmaya başladım. Daha sonra *Osmanlı Çalışmaları* başlığı altında yayımladığım kitap da böyle ortaya çıktı. 19. yüzyılı daha iyi anlamamıza yardımcı olacak bazı olayları ele alıp çeşitli açılardan inceliyordum. Bunlar arasında Yeniçeri kırımını, 1838 ticaret anlaşması, Abdülaziz’in Avrupa seyahati, Namık Kemal ve Magosa sürgünü, Abdülhamid ve dış politika vb. gibi konular vardı.

Bunları işlerken yerli ve Batılı kaynaklar dışında, Fransız Dışişleri arşivlerinden de yararlandım. Bizde tarihçiler arasında bir “arşiv fetişizmi” var. Arşiv denilince de daha çok Osmanlı arşivleri aklı geliyor. Oysa 19. yüz-

Taner Timur
Osmanlı
Çalışmaları

İktisadi Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine

4.

yıl için İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya gibi ülkelerin arşivleri aslında daha öğretici olmalı. Çünkü 19. yüzyılda Osmanlı Devleti bu yüzyıla damgasını vuran “Doğu Sorunu”nun nesnesi haline gelmişti. Bu sorunda büyük çekişme ve kavgalar da bu saydığım ülkeler arasındaydı. Osmanlı diplomasisinin başarısı bu rekabetin yarattığı manevra marjıyla sınırlıydı.

Ben sadece Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde çalışma fırsatı buldum, fakat son derece muntazam dosyalar halinde önüme konulan elçilik raporları bu işlerin ne kadar ciddiyetle yapıldığını, ne kadar öğretici olduklarını gösteriyordu. 19. yüzyıl Osmanlı reform hareketlerini, yer yer, bizde egemen olan tarih anlayışından çok farklı yorumladım.

Fransız Dışişleri arşivine girmek beni de şaşırtan bir kolaylık içinde ceyan etti. Araştırmacı kimliğimi, üniversite mensubu olduğumu kanıtlayan birkaç belge yeterli olmuştu. Hattâ ilk gidişimde bir belge eksik olmasına rağmen, bana, “ziyanı yok, ikinci gelişinizde getirirsiniz” dediler. Orada çok rahat bir ortamda çalıştım ve çok ilginç belgeler buldum. Abdülaziz’in Paris seyahati konusunu incelerken, “madem ki Paris’teyim, bizim elçiliğin arşivi-ne de bir göz atıyım” dedim ve elçilikte bulunan Mülkiye’li bir arkadaşa te-

lefon ettim. Çok iyi karşıladı, “tabii,” dedi, “büyükelçi ile konuşayım, ben sizi ararım.” Ve aradı da; fakat üzülerek “maalesef” demek için aradı. Büyükelçi bunu “Ankara’ya (herhalde MİT’e) sormamız lâzım” demiş. Bu durumda ben de “teşekkürler!” dedim ve bu işten vazgeçtim. N’olur ne olmaz! Hele MİT’ten ne geleceği hiç belli olmaz. Olay, Abdülaziz’in gezisinden yaklaşık yüz yirmi yıl sonra cereyan ediyordu...

Akademik çalışmalar böyle sürüp giderken Paris’in kültür sanat hayatını da ihmal etmediğinizi düşünüyorum. Kimlerle konuşuyordunuz, nerelere gidiyordunuz?

Paris’e gelen giden çok oluyordu, bunlar arasında Korkut Boratav gibi yakın dostlarım da vardı. Anne ve babası Paris’te bulunduğu için Korkut’un yolu sık sık Paris’e düşüyordu. Fakülte haberlerini daha çok Korkut’tan alıyordum, Saint Michel ve Saint Germain Bulvarlarının kesiştiği noktada, Cluny kahvesinde buluşur uzun uzun konuşur, analizler yapardık. O Paris’te olmadığı zamanlarda ara sıra büyük Boratav’ları (Pertev Bey ve Hayrünisa Hanım’ı) ziyaret edip, onlarla da tatlı sohbetler yapıyorduk. Pertev Bey’den savaş sonrası Türkiye’si, Dil-Tarih olayları, o dönemin aydınları vb. hakkında çok şey öğrendim.

Galiba Dino’larla da Boratav’larda tanıştık. Daha sonra Abidin Bey ve Güzin Hanım’la bizde ya da onların evinde defalarca buluştuk. Dino’ların evi yazar ve sanatkarların uğrak yeri. Bir konuşmamızda o sırada yeni yeni şöhret basamaklarını tırmanmaya başlayan Orhan Pamuk’un da telefon edip kendilerini ziyaret ettiğini söylemişti. Biz de onların evinde tanınmış Türkolog Louis Bazin ve Fransız yazar Andre Clot gibi ilginç şahsiyetlerle tanıştık. Andre Clot, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman gibi sultanlar hakkında biyografik eserler yayınlamıştı, bunlar Türkçeye de çevrildiler. O sırada Clot’nun Fatih Sultan Mehmet biyografisi yeni çıkmıştı, Abidin Bey, benim bir tanıtma yazısı yazmamın fena olmayacağını söyledi, fakat yazarla tarihe farklı pencerelerden bakıyorduk, içimden gelmedi.

İnönü’lerle Paris’te...

Gurbet yıllarında Paris’te tanıştığım önemli şahsiyetlerden biri de Prof. Erdal İnönü oldu. İnönü, 12 Eylül’den önce UNESCO yürütme kuruluna seçilmişti ve eşi Sevinç Hanım’la birlikte bir ayakları hep Paris’teydi. Erdal Bey de 12 Eylül’ün kurbanlarından biri olmuş, hattâ ODTÜ rektörlüğü sırasında işlediği “suçlar” dolayısıyla kısa bir süre de gözaltına alınmıştı. Hatırladığıma göre, güya Deniz Gezmiş’in ODTÜ kampında barınmasına göz yummuştu. İnönü’ler her yıl birkaç kez Paris’e geliyor, o kâbus yılların-

Bir toplantıda Erdal İnönü ve Murat Karayalçın ile...

da özgür nefes alıyor, Paris'in tadını çıkarıyorlardı. Erdal Bey, her zaman güler yüzlü, konuşmaktan çok dinlemeyi seven, fakat katılmadığı şeyler işitince, duygusunu da yine güler yüzle ve espriyle açığa vuran tatlı bir kişilikti. Eşimden ve Sumru Noyan gibi UNESCO'da çalışan diplomat arkadaşlardan duyduğuma göre herkese kendisini sevdiren ve saydıran Erdal Bey, daha sonra UNESCO Yönetim Kurulu'na başkan seçilmişti.

1983'te SODEP kurucusu ve başkanı olarak seçimlere katılmak istedi, fakat o sıralarda "beşi birlik" lakabını kazanmış olan beş general onu ve diğer birçok kurucuyu veto ettiler. Böylece SODEP de seçimlere giremedi. 12 Eylül darbesi, ülkeyi bölücülükten kurtarmak iddiasıyla yapılmıştı, fakat, Cunta, koyu cehaleti ve dar kafalılığı yüzünden en büyük bölücülüğü kendisi yapıyordu ve bunun da farkında değildi. Sevinç Hanım, hatırladığıma göre eşinin aktif politikaya katılmasına pek sıcak bakmamıştı. Fakat onu canla başla destekliyordu, Erdal Bey'i kaybettikten sonraki ziyaretimizde ve Erdal Bey'i anma toplantılarında onu daha da bilenmiş olarak gördüm. Zaten ara sıra "*biz Karadenizliler*" diye konuşur.

O yıllarda sık görüştüğümüz arkadaşlardan Ali Kazancıgil de UNESCO'nun prestijli dergisi *International Social Science Journal*'ın editörlüğünü yapıyordu. Ali, Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü dolayısıyla ilginç bir de uluslararası kolokyum düzenledi. Katılımcılar arasında, Türkiye dışında, ABD üniversitelerinden, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nden, Japonya'dan, İsrail'den çağrılmış bilimadamları vardı. Genellikle Kemalist ortodoksinin fazla dışına çıkılmadı, ama bu toplantı o yıl yapılan Atatürk'le ilgili sayısız bilimsel toplantının herhalde en düzeylilerinden biriydi.

Ali ve Brigitte Kazancıgil'i ziyaretlerimizde ilginç insanlarla karşılaşıyorduk. Anılarını kaleme alan ve Fransa'da üne kavuşan Osmanlı Prensesi Kenize Murad da bunlardan biriydi. Prenses Murad, sosyal demokrat *Novuel Observateur* Dergisi yazarlarındandı ve tam bir Fransız entelektüeliydi. "*Ölmüş bir Prensesten*" (Türkçeye "*Saray'dan Sürgüne*" diye çevrildi) adlı eserinden sonra Türkiye'yle, ünlü bir Fransız yazarı olarak ilişkiler kurdu. Prensesin eseri Fransa gibi bir ülkede bir yıl kadar best-seller listesinin en başında yer almış, otuz dört dile çevrilmiş ve birkaç milyon satmıştı. Eser Türkiye'de de defalarca basıldı, fakat Fransa'da gördüğü ilgiyi görmedi. Hem de bu ülkede Yeni-Osmanlıcılığın yükselişe geçtiği yıllarda!

Yine de Yeni-Osmanlıcı kampanyada bu Osmanlı Prensesinden de yararlanmak istediler. Sık sık TV ekranlarına davet ettiler ve ondan koyu bir Osmanlı muhafazakârı gibi konuşmasını beklediler. O da bir dereceye kadar buna uydu, hattâ kendi anlayışına göre Müslüman olduğunu bile söyledi. Fakat ağzından Atatürk ve laik cumhuriyet aleyhine bir laf da alamadılar. Biz, Prenses Murad ile daha sonra da karşılaştık ve konuştuk, fakat fazla

bir yakınlığımız olmadı. Bu konuda lafı şunun için uzattım. Bu Osmanlı prensesinin tecrübesi çok farklı iki kültür arasında diyalog ve empatinin ne kadar zor olduğunu da ortaya koyuyor. Onun, bir ara kültür bakanlığı da yapmış olan Frederic Mitterand ile bir söyleşini izledim. Mitterand'ın *"bu iki dünya arasında şizofrenik bölünmeyi aşabildiniz mi?"* sorusuna, *"sentez çok zaman aldı"* diye yanıt veriyor. Fakat siz bu söyleşiyi dinlerken bir sentez olduğuna pek de inanamıyorsunuz.

Paris'te Zülfü Livaneli ve eşi Ülker de tanıştığımız ve görüştüğümüz dostlar arasındaydı. Erdal İnönü'lerle de bizim evde tanıştılar. Livaneli'yi anlatmaya gerek yok, herkesin tanıdığı, sevdiği çok yönlü bir yazar ve sanatkar. Fakat o da Paris'te yalnızlıktan şikâyet ediyordu, Almanya'da Paris'te olduğundan çok daha fazla dost edindiğini söylediğini hatırlıyorum. Paris'te Maria Farantouri ile birlikte nefis bir konser verdiler. Konserden sonra Chatelet Meydanı'nda, konser salonuna bitişik kahvede buluştuk, onlar ve Fişek'lerle (Sinan ve Gülsen Fişek) kadehleri kaldırdık ve geceyi tatlı sohbetlerle bitirdik.

1974-77 arası Paris'te Zekeriya Sertel Bey'le de defalarca görüşmüştük. Bu ünlü gazeteci kabuğuna çekilmiş, âdeta unutulmuştu. Bakti'den çok olumsuz fikirlerle ayrılmışlardı, bu arada Nâzım Hikmet'i de şiddetle eleştiriyordu. Sonunda pasaport alıp Türkiye'ye gidebildi ve orada basın dünyasının duayeni olarak krallar gibi karşılandı. Dönüşünde görüştüğümüzde onu son derece memnun ve mağrur bir havada buldum. Fakat arkadan, yersiz ve zamansız bir şekilde, Nâzım Hikmet hakkındaki düş kırıklığını anlatan bir kitap yayınlayınca kendisi de büyük bir düş kırıklığı yarattı ve ağır eleştirilerin hedefi oldu. 1980'de öldüğü zaman ben Paris'te değildim, herhalde yine eski yalnızlığına dönmüştü.

1980'lerde ise kızı Yıldız Sertel'le sık sık görüştük. Yıldız Hanım büyük bir entelektüel değildi, ama çok girgin bir karaktere sahipti. Banliyödeki mütevazı dairesine önemli entelektüelleri davet ediyor, onları çerez kabilinden yemeklerle ağırlıyordu. Bu davetlerden birinde o sırada Paris'te bulunan Immanuel Wallerstein ile hep beraber oldukları Samir Amin ve Andre Gunter Frank'la karşılaştık. Gecenin çok parlak geçtiğini söyleyemeyeceğim. Frank'ın dişi ağrıyordu, bütün gece somurttu, Wallerstein'in ise eşi galiba rahatsızdı, daha çok onunla meşgul oldu. Bu arada Sertel'in ona *"eserleriniz kolay anlaşılıyor, biraz daha anlaşılır bir şekilde yazsanız daha iyi olmaz mı?"* diye sorması da herhalde hoşuna gitmemişti. En cana yakınları Samir Amin'di.

Başka bir Sertel davetinde ise Maxime Rodinson'la tanıştık. Rodinson tatlı sohbetli, çelebi bir bilgeydi, ama bu tatlı sohbet arasında kendi kadar ünlü bazı meslektaşlarını da yerin dibine batırmaktan geri kalmıyordu. Bir kitabının kendisinden habersiz Türkçeye çevrildiğini duyduğunu söylüyor, şikâyet ediyordu, telif pek umurunda değildi, kitabı görmek istiyordu. Ben

de Türkiye'ye ilk gidişimde çeviriyi bulup kendisine yollayacağımı söyledim ve dediğimi de yaptım. Hararetili bir teşekkür notu yolladı, çok memnundu, üstelik, diyordu, "çok sevdiğim bir makaleyi de eklemişler!"

Uğur Mumcu bugün yaşasaydı...

Mülkiyeli olduğunuz için herhalde oradaki diplomatlardan da tanıdıklarınız vardı?

Evet, elçilikte, konsoloslukta, OECD'de de bir sürü tanıdıkla karşılaşıyor, onlarla da görüşüyorduk. Bunlardan o sırada OECD'de görevli olan Çetin-Gülden Hacaloğlu'nun Mirabeau Köprüsü'ne bakan güzel evlerinde geçirdiğimiz bir geceyi sık sık hatırlıyorum. O sırada Paris'ten geçen Uğur Mumcu da davetliler arasındaydı. İtalya'ya gidiyordu, bir TV programına davet edilmişti. Ankara Hukuk'ta asistanlık yıllarından beri tanıdığım sevgili Uğur ile bu son görüşmemiz oldu. Uğur'la ilgili bir sürü anım var, fakat adı geçince, hep aklıma birlikte katıldığımız bir panel geliyor. Müthiş bir hatipti, öfke duyduğu politikacıyı yerin dibine sokacak üslûbu ve sözcükleri hemen buluyordu. "Sakıncalı Piyade" oldu, fakat kin ve nefret adamı olmadı, yaşasaydı bugünkü haksızlıkları kınayanların en ön saflarında yer alırdı, muhtemelen de Silivri'de olurdu.

Aynı tarihlerde Mülkiye'den dostlarımdan Artun Ünsal da *Hürriyet* Gazetesi'nin muhabiri olarak Paris'te bulunuyordu. Daha önce de *Le Monde* Gazetesi'nin Ankara'da muhabirliğini yapmıştı. Artun, Paris'te hukuk okumuş, sonra da Duverger'nin danışmanlığında bir doktora tezi savunmuştu. O sırada doçentti ve *Hürriyet*'e - haklı olarak - çok iddialı gelmişti. 1986 yılındaydık ve o yıl Fransa'da Meclis seçimleri vardı. Artun bunları izledi, ayrıca, siyasetbilimci sıfatımla bana da bir söyleşi önerdi. Fransız seçimleri hakkında Fransa'da yaşayan bir Türk bilim adamının yorumu ilginç olabilirdi. Söyleşiyi yaptık, konuşulanları tekrar okuduk, düzeltmeler yapıldı, çekilen resimler eklendi ve söyleşi postalandı. Sonuç tahmin ettiğim gibi oldu, *Hürriyet* söyleşiyi kuşa çevirmiş, bir iki satır içinde vermişti. Güzel fotoğraflarımız da herhalde çöpe atılmıştı. Böylece Amiral Gemisi'nde raconumuzun ne olduğu da anlaşılmıştı! Ama üstümüze alınmadık, "Fransız seçimlerinden Türklere ne!" dedik ve geçtik. Bu bir şey değil, gazete bu arada Artun'un René Dumézil gibi, dünya çapında ünlü, Türkiye'de de mukayeseli dinler kürsüsünü kurmuş olan bir alimle yaptığı söyleşiye de yer vermemişti.

Buna karşılık, Paris'e tanınmış bir artist (meselâ Ahu Tuğba) gelince, kendisine İstanbul'dan hemen telefon ediliyor, kaldığı otel bildiriliyor, derhal bir söyleşi ayarlaması rica ediliyordu. Artun bunlardan şikâyetçiydi, ta-

bii bu arada severek birçok haber, anket ve söyleşiler de yapıyordu. Bunlardan en zevkli herhalde Ankara'dan gelen şu rica olmuştur: Artun Paris'in en lüks lokantalarında kendisine bir ziyafet çekecek ve bu arada personelle de konuşarak bu lokantaları Türkiye'de tanıtacaktı. Artun'da gastronomi merakı böyle başlamadı, ama, herhalde bu da müstakbel çalışmalarında rol oynamıştır...

Sosyal ilişkilerimizden şu anda aklıma gelenler bunlar. Bu arada zaman zaman Quartier Latin'de Fransa'ya sığınmış olan devrimci gençlerle de karşılaşırıyordum. Şu anımı da anlatayım: Bir gün bir grupla Seine Nehri kıyısında, Notre Dame Kilisesi'ne bakan bir kahvede sohbet ediyorduk. Bir ara, masadakilerden Fakülte'de hep kavga sahnelerinden hatırladığım bir devrimci genç, eliyle Notre Dame Kilisesi'ni işaret ederek, *"Hocam, hocam, dedi, bazen düşünüyorum da şu Kenan Evren'den Allah razı olsun diyorum, o olmasaydı biz bunları nereden görecektik?"*

Tabii gülmüştük. Bu genç ayağını biraz çabuk tutmasaydı, kim bilir nerede olurdu? O ayrı.

Fraksiyon ya da örgütün adamı olmadım

Sizin aktif politikayla ilginiz pek yoktu?

Evet, TİP tecrübesinden sonra kendimi toplum araştırmalarına vermiştim. Pragmatizm benim felsefem değil, ama böyle daha yararlı olacağımı düşünüyordum. Bu arada devrimci dostlarla ya da genç öğrencilerle karşılaşınca onlarla sohbet etmekten de büyük bir haz duyuyordum. Ara sıra bunların toplantısına çağrılınca gidip konuşmalar da yapıyordum. Yani kabuğuna çekilmiş bir insan da değildim. Katıldığım bu gibi toplantılardan biriyle ilgili tuhaf bir anımı anlatmak isterim.

1990 Kasım'ında İsviçre'den devrimci bir grup beni Zürih'e, konusu ırkçılık eleştirisi olan bir toplantıya çağırılmıştı. Gurbetteki Türklere karşı artan ırkçı davranışların nedenleri ve bu konuda alınacak önlemler tartışılacaktı. Yurt dışındaki Kürtler de, Türkiye'den geldikleri için, ülkenin yerli halkı tarafından Türk olarak algılanıyordu. Bu yüzden konu da daha çok Türklere karşı ırkçılık şeklini alıyordu. Oysa Kürtler bir de Türklerin kendilerine karşı ırkçı davranışlarından şikâyet ediyorlardı ve dinleyiciler arasında bir sürü Kürt olduğundan tartışmalar da buna da yer verildi. Konuşmacılar arasında Server Tanilli ve Taner Akçam da vardı. Ben, bildiğim kadarıyla, ırkçılığın Batı'da hangi koşullarda doğduğunu anlattım ve yurt dışında olmamızın da etkisiyle daha çok entegrasyon politikasını savundum. Tartışmalarda söylenenlere Kürtlerden itirazlar geldi, fakat bu itirazlar hayli sakın ve uygar bir üslup içinde yapıldı. Ben de daha son

ra toplantıyı düzenleyen arkadaşlara memnuniyetimi ifade ettim, “neyse, dedim, PKK’lılar fazla ölkelenmediler.” Yanıt şu oldu: “Onlar yoktu hocam, daha önceki bir toplantıda bir konuşmacıyı vurmuşlardı; onun için İsviçre polisi çok sıkı önlemler aldı.” Şaşırmıştım, “nasıl vurdular? Adam ne oldu?” deyince de “vurdular işte hocam, adam düştü, öldü” demez mi? Düzenleyiciler İsviçre polisinden garanti aldıkları için davetlilere daha önce bir şey söyleyip, onları ürkütmek istememişler. Belki çok uç bir örnek oldu ama, işte 1990’larda yurt dışında böyle durumlarla da karşılaşılıyordu. Elbette ki şiddet sadece PKK’lılardan gelmiyordu. “İrkçilikla savaş” paneli de zaten bu yüzden, batılı ırkçılığa karşı düzenlenmişti. Neyse toplantı güzel geçti, biz de vurulmadan, sağ salim evlerimize döndük.

Bu arada Fransa’da siyasette neler oluyordu?

Paris’e yerleştiğim 1980 yılını izleyen yıl François Mitterand’ın da - 5. Cumhuriyet’te ilk kez bir sosyalist adayın - cumhurbaşkanı seçildiği yıl oldu. Sosyalistler Parlamento seçimlerine de Komünist Parti ile “ortak program” yaparak girdiler ve kazandılar. Bu program çerçevesinde bir sürü banka ve büyük şirket millileştirildi. Sınıf kavgası şiddetlenmiş, büyük sermaye “ortak program”a direnmeye başlamıştı. Bu arada yurt dışına da büyük miktarlarda servet kaçınıldı. “Küreselleşme” türkülerinin söylenmeye başlandığı bu yıllarda sınıf kavgasını da tutucular koalisyonu kazandı.

Fransa büyük bir krizin eşiğine gelince iktidar koalisyonu da “Ortak Program”ı rafa kaldırarak kemer sıkma politikasına geçti. Bu da sonları oldu, zaten 1986 Meclis seçimlerini de kaybettiler. Bütün bu gelişmelerde en çok kaybeden de Fransız Komünist Partisi’ydi. Bu seçimlerde Le Pen’in faşizan Ulusal Cephe Partisi, hızla düşüşe geçmiş olan Komünist Parti’ye çok yakın (yüzde 9,6) oy almıştı. 1970’lerde yüzde 20’lerde dolaşan FKP bir daha da toparlanamadı. İki yıl sonraki seçimlerde de oyları yüzde 4’e kadar düştü. Sosyalistlerle ittifak Komünist Parti’ye hiç yaramamıştı. Sanıyorum bunda Mitterand’ın kişiliğinin ve Makyavelik politikasının da rolü oldu.

Mitterand, bugün Türkiye’de çok kullanılan bir sıfatı kullanırsak, tam bir ulusalcı politikacıydı. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, Nazi işgali yıllarında, başlangıçta Vichy hükümetinin hizmetinde çalıştığı anlaşıldı. Fakat erken uyanmış, sonradan direniş hareketine katılmış ve bu çizgide de tutarlı olmuştu. Mağrur, kasıntı, mesafeli bir hali vardı. Bu bakımdan zaman zaman de Gaulle’e benzetilmiş, politikası Gaullist olarak nitelenmiştir. Şu farkla ki onun arkasında General’inki gibi bir efsane yoktu. Üstelik hitabeti de de Gaulle kadar etkileyici değildi. Yine de kendisine göre bir efsane yaratmasını becerdi. Bugün hâlâ ona hayran, onu büyük bir devlet adamı olarak anan çok sayıda Fransız var. 1986 Meclis seçimlerini kaybetmesine rağmen,

iki yıl sonra tekrar cumhurbaşkanı seçildi. Bütün bu kavgaları verirken de prostat kanseri olduğu ve bunu kamuoyundan gizlediği anlaşıldı.

Mitterand'ın arkasında bıraktığı...

Kısaca, gördüğüm kadarıyla, Mitterand usta bir saray politikacısıydı. Geniş sanat ve edebiyat kültürü de bu politikanın etkili bir aracı oldu. On dört yıllık saltanatı sırasında idam cezası kaldırıldı, Fransa'da ilk kez bir kadın başbakan oldu, Maastricht Para Birliği kuruldu vb. Komünistlerle el ele kapitalist düzeni değiştirmek üzere iktidara gelen bu politikacı, sonunda da arkasında daha küresel ve daha sağlam bir kapitalizm bırakarak iktidarı terk etti.

Bu yıllarda yazdığınız bir üçüncü kitaptan söz etmiştiniz, onun hakkında da konuşalım...

Evet, onu tam Türkiye'ye dönerken hazırlamıştım. Yayınlanması da, 1991'de, Türkiye'ye dönmemden bir yıl önce oldu. Onu elbette anlatacağım. Fakat bu arada hayatıma o zamana kadar hemen hiç ilgi duymadığım bir etkinlik şekli girdi ki mutlaka ondan da bahsetmek istiyorum.

Tabii, nedir bu yeni ilgi alanı?

Antika dünyası ve müzayede salonları, yani sanatla ticareti birleştiren bir dünya. Galiba 1981 yılıydı, fakat o tarihe kadar benim antika piyasasıyla hiçbir alışverişim yoktu. Burada da tamamen bir tesadüf hayatımda o yıllarda önemli bir yer işgal edecek olan bir alan açtı. Ben BNF'de çalışmalar yaparken öğlenleri yemek için çıkar, civar kahve ya da lokantalarda bir şeyler atıştırır, dönerdim. Bir gün kütüphaneye yaya yürüyüşle on, on beş dakika mesafede bulunan Drouot Sokağı'na girdiğimde mimarisiyle hemen dikkati çeken bir bina gördüm. Önce şaşırdım, daha önce de birçok kez bu sokağa yolum düşmüştü, ama böyle bir bina hatırlamıyordum. Sonra anlaşıldı, bina 80'de tamamlanmış, kullanıma yeni açılmıştı. Adını bildiğim, fakat fazla da ilgilenmediğim Hotel Drouot ile karşı karşıyaydım...

Hotel Drouot Fransa'nın en büyük müzayede salonu idi. Dünyanın da sayılı antika satış merkezleri arasındaydı. Hemen girdim ve gezmeye başladım. Drouot, on altı salondan oluşuyordu ve bu salonlarda bir gün eserler sergileniyor, ertesi gün de satılıyordu. Yani neredeyse bütün sene, aralıksız süren, bir sergi-satış akıntısı vardı. İtiraf edeyim ki bina enteresan olmasa, ilgimi çekmese, sadece adına bakarak böyle bir ticarethaneye girmek aklımdan geçmezdi.

Daha sonra öğrendiğime göre Drouot'nun mimarisi Paris'i yeniden yapılandıran ünlü Hausseman mimarisinin sürrealist bir uzantısı olarak gö-

rölüyormuş. Habermas'ın bir söyleşisinde de bu binayı Paris'in en modern (veya post-modern) binaları arasında gördüğünü okumuştum. Her neyse, binadan sonra, içinde gördüğüm objeler de bana ilginç geldi ve artık ara sıra oraya uğramaya başladım.

Hotel Drouot salonlarında...

Bu mekân tarihçiler için de çok öğretici nitelikteydi. Kısa süre sonra da bu ziyaretler süreklilik kazandı ve Drouot devamlı uğrak yerim haline geldi. Bu tam on yıl sürdü. Drouot salonlarında bazen her türlü antik obje bir arada satılıyordu, bazen de sadece aynı tür parçalar satışa sunuluyordu: Cam ve opalin objeler, heykeller, porselenler, möbeler, resim ve gravürler, Afrika maskaları, Doğu ve Batı halıları vb... Bu arada özellikle Ortadoğu ülkelerinden, Mısır'dan gelmiş, sadece müzelerde görmeye alışık olduğumuz binlerce yıllık küçük heykelcikler beni şaşırtıyordu. Fısıltılara göre bu ülkelerin yozlaşmış bürokrasisi bu ticarete ortaktı. En çarpıcı salonlar da, kuşkusuz, resimde büyük ustaların tablolarını bir araya getiren olanlardı. Burada ancak müzelerde görebileceğiniz eserleri - örneğin bir Monct'yi, bir Renoir'ı, bir Picasso'yu - ertesi gün özel bir koleksiyona girmek üzere duvara iliştirilmiş olarak görebilirdiniz. Drouot salonlarında çekilmiş tek bir resmim var, o da tesadüfen böyle bir salonda, bir Modigliani tablosunun önünde çekilmiş. Orada yine tesadüfen karşılaştığımız bir Türk dostumuz çekmişti.

Drouot salonları arasında beni en çok ilgilendiren, kısa bir süre sonra keşfettiğim "Oryantalist objeler" salonu oldu. Burada Osmanlı Devleti'nden kalma çeşitli eserler de satılıyordu. Hattâ bazen "Osmanlı sanatı" adı altında sadece Osmanlı antika sergileyen salonlar oluşturmıyorlardı. Artık ne isterseniz, İznik ve Kütahya çinileri, Beykoz opalinleri, gravürler, nefis ciltli Kuran'lar, fermanlar, silahlar, cami lambaları, Osmanlı nişanları, para ve pullar, tespihler ve de Parisli antikacıları da şaşırtan fiyatlara ulaşan tombaklar...

Bu salonları hazırlayan ve sunan Lucien Arcache Mısır'dan gelmiş bir uzmandı, çok sevimli bir insandı ve Osmanlı antikasının Paris'te tanınmasında sanıyorum çok etkili oldu. Daha sonra onu İstanbul sosyetesini de keşfetti, İstanbul'a davet edip ağırladılar. Ne konuştular, ne pazarlıklar yapıldı, tabii onları bilemem.

Evet, Drouot bana beklenmedik ufuklar açmıştı ve kısa zamanda buradan kendimin de bazı alışverişler yapabileceğimi anladım ve ufak tefek alışlara başladım. Giderek çok daha değerli şeyler de aldım. On yıl boyunca aldıklarımı sayamam. Fakat bu evde gördüğün eşyanın çoğu, tabloların da hemen hepsi oradan alındı. Fikret Muallâ'lar dışında, çok sevdiğim birkaç

Hotel Drouot salonlarında...

Boğaz manzaralı oryantalist tabloyu da oradan aldım. Ticari amacım olmadığı, alım-satım akışı içinde olmadığı için alabileceğim birçok şeyi de alamadım. Aslında orada her şey bir anda satıldığı için bazı maddeleri piyasa değerinin çok altında almak, yani Drouot deyimiyle “affaire yapmak” mümkündü. Benim de tek tük sattığım, “affaire yaptığım” durumlar oldu. Bunlardan en çarpıcı olanını anlatmak isterim.

Bir gün Drouot salonlarından birini gezerken, yağlıboya bir cami tablosu gördüm. Epeyce büyük bir tabloydu, altında eski Türkçe bir de imza vardı, fakat tüm imzalar gibi o da okunmuyordu. İlgilendim, yakından baktım, cami bizim Ayasofya olmalıydı ve içinde de namaz kılan küçük insan figürleri vardı. Salon karma bir salondur ve bu tablo da imzasız bir resim olarak satılacaktı. Değerini sordum, eksper bana bin 700 frank dedi ki bu o sırada yaklaşık 300 dolara tekabül ediyordu. Bu değer bizde olduğu gibi taban fiyatı değildi, Drouot’da, olası alıcılara “bu fiyata alırsan makuldür” diye bir fiyat söylüyorlardı.

Alabilirdim, ertesi gün satışa gelmeye karar verdim. Gerçekten de o fiyata tabloyu aldım ve eve getirdim. Evde tablonun arkasında kırmızı kalemle yazılmış, eski Türkçe yazılar da olduğunu gördüm ve imzanın kim olduğuna merakım arttı. Gerçi Pertev Boratav Bey, imzaya bakarak “Şevki mi, Şevket mi, pek anlaşılıyor?” dedi, ama, ben o zaman Şevket Dağ’ı bilmiyordum.

Bir bilmece çözer gibi...

Bilmeceyi İstanbul’a ilk gidişimde, Resim Heykel Müzesi’ni ziyaretimde çözdüm: Palet şeklindeki imza kuşkusuz ünlü cami ressamı Şevket Dağ’ın idi. Daha sonra tabloyu Abidin Dino Bey de gördü, arkasındaki yazıyı da okudu ve Şevket Dağ olduğundan hiç kuşku duymadan, bana hayretle “*nere-den buldun bunu?*” diye sordu. Ben de bu komik hikâyeyi ona da anlattım. O sırada Nişantaşı antikacıları Drouot’yu henüz keşfetmemişlerdi ve adamları ceplerinde çek defterleriyle salonlarda dolaşmıyordu.

Türkiye’ye dönmeden kısa süre önce bu tabloyu İstanbul’da bir müzayede salonuna verdik ve tablo - tabii ertesi gün değil - belli bir süre sonra da satıldı. Benim üç yüz dolara aldığım tablo bu kez otuz beş bin dolara alıcı bulmuştu. Bir holding adına satın alındığını duyduk, herhalde mütebedeyyin bir sermayedar içinde namaz kılınan bu Ayasofya tablosunu çok sevmiştir.

Müzayede düzenleyenlerin beklediği fiyat da gerçekleşen fiyata yakındı, çok şaşırmadık. Şahsen hep eleştirdiğim kumarhane kapitalizmi ile ilk kez kârlı bir şekilde karşılaşıyordum. Satış bedeli benim Siyasal’daki en az üç yıllık maaş tutarıma eşitti. Ve bunu en fazla yarım saat “mesai” harcayarak, oturduğum yerde parmağımı kaldırarak kazanmıştım. Beni asıl yapaca-

ğım ve üstelik de iyi yapacağım işte işsizliğe mahkûm eden kapitalizm, işte insanlara böyle havadan paralar kazandırıyordu. İstisnai olarak ben de, bir an, bunlardan biri olmuştum. Diğer yok pahasına aldıklarımın da bugünkü değerlerine bakarak kazancımın Siyasal'da o dönemde alacağım maaşların toplamından fazla olduğunu görüyorum.

Mezhebim havadan para kazanmalara şiddetle karşı olduğu için bu işte beni rahatsız eden bir taraf vardı. Bunları burada anlatmak hususunda bile tereddüt ettim. Verdiğim örnek tabii ki bir uç örnekti. Fakat kapitalizm de buydu. Milyarlarca dolar da bazen bir anda, müzayede salonlarında değil, borsalarda toz oluyor, başka ceplere giriyordu. Şevket Dağ'ın bu tablosu Paris'te ne arıyordu? Acaba kim o imzanın ne olduğunu bile araştırmaya gerek görmeden müzayedecilere sunmuştu? Satılış şekline bakılırsa herhalde birine hediye edilmiş, ya da yok pahasına alınmış ve bir kenara atılmıştı. Şimdi ressamın eserinden ben kazanıyordum, kuşku yok ki tabloyu beniden alan da ilerde yeni rantlar kazanacaktı. Kapitalizm, sanatı da bilimi de en spekülatif kâr araçları haline getirmişti.

Burada şunu da eklemeliyim: Drouot'da çok avantajlı satış sergileriyle karşılaşınca bunu arkadaşlara da duyuruyordum. Bir keresinde bizdeki ressamların birçoğunun hocası olan Léopold-Lévy'nin bir sürü tablosu bir salonda satılıyordu. Hepsi de çok güzel yağlıboya tabloları. Değer biçilen (estimasyon) fiyatlar da son derece ehvendi. Sanatsever birçok arkadaşla haber verdim, fakat ilgilenen olmadı. Ben bir tane aldım, bilemem diğerlerini hangi yabancılar aldı?

Hotel Drouot maceramdan daha uzun uzun bahsedebilirim, fakat son bir şey daha anlatıp konuyu bitireyim. Biraz önce yararlandığım bir fırsatı anlatmıştım, şimdi ise kaçırdığım bir fırsattan söz edeceğim. Yine bir gün bir salonda karakalemle yapılmış, hayli büyük bir Boğaz manzarası gördüm. Çok güzeldi, hemen yakından baktım, Paul Signac imzasını taşıyordu. Bu ünlü Neo-Empresyonist ressam 1892'de İstanbul'dan geçmişti, herhalde bu deseni de o tarihte yapmıştı. Tabii ki sergi katalogluydu ve Paul Signac gibi imzalar Fransa'da ciddi bir ekspertizden geçmeden müzayede salonlarına konulamaz. Katalogda estimasyon fiyatı olarak da on bin frank konmuştu ki bu da iki bin dolar bile değildi. O satışa gidemedim, Fransız kurtlar bu büyük ustayı nasıl olsa bana bırakmazlar diye düşünmüştüm, ayrıca galiba bir işim de çıkmıştı.

Neyse bir süre geçti, bir gün Hotel Drouot'ya çok yakın bir resim galerisinin vitrininde bu tabloyu görmeyeyim mi? Tabii merak ettim, girdim ve fiyatını sordum. Adam bana ciddiyetle yüz bin frank dedi. Müzayedede kaçsa almıştı bilmiyorum, fakat fiyat beş on misline katlanmıştı. Yine de o sırada, bırakınız müzayede salonundan on bin franka almayı, resim galerisinden bu fiyata bir Paul Signac almak bile aslında tam bir "affaire yapmak" demekti.

Alain Delon'un resim koleksiyonu...

Anlaşılan tombaklara milyonlar yatıran Türk burjuvazisinde ciddi bir sanat koleksiyonculuğu henüz emekleme safhasındaydı. Bugün çok daha ileri, ama, yine de dolar milyarderlerimizin şanına uygun bir koleksiyonculuk olduğunu sanmıyorum. Paris'te bir galeride Alain Delon'un özel resim koleksiyonu sergilenmişti. Aktör, çoğunu Türkiye'de bulamayacağınız bir sürü büyük ustayı bir araya getirmişti. Millet, Courbet, Vlaminck, Marquet, Serusier, Modigliano, Signac, van Dongen, Braque vb. Ayrıca Rembrandt, Rubens ve Dürer'den desenler. Beni etkilediği için bunları not etmiştim.

Bu seferki Paris yıllarınızda sinemanın yerine görsel sanatlar aldı diyebilir miyiz?

Evet, bu kez sinemadan çok resimle ilgilendim, 80'li yıllarda sık sık resmin büyük ustalarını bütün eserleri çerçevesinde sergileyen retrospektifler yapıyordu. Sinema tarihinin büyük başyapıtlarını görmüştüm, artık Sinematek'e pek gitmiyordum. Serim'le sadece yeni çıkanlar içinde ilgimizi çeken filmleri görüyorduk. Bu arada Amerikan sineması yakın geçmişiyile hesaplaşma içindeydi. Coppola, Cimino, Pollack vb. Bunlar Vietnam savaşını ve ABD yönetici sınıfı içindeki dalavereleri çok realist bir biçimde ortaya koyuyorlardı. Taşra ve sıradan Amerikalılar deyince de Robert Altman'ı anmadan geçemeyeceğim. Tabii filmlerdeki "American Dream"i kurtarma çabalarını, metafizik, mistik arayışları daha sinemadan çıkarken unuttuyordum. Yine de Cimino'nun acı eleştirilerine (*The Heaven Gate*'teki) Hollywood da dayanamadı ve bu başyapıtı mahvetmek için elinden geleni yaptı. Bir de tabii Kubrick ve onun unutulmaz *Full Metal Jacket*'i var. ABD ordusu ve Vietnam Savaşı denilince zihnimde bu konuda okuduğum eserlerden çok bu filmde bazı sahneler canlanıyor. Bu film hakkında *Yeni Düşün* Dergisi'ne bir de yazı yazmıştım. Bir de Bertolucci'nin son Çin İmparatoru'nu anlatan filmi hakkında... Bu nefis film bana bizdeki Tanzimat ve Meşrutiyet hareketlerinin Çin'de de âdetâ eşzamanlı olarak yaşandığını göstermişti. Bu yazılar herhalde benden istenen ve beklenen yazılar değildi, fakat içimden gelmişti.

1980'lerin Paris'i resim sergileri bakımından çok canlı ve hareketliydi. Hemen her devir ve ekolden bazı dev imzaları izlemek imkânını bulduk. Gittiğim her sergiden küçük bir katalog almak gibi bir âdetim var. Hatırlamak için dün onlara tekrar baktım; şu isimler vardı: Romantik çağdan Géricault ve Delacroix, Realizm ustası Courbet, İspanyol dehası Zurbaran, büyük peyzajcı Corot ve Barbizon Okulu, Empresyonistler ve özellikle Degas, Renoir, Gauguin retrospektifleri, Cézanne'ın gençlik tabloları, Van Gogh, Ekspresyonizm ve Sürrealizmin öncülerinden James Ensor, ayrıca Seurat, Andy Warhol vb. Bir kısım sergiler de tematikti. Örneğin Fransız Devrimi ve Avrupa,

Amerikan resmi, Japon sanatı vb. gibi. Bu yıllarda adını daha önce duymamış olduğum bazı önemi ressamaları da keşfetmek fırsatını buldum. Bunlardan Portekizli Vieira da Silva ile Rus Pavel Filonov'u unutamadım. Özellikle resimlerini sanki tuvalde hiçbir boş nokta bırakmamak zorundaymış gibi yapan Filonov çok etkileyiciydi. Belki biraz da boğucuydu. Yorumcularına göre eserinde çeşitli eğilimler (Kübizm, Fütürizm, naif resim vb.) buluşuyor ve özgün bir bileşim yaratıyordu. 1990'da sergilendi, Berlin Duvarı yıkılmıştı, toplumsal realizmin gölgesinde kalmış ressamlar yeni yeni keşfediliyordu. Filonov rejime karşı olmamıştı, fakat Ortodoks sanat içinde de yer almıyordu. Stalin döneminde, 1930'daki retrospektifi halka açılmamıştı.

1990'da resim piyasası patladı

Bütün bu unutulmaz sergilerin büyük çoğunluğu 1988 ve 1989 yıllarına rastlamıştı. 1990 yılında resim piyasasında büyük bir patlama yaşandı, fiyatlar birdenbire üçe, beşe, hattâ bazı durumlarda da ona katlandı. Bunun bu sergi enflasyonu ile bir ilgisi var mıydı? Bilmiyorum. Bildiğim, kapitalist spekülasyonun her şeye kadir olduğudur. Yalnız bu sergiyi düzenleyenlerin böyle bir amacı olduğunu hiç sanmıyorum. Evet, resim ve sinema konularında yaptığım ukulâlıklardan sonra, istersen o dönemde yazdığım son kitaba geçebiliriz.

Estağfurullah. Peki, artık *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*'ten söz edelim...

Bir edebiyat tarihçiliği yapmaktan çok, yakın tarihte romancılarımızın topluma hangi gözlüklerle baktıklarını, hangi değer yargılarıyla eğildiklerini anlamaya çalışmıştım. Kitabım 1991 yılında yayınlanmıştı, fakat bu konudaki okumalarım daha 1985'te başlamıştım. Gündüzleri kütüphanede çalışıyor, bu arada Osmanlı, Fransız ve Rus roman tarihi üzerinde okumalar yapıyor, diğer boş zamanlarda da bizim romanları okuyordum. Romanlar, tarih ve felsefe kitaplarından çok daha kolay okunuyorlar. Burada bir şeyin altını çizmek istiyorum: Ben tarihle ilgili bütün çalışmalarımı başka ülkelerin tecrübelerini de göz önünde bulundurarak, evrensel kazanımlar bağlamında yapmaya çalıştım. Bu yapılmadan, "biz bize benzeriz!" esprisi içinde Osmanlı-Türk tarihinin anlaşılamayacağı açıktır. Böyle bir yaklaşım, özellikle, en büyük dönüşümlerin yaşandığı 19. yüzyıl tarihi için gereklidir.

"Doğu Sorunu" ya da o günkü dille "Şark Meselesi" denilen diplomatik manevralar yumağını anlamadan "Osmanlı İslahatçılığı"nı da anlamak mümkün değildir. İştetam da bu yapılmadığı için bugünkü "Yeni Osmanlılar" gülünçlüklerle düşülmüştür. Bu yüzden ben de bu araştırmanın roman tari-

Mülkiyeliler Birliği'nde Tanzimat'la ilgili bir toplantıda.

himizde egemen olan tematikleri bulmaya çalışırken, evrensel referans noktaları arıyor, değerlendirmelerimi bu bağlamda yapmaya çalışıyordum. İlk roman denemelerini, romancılardaki Doğu-Batı sentezi arayışlarını, Kurtuluş Savaşı'mızı, Cumhuriyet ve çok partiye geçiş yıllarını vb. hep kendi sosyo-politik bağlamına oturtma, onu da uluslararası kapitalizmin ördüğü ağ ilişkileri içinde değerlendirme çabası içindeydim. Başlangıçta böyle bir konu seçmiş olmam kuşku uyandırdı.

Dino'ları bir ziyaretimde, Güzin Hanım, bana öyle birdenbire roman tarihi üzerinde kitap yazmaya kalkmanın pek de kolay olmadığını söyledi. Abidin Bey bazı eserler, bu arada Erich Auerbach'ın *Mimesis*'ini önerdi. Buldum, okudum, gerçekten de ufuk açıcı bir eserd.

Bu arada, İstanbul'a gelişlerimde görüştüğüm Fethi Naci'ye de çalışmamdan bahsettim. Hattâ kendisine sahibi olduğu Gerçek Yayınları arasında basıp basamayacağını da sordum. Yeni konuma biraz şaşırdı, fakat çok ilgilendi, biter bitmez yolla, bir görelim dedi. Yıllar önce "Yüz Soruda..." serisine benden istediği kitabı yetiştirememiş, mahcup olmuştum. Bu bir telâfi de olabilirdi. Fakat işler umduğum gibi gitmedi. Fethi Naci elyazmalarını okudu, bana mektubunda "*kusura bakma, basamam*" diyordu. Neden olarak da "*özensiz*" yazmışsın, deyip bazı örnekler veriyordu. Aslında verildiği örnekler, basit bir redaksiyonla giderilecek cinstendi, bana pek ikna edici görünmedi, ama üstünde durmadım, "*peki öyleyse*" dedim ve başka bir yarıncı aramaya başladım.

Kitap çok geçmeden AFA Yayınları arasında çıktı ve çok iyi yankılar uyandırdı. Hakkında gazete ve dergilerde bir sürü olumlu yazı çıktı, fakat bu basın başarısı, piyasa başarısına dönüşmedi ve 1991'de çıkan kitap bugüne kadar ancak ikinci baskıyı yapabildi. Yine de amacıma ulaşmıştım, bu arada – örneğin Doğan Hızlan gibi -düşüncesine önem verdiğim yazarlar da kitap hakkında güzel şeyler söylediler. Çalışmam boşuna olmamıştı.

Bu sırada Sovyetler Birliği dağılıyor, Irak Kuveyt'i işgal ediyordu. Bu olayları nasıl değerlendiriyordunuz?

Gerçekten de, ben romanlarla boğuşurken, Berlin Duvarı çöküyor, Sovyetler Birliği dağılıyor, hareketli bir dönem başlıyordu. 1990 Ağustos'unda Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi Ortadoğu zelzelesini başlatan ilk zorbalık hareketi olmuştu. Bu gelişmeleri de izliyor, Türkiye'deki dergilere yazılar yolluyordum. Bu arada bölge devletlerinin tarihi ile ilgili eserler okudum, notlar aldım. Türkiye'ye dönüş hazırlıkları içinde değildim, dönüşüm biraz âni oldu...

Bir kez daha Ankara'da

Dönüşe nasıl karar verdiniz?

Aslında üniversiteden 1402 sayılı kanuna dayanılarak çıkarılmış arkadaşlar dava açmış, kazanmış ve birkaç yıl önce Fakülte'ye dönmüşlerdi. Ben ise istifa ettiğimden bu şekilde geri dönemiyordum. Araştırmalar yapıyordum, ailemle beraberdim, eş dost da eksik değildi, fakat çoktandır derslerden, öğrencilerden uzak, statüsüz bir hayat da bana zor gelmeye başlamıştı.

1991 yaz tatilini Çeşme'de geçirirken Ankara Hukuk'tan Prof. Lale Sirmen dostumuz bana *"sen de istersen artık Fakülte'ne dönebilirsin"* dedi. Tabii şaşırdım ve *"nasıl oluyormuş bu iş?"* diye sordum. Meğerse yakınlarda bir kanun çıkmış ve söylentilere göre bu kanun, milletvekili olup da son seçimleri kazanamayan ANAP'lı akademisyenlerin fakültelerine dönmelerini mümkün kılmak için çıkarılmış... Böylece, ANAP'lıların arasına karışıp biz de üniversiteye dönebilirmişiz?

Doğru ya da yanlış, beni ilgilendiren kanunun çıkmış olması idi, maddeler açıktı ve ben de Siyasal'a dönebilirdim. Fakülte'yi özlememin dışında, bunca devlet hizmetinden sonra emeklilik haklarıma da sahip olmak istiyordum. Eşimle de konuştum, pek memnun olmadı, ama hayır da demedi. Çocuklar büyümüş, üniversiteli olmuşlardı. Büyük kızım Ekonomi ve Siyaset Bilimi (Paris Sciences Po'da), küçük de Sorbonne'da Hukuk okuyorlardı. Lise eğitimini de iyi İngilizce öğretilen özel bir lisede (Ecole Active Bilingue) almışlardı, düz liselerde öğretilen İngilizce, bizim okullardakinden farksızdı.

Neyse, oturup Fakülte'ye ya da rektörlüğe bir dilekçe yolladım. O sırada Ankara Üniversitesi rektörü bizim Fakülte'den Necdet Serin idi. Fakülte'den bizden bir yıl önce mezun olmuştu, dostluğumuz vardı, fakat 12 Eylül tutu

nası aramıza tabii ki bir soğukluk getirmişti. Bu gibi müracaatlarda enformel olarak bir inceleme yapıyordum. Bu yüzden ben de herhalde epeyce beklerim, belki de çok uzatırlar diye düşünüyordum. Yanılmışım. Yanıt çok çabuk geldi. Rektörlükten gelen Necdet Serin imzalı yanıtta, YÖK Kanunu'na geçici iki madde eklenmesi hakkındaki 3676 sayılı kanun gereğince Siyasal Bilgiler Fakültesi "Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı profesörlüğüne atanmış" olduğum bildiriliyor ve 15 gün içinde görevime başlamam isteniyordu. Mektup 3 Temmuz 1992 tarihini taşıyordu ve o sırada Siyasal'da herhalde in cin top atıyordu. Fakülte'yle haberleştim ve Eylül'de dönmemde bir sakınca olmadığını onlar da kabul ettiler. Ve Eylül'de döndüm.

Böylece kariyerinizde yine yeni bir sayfa açılmış oldu.

Tamamen. Bu sayfa da 2002 Ekim ayında emekliliğimi alana kadar sürdü. Bu on yıllık hayatım da ana hatlarıyla, Küçük Esat'ta yerleştiğim küçük çatı katı, Siyasal ve Mülkiyeliler Birliği arasında geçti.

12 Eylül kalıntısı soğukluk

Benim açımdan, bir sürü dostun arasında, ortama yeniden intibak diye bir sorun yoktu, ama on iki yıl çok farklı bir yaşamın kazandırdığı alışkanlıkları da insan hemen üzerinden atamıyor. Bana ara sıra bu konuda laf tokuşturanlar da yok değildi. Öğretim üyeleri arasında 12 Eylül kalıntısı bir soğukluk vardı, fakat yine de sohbet (çağan) odamızda bir araya gelebiliyorduk. Genç meslektaşlarımızın bu durumdan pek hoşlanmadıklarını hayli sonraları, bazı sitemkâr sözlerle karşılaşınca fark ettim. Oysa orada, öğle yemeklerinden sonra, kahve içip, gruplar halinde üç beş laf edip çalışma odalarımıza gidiyorduk.

Bu arada benim de katıldığım hızlı satranç partileri de yapıyordu. Gençler her zaman daha idealist ve heyecanlı oluyorlar. Öğretim kadrosuna âşinaydım, tabii bir sürü genç yetenek ile bu kadro büyümüş, zenginleşmişti, fakat onlarla da diyalog kurmak kolaydı. Asıl merak ettiğim öğrenci kesimi idi, kendi kendime, yaşananlardan sonra, hangi düzeyde bir öğrenci nesliyle karşılaşacağımı soruyordum. Hemen söyleyeyim: Bu konuda çok güzel sürprizle karşılaştım.

Öğrenci düzeyini beklediğinizin üstünde mi buldunuz?

Aynen öyle. Programda bana ayrılan dersler birinci sınıflara verdiğim Devrim Tarihi (resmi adı "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi" idi, "devrim" sözcüğü sözlüklerden çıkarılmak istenmişti) ve üçüncü sınıflara verdiğim Türk Siyasal Hayatı idi. Fakülte'de altı hölüm vardı, ben bunlardan üçüne

S. B. F. giriş kapısında öğretim kadrosu

(Kamu Yönetimi, Maliye, İşletme) bir arada ders yapıyordum. En parlak öğrencilerin Kamu Yönetimi'nde olması doğrusu beni biraz şaşırttı. Zaten orada okuyanların giriş puanları da daha yüksekti. Mesleki perspektifi dar görünen, daha çok kaymakamlığa hazırlayan bu bölümdeki öğrencilerdeki öğrenme hırsları beni hem şaşırttı hem de sevindirdi.

Ankara'ya döndüğümde ilk işlerimden biri, otuz yıl önce yayınlanmış *Devrim Tarihi* kitabımı yeniden ele almak ve bu arada yayınlanmış eserlerden de yararlanarak genişletmek olmuştur. Üçüncü sınıflara ise 19. yüzyıl Osmanlı reform hareketlerini anlatıyordum, onu da kronolojik akış içinde değil, daha önce ayrıntılı şekilde incelemiş olduğum belirleyici olaylar çerçevesinde ele alıyordum. Derslerimde o dönemle ilgili tüm yayınlarımı kullanıyordum. Öğrenciler olaylara geleneksel öğretilerden çok farklı bir şekilde yaklaştığını hemen anlıyor ve çoğunluğu ilgiyle dinliyordu. Sınavlarda verdikleri kâğıtlar da çoğu kez ezbere nakledilen bilgilerden çok özümlemiş düşünceler içeriyordu.

Mülkiyeliler Birliği ise hem dostlarla buluşup sohbet ettiğimiz, hem de *Mülkiye* Dergisi yazı kurulunun toplantılarının yapıldığı mekândı. Birlik başkanı, çok yakınlarda kaybettiğimiz değerli dostumuz Alpaslan Işıklı idi, dergiyi daha düzeyli bir hale getirmeye çalışıp duruyordu.

Bugünlerin habercisi yıllar...

İç siyasetle ilgili gelişmeler nasıldı o sırada?

O yıllar, içerde ve dışarıda, Türkiye'yi ilerde (yani bugünlerde) çok saracak olayların yaşandığı yıllardı. Ben dönmeden bir yıl önce yapılan seçimlerde Demirel'in DYP'si ANAP'ı geride bırakmış, koalisyonlar dönemine girilmişti. Demirel, 1987 halk oylamasında kıl payı farkla siyaset yasaklarının kalkmasıyla, perde arkasından yürüttüğü siyasete doğrudan dönmüş ve yine ilk plana geçmişti.

İki yıl sonra da, Özal'ın ölümü üzerine Cumhurbaşkanı seçildi. 1991 seçimlerinde oylar yüzde 27 (DYP) ile yüzde 10 (DSP) arasında beş partiye dağılmıştı. Arada da sırasıyla Anavatan, Sosyal Demokrat Halkçı Parti ve Refah Partisi yer almışlardı. 1995 seçimlerinde Refah Partisi yüzde 21,4 oyla ilk sıraya yükselince siyasal durum daha da belirsiz ve gergin bir hale dönmüştü. 1991 ve '95 seçimleri sonuçları, 2002'de AKP'nin yüzde 34,3 oyla ve baraj trampleninle tek başına iktidara gelişine kadar koalisyon hükümetlerine yol açtı. Bugün AKP efsanesinin başlangıcı sayılan 2002 seçimlerinde, verilen oyların yüzde 46,3'ü baraj sistemi yüzünden parlamentoda temsil olanağı bulamadı. Eğer yine bu seçimlerde örneğin DYP yüzde 9,5 yerine yüzde 10 alıp da Meclis'e girebilseydi, ülkenin bugünkü siyasal tablosu da çok farklı olabilirdi.

Bilim ve İnsan Derneği'nin "Manifesto'nun 150. Yılı" açık oturumunda Sadun Aren ve Kenan Somer ile... Harb-İş toplantı salonu, 1998.

Şimdi sanki her derde deva olacakmış gibi yürütülen anayasa tartışmalarını düşünerek söylüyorum bunları. Günümüzün "ileri demokrat"ları nedense seçim ve siyasi partiler yasaları üzerinde anayasa kadar durmuyor. Birden bugünlere atladım, ama aslında 1990'lardan söz ediyorum. Koalisyonların da elbette başka türlü ve daha hafif olmayan sakıncaları vardı. Her parti iktidarı bir ucundan tutuyor, bütünlüğün sorumluluğunu üzerine almaktan kaçınıyordu. Büyük patronları en çok rahatsız eden de bu koşullarda istikrarlı bir iktisat politikası uygulanamaması idi. Sakıp Sabancı'nın bu yüzden gazetecilere, defalarca, "tek parti iktidarı olsun da, bu isterse kommünist parti olsun" diye yakındığını anımsıyorum. İşte on yıldır tek parti iktidarı var, bu kez de milyonlar bu iktidara karşı ayaklandı. Gezi olayları dolayısıyla İçişleri Bakanı 2,5 milyon rakamını verdi. Gerçek herhalde bunun hayli üstünde.

O tarihlerde bugünleri tahmin etmek mümkün müydü?

Bugünleri değil, ama mevcut partilerin eridiğini, yeni bir partinin ba-
yağı şanslı olacağını hissetmek mümkündü. Kürt sorunu, Jitem söylentileri,
sağda solda bulunan cesetler, Susurluk skandalı, bunların hepsi önemli işa-
retlerdi. Ortada çürüme işaretleri vardı, 2001 iktisadi krizi hepsinin üzerine
tuz biber ekti. Bunun sonunda yeni parti de kuruldu.

Herhalde bu yeni partinin kuruluşunda Amerika'nın da katkısı ve ak-
tif desteği olmuştur. Eski kültür bakanlarından Namık Kemal Zeybek TV
ekranlarında bunu açıkça iddia etti ve bu yönde somut bilgiler de verdi.
Anlattığına göre, kendisi bir üniversitede Mütevelli Heyeti Başkanı iken,
Amerikalı bir heyet ziyaretine gelmiş ve yeni bir partinin kurulacağından
söz etmişler. Dahası kendisinin de bu girişime katılmasının çok iyi olacağını
söylemişler. Zeybek'e göre bu parti AKP idi. Tabii AKP'liler bu iddiaya yanıt
verme gereği bile görmediler. Bizde siyaset diyalog değil, sağılar diyalogu
şeklinde yürüyor. Kimse hoşuna gitmeyen şeyleri duymak, konuşmak iste-
miyor. Özellikle de iktidarda olanlar..

Yalnız bir de şu var: Egemen çevrelerde Amerika'nın "dost ve mütte-
fik" olarak iç işlerimize karışması o kadar kanıksanmış ki artık bazı şey-
ler haber konusu bile olmuyor. R. T. Erdoğan daha başbakan bile olma-
dan Beyaz Saray'da Bush ile görüşmüştü. O sırada Amerikan basınında
çıkan bir yazıda, Bush'un kendisine "*ikimiz de inançlıyız, Allah'a inanıyor-
ruz; tehlike ateistlerden geliyor!*" dediğini okumuştum. Obama, Erdoğan'ın
da çabaları ve siyah kökeninden gelen anılarla, bu işbirliğine bir de "*iki-
miz de mağdur olduk!*" ögesini de kattı. Fakat galiba Obama'nın "kırmızı
çizgileri" ne burada da ulaşıldı. Ankara'dan sadece savaş çığlıkları geliyor
ve artık hiçbir Ortadoğu sorununu Ankara'ya soran yok!

Son dönemle ilgili yorumlar yaptınız mı?

1992-96 yılları arasında hem Ortadoğu'daki gelişmeler, hem de Susur-
luk kazasında sembolik ifadesini bulan iç politika hakkında uzun makaleler
yazdım. Bunlar *Mülkiye* Dergisi'nde ve o sıralarda çıkan *Marksizm ve Gele-
cek* Dergisi'nde yayınlandılar. Bu son dergide bir de Türkiye'yi uzun yıllar-
dan beri hop oturtup hop kaldıran Ermeni sorunu hakkında bir incelemem
yayınlandı. Sonra da bu makaleleri bir araya getirdim ve yüz sayfayı bulan
bir de giriş ekleyerek *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi* adıyla yayınladım.
Bu girişte "küreselleşme" adı altında toplanan gelişmeleri, bu gelişmelerle
"post-modern" tartışmalar - ya da gevezelikler - arasındaki paralellliği ve bu
bağlamda gerek kalkınmış gerekse kalkınmakta olan ülkelerde ortaya çıkan
demokrasi sorunlarını tartışıyordum. Kitapta Sovyetlerin çöküşü, İran ve
Cezayir tecrübeleri, Kürt sorunu ve ilk Körfez Savaşı hakkındaki yazılarım
yer alıyordu. Bu kitap 1996'da yayınlandı. Olumlu tepkiler aldım.

Ermeni sorunu kitaplaşıyor...

Özellikle değerli dostum Korkut Boratav'ın övücü - herhalde hak ettiği-nden fazla övücü - yazısı, kitabın daha geniş bir çevrenin ilgisini çekmesinde rol oynadı. İkinci baskıda, bu kitapta biraz da yama gibi duran Ermeni sorunuyla ilgili makaleyi çıkardım ve yayıncım Refik Tabakçı, küçük bir kitap boyutlarında olan bu makaleyi de, *Türkler ve Ermeniler* adıyla diğerleri gibi, İmge Kitabevi Yayınları arasında bastı.

Bu kitapta nasıl bir tez savunuyordunuz?

Bu kitap makale şeklinde ilk kez 1995'te yayınlandı. O tarihte 1915 olayları hakkında resmi tezlerin dışında bir şey söylemek son derece zordu. Ben de "bu bir soykırımdır" demedim, zaten böyle düşünmüyordum, ama resmi tezlerin çok dışında şeyler söyledim. Basında herhangi bir hücumda uğramadım. Ben Asala cinayetleri sırasında Paris'teydim ve 1981'de Konsolosluk binamıza saldırıda yaralanan Başkonsolos Kaya İnal sevdiğim bir arkadaşım. Onun dışında kurşunlara hedef olan birçok diplomatı da giyaben tanıyordum. Tanıyayım ya da tanımayayım, her yaralama ve öldürme olayı beni derinden yaralıyordu. Fakat olaylara basının ve devlet adamlarımızın tepkisi çok yanılttı ve olayları anlamaya çalışan kamuoyunu karşı tarafa itmekten başka bir şeye yaramıyordu.

Bizimkilerin ağzından "Katil Ermeniler! Alçak Ermeniler! Asıl onlar bizi öldürdüler"den başka bir şey çıkmıyordu. Asala katilleriyle Ermeni halkı arasında ayırım yapmayan bu ırkçı beyanlar gazetelere manşet oluyordu. Bu tepkiyi de Batılı gazetelerin Türkiye muhabirleri görüyor ve yazıyordu. Zaten bize sempati duymayan Batı basını bu koşullarda giderek daha da aleyhimize döndü. Sonunda da, bizde, 1915 faciası sırasında daha doğmamış olan bir nesil, âdeti farkına varmadan kendisini sanık sandalyesine oturttu. Oysa başından itibaren iktidar sorumluları çok daha farklı bir söylem benimsemeliydi. Dünya kamuoyuna farklı bir dille hitap etmesini bilmeliydi. Asala cinayet şebekesi kamuoyunda ancak böyle izole edilebilirdi. Ne var ki, bunun için artık Ermeni diasporasının bile destekleyemediği Orly faciası yaşandı. Gerçekten de Asala canilerinin Orly Havameydanı'nda zavallı işçiler arasına koyduğu bomba gösterdi ki, bu ırkçı katiller ellerinden gelse İttihatçılardan daha da büyük cürümlere imza atmaya hazırdılar.

Söylediğiniz şekilde bir tutum o günlerde alınabilir miydi?

Tabii epeyce zordu, fakat gerçek devlet adamlığı böyle zamanlarda ortaya çıkar. Halk ya da halkın önemli kesimleri hoşla gitmeyen doğruları içtenlikle söyleyen siyasetçileri anlar ve sever. Zaten alınan sonuç da ortada, yirmi ülke meclis kararı ile ya da kanunla 1915'i soykırımın ilân ettiler.

Kitabınız o zaman nasıl karşılandı? Şimdi de aynı şeyleri mi düşünüyorsunuz?

Kitabım, uzun makale halindeki baskılar da sayılırsa beş baskı yaptı. Başlangıçta Agos dışında hakkında yazı çıkmadı. Agos'un yazısı çok olumluydu. Daha sonra da Hrant Dink'le Tarih Vakfı'nın bir toplantısında karşılaştık, bana toplantıya benimle tanışmak için geldiğini söyledi. Hakkında defalarca yazıldığı gibi, son derece sıcak, içten, sempatik bir insandı. Hunharca katlinde duyduğum üzüntüyü anlatamam. 1915'te yaşamıyorduk, fakat insanlık düşmanları hâlâ aramızda dolaşıyordu. *1915 ve Sonrası: Türkler ve Ermeniler* başlıklı kitabımın son baskısında bu menfur olaydan da söz ettim. Bu kitap hakkında sonraları basında olumlu yazılar çıktı. İhbar nitelikli yazılar da oldu, yanıt vermeye gerek görmedim, muhbirlerle tartışma yapamazsınız.

İşin doğrusu...

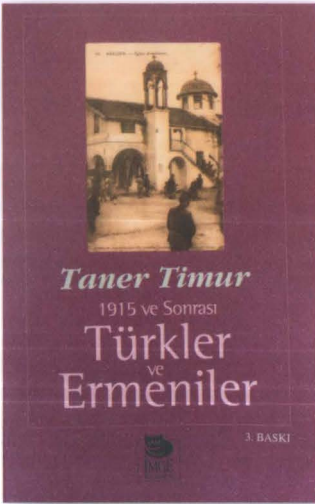
Peki, olay sizce “soykırım” değildi? Resmi tezler de yanlış. O halde işin doğrusu neydi?

Her şeyden önce şunun altını çizmemiz lazım: Bizim soykırım diye çevirdiğimiz “jenosit” sözcüğü aslında hukuki bir terimdir ve tanımı da bir hukuk belgesinde, koşulları maddeler halinde sayılarak yapılmıştır. Bu belge 1948'de Birleşmiş Milletler'de oylanan ve 1951'de yürürlüğe giren Jenosit Konvansiyonu'dur. Bunun için bu konuda gerçek söz sahibi de uluslararası hukuk uzmanlarıdır.

Bunlar görüş açıkladılar mı?

Bu konuda tek dikkate değer girişim 2001 Temmuz'unda Cenevre'de bazı gayri resmi girişimler ile kurulan Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu (TARC) tarafından yapıldı. Türk ve Ermeni hukukçu, diplomat ve tarihçilerinden oluşan bu Komisyon'un arkasında da ilgili hükümetlerin, hattâ Amerika'nın olduğu söyleniyordu. Bizde o sırada dışişleri bakanı İsmail Cem idi ve herhalde bu konuda en anlayışlı tavrı ortaya koyabilecek isimdi. Komisyon sorunu New York merkezli ve uluslararası hukuk alanında uzmanlaşmış saygın bir sivil toplum kuruluşu olan Ulusötesi Adalet Uluslararası Merkezi'ne (ICTJ) göttürdü ve fikrini sordu.

Gerisini notlarına bakarak söyleyeyim, ICTJ, raporunda 1915 olaylarında Konvansiyon'a giren öğelerin bulunduğunu, “en azından, Osmanlı yöneticilerinden bazılarının tehcir emirlerinin birçok ölümle biteceğini bilmeleri dolayısıyla, bunların eylemlerinde jenosit niyetinin öncülleri bulun(duğunu)” saptadı. Fakat, yine ICJT'nin raporunda “Konvansiyon'da geriye dönük uygulama hususunda bir madde olmadığı, bu yüzden Devlet ya da bir şahsa karşı hukuken toprak veya tazminat talebinde bulunulama-

yacağı” da açıkça ifade edilmişti. Yani basit bir ifadeyle ünlü Hukuk Merkezi diyordu ki, bu olaylar bugün yapılsaydı bazı kişiler bu suçla yargılabilirdi, fakat Konvansiyon geriye işlemediği için Türkiye Devleti’nden ya da fertlerinden artık kimse bir şey isteyemez.

Uzlaşma Komitesi’nde düzenleyici rolü oynayan hukukçu David L. Phillips bu konuda *International Herald Tribune*’da bir de yazı yazdı. Kanımca bu gerçek bir uzlaşma yoluydu. Türkiye’de “bunlar yarın da toprak, tazminat isteyecekler” diye devamlı korku içinde olanların da eline son derece önemli bir koz veriyordu. Nitekim Ermeni milliyetçileri bu raporu hiç beğenmedi ve hücumla geçtiler. Ne var ki rapor bizde de benimsenmedi ve Komisyon üyesi bazı Türkler Komisyonu terk ettiler. O sırada iktidara gelen AKP de aynı katı tavrı benimsedi, Boğaziçi Üniversitesi’nde bu konuda düzenlenen bir paneli baskı ile önledi. Hattâ o sırada Adalet Bakanı olan Cemil Çiçek “bizi arkamızdan hançerliyorlar” diye haykırdı.

Peki sonra ne oldu? 2002’de, meclislerinde 1915’i jenosit kabul eden ülke sayısı on iken, bu sayı bugün yirmiye çıktı, AKP’nin başarısı da bu oldu! İki yıl sonra olayın yüzüncü yıldönümünde neler olacağı da şimdiden belli. Bazı bizim vatandaşlar da buna şimdiden katkıda bulunmaya başladılar.

Eğer “1915 Ermeni Tehciri denilen operasyon şimdi yapılısaydı, bu soykırım sayılırdı” diye kabul edersek, bunun bize yapılan suçlamalardan ne farkı kalır?

Arada şöyle önemli bir fark var: Eğer Konvansiyon, geriye doğru geçerli sayılacaksa - ki sadece bizim için sayıyorlar - o zaman daha önce yapılmış ve soykırım tanımına uygun dünya kadar olay var, bunların hepsinin de kabulü ve anılması lâzım. Bakın Amerikan Başkanları, her 24 Nisan’da çok ağır konuşmalar yapıyor, Ermeni aktivistlerin söylediği şeyleri söylüyor, verdikleri rakamları veriyorlar. Oysa ABD’nin Kızıldenizlilerin soykırımı ile kurulmuş bir devlet olduğu hakkında Amerikalıların özel bir anma günleri var mı? Başka devletler bu konuda kanun çıkarıyor mu? Dahası Türkiye’den başka, hakkında başka meclislerin kanun çıkardıkları bir ülke var mı? Bu çok anormal ve haksız bir durum.

Hitler’e kadar gitti!

Tabii, daha önce de söyledim, bu duruma düşmemizde Türk şovenizminin ve çapsız politikacılarımızın rolü büyük oldu. Fakat bu, durumun anormalliğini ortadan kaldırmıyor. O hale geldik ki, Hitler’in de Yahudi soykırımında Türkleri örnek aldığı söylenir oldu! Oysa Birinci Dünya Savaşı’nda Alman ordularının Belçika’da yaptığı kıyımlar, nitelik itibarıyla Ermeni kıırımından farksız değildi ve Batı basımında bunlar sık sık birlikte anılıyordu. O dönemin gazetelerini incelemiş biri olarak konuşuyorum. Yani Hitler’in İttihatçıları örnek alması için hiçbir neden yoktu, kendi tarihinde buna yeterince örnekler vardı, üstelik İttihatçı orduları da Alman komutanlar yönetiyordu. Kararlı olsalardı her şeyi kontrol altına alabilirlerdi.

Peki söz hukukçuların ise, soykırım tartışmalarında tarihçilerin yeri ne?

Sadece tarihçilerin değil, sosyologların, sosyal psikologların, araştırmacı gazetecilerin de bu tartışmalarda önemli bir yeri var. Sonunda hukukçuların tartıştıkları, hükme bağladıkları bilgi ve belgeleri onlar sağlıyorlar. Olayların nasıl cereyan ettiğini, kimlerin ne rol oynadıklarını, iç ve dış koşulları, aktörlerin motivasyonunu vb. hep onlar ortaya koyuyorlar. Tabii ortada binlerce, yüz binlerce ölü varsa, kimse olayları bunlara hak verdirici şekilde anlatamaz, meşru kılmaya çalışamaz, bu, cinayetlerin manevi sorumluluğunu paylaşmak olur. Zaten günümüz teknolojik olanakları sayesinde bu gibi olaylardan hemen haberdar oluyoruz. Örneğin Bosna’da, Sudan’da, Ruanda’da işlenen kolektif cürümler tarihi değil, güncel olaylar şeklinde izlendi, yazıldı çizildi, analiz edildi. TV kanallarında korkunç sahneler gördük.

Ermeni Tehciri sırasında böyle bir hukuk ve kavram yoktu. Konvansiyon kabul edilince de bu iddialar hemen ileri sürülmedi, 1965'te Tehcir'in 50. yıldönümünde ortaya atıldı, on yıl kadar sonra da suikastlar başladı. Tabii burada tarih araştırmaları ön plana çıktı. Ben de kitabımda olaylara tarihçi olarak eğildim. Burada anlattıklarım orada çok daha ayrıntılı olarak ve referanslarıyla birlikte sunuluyor.

Üniversite kurumunu inceleme gerekliliği

O zaman bunu not edelim ve başka bir konuya, meselâ daha sonraki çalışmamıza geçelim.

Daha sonra bambaşka bir konuya atladım, üniversite kurumunu ele alıp çeşitli yönleriyle incelemeye giriştim. Yıllarca üniversitenin kurumsal yapısının dışında kalmış, fakat akademik çalışmalardan kopmamıştım. Bu tecrübeyle üniversiteye dışarıdan, eleştirel gözlerle bakabilme olanağı bulmuştum. Öğrencilik yıllarımdan itibaren hissettiğim, fakat artık çok iyi gördüğüm durum şuydu:

Üniversite ders programları Türkiye'deki adaletsiz ve özgürlüksüz düzen üzerine kurulmuştu. Bu düzeni hem anlatıyor, hem de savunuyordu. Aslında baştan aşağı değişmesi lâzımdı. Fakat bu üniversite içinde ve

cek bir kavgayla olamazdı. Aksine ders programları “uzmanlıklar” ve kast çıkarları yaratmış ve üniversite, düzenin bir parçası haline gelmişti. 12 Eylül’de buna karşı çıkanlar üniversiteden temizlenmiş, kalanlar da sessiz kalmıştı, hattâ bir kısmı aktif olarak tasfiye operasyonuna katılmıştı. Fakat yine de bu “artık üniversitede bir şey yapılamaz” anlamına gelmiyordu. Nitekim YÖK sistemi içinde de birçok genç akademisyen örgütlenmiş “Öğretim Elemanları Sendikası” çatısı altında bir araya gelmişlerdi. Toplantılar, paneller düzenliyorlar, demokratik bir üniversite fikrini yaymaya çalışıyorlardı.

Bu çerçevede katıldığım etkinliklerde üniversite tarihi ile ilgili bilgilerin çok sınırlı olduğunu da anladım. Bu konuda bir çalışma yapma fikri bende böyle doğdu. Tabii Türkiye’de bu konuda yeterli kaynakları bulmak zordu, ama, bir ayağım da Paris’te olduğu için sakınca yoktu. O yıllarda hem sömestr tatillerini hem de yaz tatillerinin bir kısmını Paris’te eşimin ve kızlarımla yanında geçiriyordum. Serim işinde, çocuklar okuldayken ben de kütüphanedeydim. Artık her seferinde Paris’ten bu konuda kitaplar, notlar ve fotokopilerle dönmeye başladım. Sonunda kitap ortaya çıktı, 2000 yılında da *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler* adıyla yine İmge Kitabevi Yayınları arasında yayınlandı.

Neydi ana temalarınız?

Bu kitapta da, diğer kitaplarımda olduğu gibi, Türk üniversitelerini, ilk Darülfünun girişiyle başlayan süreç içinde ve evrensel çerçevede değerlendirmeye çalıştım. Osmanlı-Türk tecrübesinin yanı sıra, Batı’da Ortaçağ üniversite anlayışından modern anlayışa nasıl geçildiğini, bu konuda öncü rol oynayan Alman (Humboldt) modelini, Fransız ve Anglo-Sakson tecrübelerini, Üçüncü Dünya ülkelerinden inceleme fırsatı bulduğum ülkelerdeki durumu vb. anlattım. Kısaca üniversite olgusunu hem “kavramsal,” hem “kurumsal,” hem de “toplumsal/sınıfsal” açılardan değerlendirmeye çalıştım.

Asıl belirleyici unsurun bu sonuncu düzeyde aranması gerektiğini düşünüyorum. Bilim kolektif bir etkinlik, isterdim ki bu konular başkaları tarafından da ele alsın, geliştirilsin, zenginleştirilsin, fakat bizde böyle bilimsel bir işbirliği geleneği maalesef pek gelişmemiş. Sonuç da şu: Türk Üniversitesi, evrensel bir tablo içinde pek bir yer işgal etmiyor.

Evrensel kriterleri unutmamalıyız...

Herkes ulus-devlet bitti diyor, ama yine de ne yapabileceksek, bugünkü koşullarda ve tüm küreselleşme türkülüne rağmen, ancak bu çerçevede yapabileceğiz. Tabii evrensel kriterleri unutmadan...

Bu kitabınız nasıl bir ilgi gördü?

Üniversite çevrelerinde hayli ilgi gördü. Birçok üniversiteden, sendikadan, sivil toplum kuruluşundan davetler aldım, konferanslara çağırıldım, yeni ve değerli dostlar edindim. Fakat bu kitap da aynı ilgiyi piyasada görmedi. 2000 yılında basılmış olan kitap hâlâ tükenmedi. Galiba herkes çalıştığı, içinde yaşadığı kurumu iyi bildiğini sanıyor. Bende de vardı bu kanı, bunun yanlış olduğunu anladığım zaman başlamıştım bu araştırmaya. Hem öğreneyim hem de öğrendiklerimi başkalarıyla paylaşayım, dedim. Yalnız çalışmam beklediğim ilgiyi görmedi derken başkalarına haksızlık etmiş olmayayım, belki de kusur bende, ola ki kitabı herkesin ilgisini çekecek tarzda kaleme alamadım...

Paris dönüşü Ankara'da akademik çevrenizi, yazdığınız kitapları konuştuk, bu arada sosyal hayatınızdan, sanattan, sinemadan pek bahsetmedik. Paris'te 12 yıldan sonra Ankara size nasıl görünüyordu?

Dedim ya, bir ayağım da Paris'teydi. Paris'te bulduğumu Ankara'da bulamıyordum, Ankara'da bulduğumu da Paris'te bulamıyordum. Dost ve arkadaş çevresi olarak Ankara'da, daha doğrusu Siyasal'da kendi evimde gibiydim. Paris'te BNF'de hep yalnız çalışan bir insandım, elbette tanıdıklarım vardı, arada bir kahve içip sohbet ettiğim kimseler vardı.

Fransa'da Türkiye araştırmaları yapan Fransızlarla da tanışıyor ve ilgili etkinliklerde onlarla karşılaşıyordum. Bunlardan Jean-Louis Bacqué Garammont'u 1960'larda daha Fransa'ya gitmeden Türkiye'de tanımıştım. Fransa'da da François Georgeon, Paul Dumont, Gilles Wenstein ile tanıştım ve bunlarla da ara sıra görüştüm. Yakınlarda kaybettiğimiz Wenstein, Ermeni tehcirini soykırım saymadığı için Fransız Ermenilerinin hışmına uğramış ve bunlar kendisi College de France'a seçildiği halde, tayinini önlemeye çalışmışlardı. Ayrıca dışarıda çok sayıda Türk dostlar da vardı. Fakat bunları aramak, randevulaşmak, buluşmak, Paris hayatının temposu içinde her zaman kolay olmuyordu.

Siyasal'da ise tam tersine, bir sürü eski ve yeni dostla hep bir aradaydık. Burada, aksine, laklakıyattan kısıp çalışmaya yoğunlaşmak zor oluyordu. Zorunlu tez vb. gibi çalışmalar dışında, kimsenin üzerinde bir yayın baskısı yoktu. Amerikalıların "publish or perish" yarışından çok uzaktık. Fakat evde yalnızdım, pek de çıkmadığım için akşamları iyi çalışıyordum. Üstelik daha önce toplamış olduğum bilgiler, çıkardığım fişler benim için dürtü unsurlarıydı. İşte böyle, hayatım aşağı yukarı evle Fakülte arasında geçiyordu. Ankara büyümüş ve çevreye yayılmıştı, ama bunları merak ettiğim de pek yoktu.

Arada Fakülte'den dostlarla Körfez Lokantası'nda buluşup her şeyin konuşulduğu, her şeyin eleştiri ve alay konusu olduğu tatlı geceler geçiriyorduk. Daha çok Akşin'ler (Sina ve Tülin), Yenişehirlioğlu çifti (Şahin ve

Filiz), Erdost çifti (Cevdet ve Zehra), Ömür Sezgin, Atila Çangır gibi dostlarla buluştuğumuz böyle geceler, sonunda da, Sina'ların çok yakındaki evlerinde içtiğimiz Metaksas konyaklarıyla noktalanıyordu. Sina'yla ortak dostumuz Herkül Milas'ın eski ev sahiplerini (Sina'ları) ziyaretlerinde getirdiği bu Metaksas'ların yıldız sayısı (beş mi, yedi mi?) ve kadehlerin küçüklüğü (kadeh mi, yüksük mü?) her seferinde espri konusu olurdu.

Ankara'ya gelişimden hayli sonra Ömür ve Atila'nın sayesinde bir de entel barı keşfettim. Ankara'da karşılaştığım yeniliklerden biriydi bu. Siyah Beyaz'ı 1980'lerde ODTÜ'lü mimar Faruk Sade, master yapmak için gittiği Paris'te bizim ressamlarla tanıştıktan sonra bir sanat galerisi olarak kurmaya karar vermiş. Sonra buna bir de bar eklemiş. Başlangıçta müdavimleri gençlermiş, fakat yaş ortalaması giderek yükselmiş. Bu yüzden "Dinozor Bar", "Prostat Bar" diye takılanlar da oluyormuş. Faruk ve eşi Fulya bu mekânda çok ilginç resim sergileri de düzenliyorlardı. Barın tüm duvarları çok güzel tarihi fotoğraflarla döşenmişti. Ömür ve takımı her Cuma akşamı buraya gidiyorlarmış, bana da önerdiler, ben de onlara takılmaya başladım. Gazeteci, diplomat, yüksek bürokrat, akademisyen, siyaset adamı vb. ne isterseniz... Ankara elitinin her kesimi zaman zaman burada boy gösteriyordu. Siyah Beyaz'da milli içki-miz ne rakıydı ne de ayran. Beyaz Türklere en yakışan içkiyi içiyorduk. Viski-yi fazla kaçırmadığımız hallerde de son derece keyifli anlar geçiriyorduk. Paris'e gidişimde Serim'e ders ve yayın performansımın yanı sıra Siyah-Beyaz performansımı da anlattım ve "aferin" aldım!

Köşe yazarı gerçeği

Ankara'da neler değişmiş, gelişmişti?

İlk dikkatimi çeken şey gazetecilikteki gelişme oldu. Gerçi Paris'te de gazetelerin dış baskılarını okuyordum, ama Türkiye'de bütünü gördüğüm için durumu daha iyi değerlendirebiliyordum. Bizim nesil uzun yıllar her gazetede bir başyazar, birkaç da köşe yazarı izledi. Şimdi ise köşe yazarları bollaşmış, kısmen düzey de yükselmişti. İçlerinde Batı'da, Ortadoğu'da uzun yıllar geçirmiş, dünya ufku geniş yazarlar vardı. Bunlar ileri Batı ülkelerinde de olduğu gibi değişik konularda bilgece yazılar yazıyorlardı. Anglo-Sakson basınında "columnist" denilen yazarlar gibi... Fakat büyük çoğunluk, sütunlarını, duydukları dedikodular ya da sıradan insanların yapabileceği yorumlarla dolduruyordu.

Bunların dışında bir kısım yazarlar Başbakan'la veya bakanlarla doğrudan temas kuruyor, onların iktidarından ufak bir pay koparıyor ya da bu izlenimi uyandırmaya çalışıyorlardı. Nihayet bir başka kısım da, hiç de sağlam bir formasyona sahip olmadan, üslubu, iğneli dili ve polemik yeteneği

Filiz ve Şahin Yenişehirlioglu'nun evinde Sina ve Tülin Akşın, Mümtaz Soysal ve eşi.

ile bir siyasal güç haline geliyorlardı. Bu gelişme özellikle Özal zamanında olmuştu ve kapitalist küreselleşme ile eşzamanlıydı. Dış ticarete liberasyon, özelleştirmeler, özellikle de 1989'da kambiyo rejiminin serbestleşmesi bunun aşamaları olmuştu. Bu konuda yaptığım yorumları, yenilerini de ekleyerek daha sonra *Türkiye Nasıl Küreselleşti?* başlığı altında yayınlıyacağım.

Medya ile ilgili benzer bir süreç, Batı'da da - tabii kendi koşulları içinde - yaşanmış ve Bourdieu gibi sosyologların şimşeklerini çekmişti. Habermas, ünlü eserinde, bizde hep yanlış anlaşılan "kamusal alan" olgusunun Batı'da nasıl ortaya çıktığını anlatır. Alman düşünür esas olarak Aydınlanma yüzyılında kurumsallaşan "kamusal alan"ı "herkesin paylaştığı, herkesi ilgilendiren sorunların tamamen özgür ve şeffaf bir şekilde tartışıldığı alan" olarak tanımlamıştı. Büyük felsefi sistemler ve bilimsel bulgular bu alanın ürünü olarak ortaya çıktılar.

Bizde ise böyle bir alan maalesef hiçbir zaman yaratılamadı. Onun için de düşünce hayatımızı hâlâ kültür yoksulu siyasetçiler, gazeteciler, özellikle de "köşe yazarları" şekillendiriyor. "Küreselleşme" olgusu bu süreci hızlandırdı ve "köşe yazarlığı"nı daha da itibarlı bir iş haline getirdi. Öyle ki bir sürü yetenekli akademisyen bile günümüzde bir gazetede köşe kapmak için can atar hale gelmiş bulunuyor. Sonunda da çoğu "köşe"yi kapıyor. Böylece asıl yapmaları gereken araştırmalar yerine üç beş gün sonra unutulacak yazılarla günlerini geçiriyorlar. Anlaşılan köşe yazarlığına, sonuç olarak da patrona ve sermayeye tam bir bağımlılık yaratan bu durum etik planda da tahribat yapıyor, bazı durumlarda günlük siyasette söz sahibi olma hırısı kimi akademisyenleri tanınmaz hale getiriyor.

Tabii bunun bir nedeni de Türkiye'de köklü bir araştırma geleneğine olanak sağlayacak kitaplık, araştırma merkezleri, bilimsel dernekler vb. gibi yapıların yoksulluğu. Bu yüzden bazı çok yetenekli akademisyenler de, perfeksyonist duygular içinde, yazmak istedikleri düzeyde yazamayacakları hissine kapılıp hiçbir şey üretmiyorlar. Bütün bunların sonucu olarak da maalesef bu ülkede düzeyli ve duyarlı bir kamuoyu oluşmuyor.

Bu kez sinema, resim, müzik'ten pek bahsetmedik?...

Sinema ve resimle en ilginç buluşmalarım yine sık sık gittiğim Paris'te oluyordu. Zaten en ünlü Türk ressamlarını da Paris'te görüyordum. Komet'le, Ömer Uluç'la, Utku Varlık'la hep Paris'te tanıştım. Ayrıca kalp uzmanı Dr. Fıtrat Demir Onger bir Anadolu Kültür Merkezi açmış, sık sık Türkiye'den ressamlar davet ediyor, resimlerini sergiliyordu. Aynı zamanda dostum da olan Onger, 2001 yılında ben bir damar tıkanıklığı geçirdiğim zaman bana çok yardımcı oldu.

Kral TV'yi izlemeye başladım

Sanat alanında Türkiye'de dikkatimi çeken yeniliğe daha çok müzik alanında rastladım. Tabii burada sosyolojik anlamda, kitlesel planda konuşuyorum. 1992'de Türkiye'ye döndüğüm zaman hep bir "pop patlaması"ndan bahsediliyordu. Ben de "nedir bu?" diye merak ettim ve sırf bunu dinleten Kral TV'yi izlemeye başladım. Çocukluk ve gençlik yıllarım, gazetecilikte olduğu gibi, müzikte de birkaç "star"ı dinlemekle geçmişti. Oysa şimdi ikide bir yeni bir isim çıkıyor, günlerce dikkatleri üstünde topluyor, sonra yerini başka birine bırakıyordu. Kapitalist gelişme müzikte de bir çoğulculuk ve "tüketim" geleneği yaratmıştı. Tabii bu müziğin estetik değeri fazla yüksek değildi, hattâ dinlediğim parçaların çoğunun hiç yoktu. O yüzden akademik çevrelerde de hem dinleniyor, hem de küçümseniyordu. Örneğin, ben, "Kral TV dinliyorum" dediğim zaman genç meslektaşlarım önce şaka yaptığımı sanmışlardı. Hattâ beni sınava çekenler de oldu. Sonra anladım ki çoğunluk dinliyormuş!

Tabii piyanist dostum Oğuz Onaran gibi bundan söz edildiğini duymak istemeyenler de vardı. Bir defasında pop müziğini farklı bir bağlamda savunmaya kalktığımda nasıl öfkelendiğini anımsıyorum. Bense hoşuma giden parçaları hâlâ dinliyorum, üstelik bu müziğin dolaylı bir şekilde kadın emansipasyonuna katkıda bulunduğunu düşünüyorum. Örneğin bir Sezen Aksu'nun, sanatının dışında bu konuda da önemli bir rol oynadığı kanısındayım. Pop starları ve daha çok da dizi film starları farklı ve çağdaş bir "yaşam tarzı" sundukları için, sınırlarımızı da aşıp tüm Ortadoğu'da devrimci bir rol oynamaya başladılar. Bir "dizi film turizmi" yarattılar. Bu devrimci rol bizden önce Batılıların dikkatini çekti ve bu konuda Batı basınında çok sayıda yazılar çıktı.

Fakat ne yazık ki bugünkü iktidar, daha doğrusu Başbakan Erdoğan buna tam ters bir "hayat tarzı" aşlamaya çalışıyor. Bu yaşta, ondan, millî içkimizin ayran olduğunu da öğrendim. Bereket versin ki diziler döviz kazandırır hale geldi de, birtakım homurtular dışında bir engelleme girişimine tanık olmadık.

Ankara'daki son yıllarımızla ilgili başka anılarınız?

Ankara'daki son yılımda (2001) iki Japon üniversitesine misafir profesör olarak davet edildim ve Sophia ve Kyoto Üniversitelerinde üç konferans verdim. Japonya'da on beş gün geçirdim ve böylece bizde devamlı Doğu - Batı sentezinin başarılı bir örneği olarak sunulan bir ülkeyi bir ölçüde içerden tanımak fırsatını buldum. Siyasal'da doktora yapmaya gelmiş iki Japon öğrencim vardı. Mükemmel Türkçe biliyorlardı. Bunlardan Takahisa Miya-

oka bana yolculuğumda refakat etti ve Japonya'da da rehberlik yaptı. Taka (konuşma dilinde adı böyleydi), Japonlara özgü tüm erdemleri kişiliğinde toplamıştı: Çalışkan, dakik, efendi vb... On beş günlük gezimde onun sayesinde hiçbir aksama olmadı. En basitinden şunu söyleyeyim: Eğer Tokyo'da yolunuzu şaşırırsanız, birbirine benzeyen ve Japon kaligrafisinin süslediği caddelerde evinizi bulmanız da hayli zorlaşır.

Seyahatimde Tokyo'da konforlu bir otelde kaldım, Kyoto'ya da bir konferans için seyahat yaptık. Sophia Üniversitesi Katolik Japonların kurduğu bir üniversite, Kyoto Üniversitesi ise, Tokyo Üniversitesi ile beraber Japonya'nın en itibarlı iki yüksek öğretim kurumundan biri.

Bu seyahatinizde Japonya imajınıza uygun bir ülke ile karşılaştınız mı?

Japonya'ya davet edilmemle oraya gitmem arasında birkaç ay geçti. Bu arada Fransa'daydım ve bu süre içinde Ulusal Kitaplık'ta Japonya konusunda çok sayıda temel kitap ve inceleme okudum. Niyetim dönüşte uzunca bir makale yazmaktı. Fakat bilgilerimi derinleştirmeye fırsat bulamadım, bunun yerine *Evrensel Kültür* Dergisi'nde izlenimlerimi iki sayıda anlattım. Fazla iddialı olamayacağım için de bunlara "*Bir Light Japonya Seyahatnamesi*" başlığını koydum.

Sorunuza gelince, Japonya çağdaş uygarlığın ve burjuva demokrasilerinin tüm olumlu ve olumsuz yönlerine sahip. Orada Japon Parlamentosu'nun ülkede "ihalelerin görüşüldüğü Meclis" olarak anıldığını da duydum. Fakat Japonya, Batı'dan ve bizden farklı olarak, ulusal değerleri ve duyarlılıkları çok özgün bir ülke. Zaten bizleri en çok ilgilendiren yönü de bu. Japonya'da din de çoğulcu bir yapıya sahip. Bir Japon Budist, Şintoist, Konfüçyanist ya da Hristiyan olabiliyor. Bunlardan birkaçını bir arada da yaşayabiliyor.

Japonya'da laiklik siyasal sorun olmaktan çıkmış

Bana en ilginç gelen nokta şu oldu: Japonya'da Hristiyanlar küçük bir azınlık, buna rağmen son elli yıl içinde iki Hristiyan başbakana sahip olmuşlar. Kısaca Japonya'da kutsal değerlere bağlılık fazlasıyla var, fakat gördüğüm kadarıyla, laiklik de siyasal bir sorun olmaktan çıkmış. Bizde ve çoğu Balkan ülkelerinde olduğu gibi, "yurttaşlık" (citizenship) ile "ulusallık" (nationality ya da ethnicity) ayrımı Japonya'da mevcut değil. Budist de Japon, Şintoist de, Hristiyan da... Üst-kimlik, alt-kimlik tartışmaları, kavgaları yaşanmıyor.

Çağdaş bilim ve teknolojiye gelince, tabii burada hiçbir sürprizle karşılaşmadım, Japonlar bu alanda dünyada başa giren ülkeler arasındalar. Ben oradayken iki Japon bilimadamları Nobel ödülü kazandı, fizik ve kimya

Taner Timur 教授

(Ankara Üniversitesi / アンカラ大学)

「グローバル化とトルコ: 政治経済的影響」
＜トルコ語・通訳付＞

2002年10月16日(水) 午後5時～6時30分

上智大学四谷キャンパス7号館第4会議室〔入場無料〕

〔JR 総および地下鉄丸の内線・南北線四ツ谷駅下車 徒歩5分〕

※講演会後、上智会館第4会議室にて懇談会を予定しております

問い合わせ 上智大学アジア文化研究所
〒100-8554 東京都千代田区千代田1-3-1
TEL 03-5288-4597 FAX 03-5288-4599

Japonya'daki konferansın çağrısı.

*Takahisa Miyaoka, Japonya yolculuğunda
bana refakat etti ve rehberlik yaptı.*

Tokyo'da...

dallarında. Takahisa'dan öğrendiğime göre, son üç yıl (1999-2002) içinde dört Nobel kazanmışlar. Tabii bunda çağdaş tüm olanakları toplayan araştırma merkezlerine ve kitaplıklara sahip olmaları önemli bir rol oynuyor. Sophia Üniversitesi'nde kitaplığın dergiler bölümüne geçtiğimde, dünyanın her köşesinden gelmiş bin civarında periyodikle karşılaşınca doğrusu çok imrenmiştim...

Neyse, anlatılacak daha çok şey var, fakat on yıl sonra hâlâ canlı kalan izlenimlerimi anlattım. Fırsat bulursam, okuma notlarımı yeni okumalarla tamamlayıp Japon tecrübesi hakkında bir uzunca makale yazmak istiyorum.

Emeklilik ve sonrası İstanbul

Böylece emekli olduğunuz yıla gelmiş olduk...

2002'ye geldik, eşim de Paris'ten emekliliğini alarak dönmüş, o sırada Türkiye'de bulunan kızım Elif'le İstanbul'da bir ev tutmuşlardı. Ben ise Ankara'dan ayrılma hazırlıklarını yapıyordum. Dersler bitti, yıl sonu kokteylinde emekli olan profesörler de açıklandı ve Ankara Rektörü'nün elinden plaketlerimizi aldık. Bu arada beni en çok duygulandıran şey de genç meslektaşlarımdan güzel bir notebook'a benim hakkımdaki duygularını yazıp bana hediye etmeleri oldu. Hayatta fazla ödül, hediye almış biri değilim, hiçbir zaman bunların peşinde de koşmadım, ama bu sürpriz gerçekten beni son derece mutlu etti. Sonradan öğrendiğime göre, fikir sevgili Ayhan Yalçinkaya'dan gelmiş. Bugün çoğu yardımcı doçent, doçent, hattâ Ayhan gibi profesör olarak değerli bir öğretim kadrosu teşkil eden bu gençler, benim de - aradaki büyük yaş farkına rağmen - sık sık görüştüğüm dostlarımdı.

Madem ki ödülün söz ettim şunları da mutlaka eklemeliyim. Toplum-sal tarih çalışmalarım, 2009 yılında, Mekteb-i Mülkiye'nin 150. kuruluş yıldönümü vesilesiyle Mülkiyeliler Birliği'nin verdiği ödüle lâyık görüldü ve bu ödülü, düzenlenen törende, Başkan Ali Çolak'ın elinden aldım. Eğer Birlik yönetim kurulu, bilimsel çalışmaları değil de Mülkiye camiasına hizmeti

ön plana çıkarsaydı kuşkusuz bu konuda bana sıra gelmezdi. Buna karşılık, eğer bilimsel ölçütler bağlamında bu ödüle lâyık görülümüşsem bunu da elbette “demek ki en iyi çalışmaları ben yapmışım!” şeklinde değerlendiremem. Sadece, 2009 yılında böyle bir değerlendirme yapan kurula, beni onurlandırdıkları için teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Zaten o vesileyle yaptığım konuşmada bunu söylemiştim. Tabii aynı şeyleri bu yıl bana onur verici bir sürpriz yapan TÜYAP seçici kurulu için de söylemeliyim.

Ankara'dan ayrılıp İstanbul'a yerleştiniz. Son on yılı da burada geçirdiniz.

Evet, emeklilikten hep korkulur, az çok eve mahkûm olmak, mevcut alışkanlıklara ters düşer. Ben bizim meslek farklı, zaten evde çalışmaya alışkınım diye düşünüyordum, ama yanılmışım, çevremden uzaklaşmak bana pek de kolay gelmedi.

Önce yeni bir kitaba başlamak yerine, tarih okumalarımda aldığım notları bilgisayara yüklemenin daha pratik olacağını düşündüm. Bu arada şunu da söyleyeyim ki ben elyazısından bilgisayara geçmişim ve bu da Ankara'ya geldikten sonra oldu. Bu konuda Basın Yayın'da fotoğrafçı olan dostum Atilla Çangır'ın yardımını unutamam. Atilla bu arada, sonradan benim bazı kitaplarıma konulan fotoğraflarımı da çekmişti. Çok büyük bir kısmı yabancı kaynaklardan oluşan tarih notlarım bin sayfadan fazla tuttu.

Bir ara genç tarihçiler bulup bu notları zenginleştirerek genel yararlanmaya açmayı da düşündüm, fakat buna ayıracak zamanı ve enerjiyi kendimde bulamadım. Bunun yerine çok daha kolay bir işe giriştim ve günün - daha çok siyasi - olaylarını not etmeye başladım. Yani bir çeşit “günce” yazmaya başladım.

“Günce”den iki gün

2002'de AKP iktidara geldi, bu bakımdan yaptığım şey bir bakıma, Osmanlı vakanüvisleri gibi “şimdiki zaman tarihi” yazmak oluyordu. Seninle bu konuşmayı yapmadan önce “Günce”mde bu seçimlerle ilgili yazdıklarımı okudum. Tabii çok genel hatlarıyla hatırladığım bu notlar bana ilginç göründü. Genel reaksiyonu aktardığım, sonra, o andaki kendi hissiyatımı da açıklayan kısmı olduğu gibi kayıtlara geçmek başkalarına da ilginç görünebilir.

Güzel olur, kayıtlara geçelim.

İşte 3 Kasım 2002 gecesi ve ertesi gün aldığım notlar:

“Seçimler sükûnet içinde geçti, sonuçlar da ana hatlarıyla belli oldu. Bu

*Rektör Nusret
Aras, emeklilik
plaketi veriyor
(2002).*

*Toplumsal tarih
çalışmaları, 2009 yılında,
Mekteb-i Mülkiye'nin
150. kuruluş yıldönümü
vesilesiyle Mülkiyeliler
Birliği'nin verdiği
ödüle lâyık görüldü ve
bu ödül, düzenlenen
törende, Başkan Ali
Çolak'ın elinden aldı.*

sonuçlara göre oyların yaklaşık yüzde 35'ini alan AKP tek başına iktidar oluyor. CHP ise yüzde 20 civarında oyla Meclis'te muhalefeti temsil edecek. Diğer partilerden hiçbirisi barajı aşamadı ve Meclis'e temsilci gönderemeyecekler.

AKP ve CHP'nin ilk iki parti olacakları belliydi, ama diğer bütün partilerin Meclis dışı kalmaları büyük bir sürpriz oldu. Bu durumda aşağı yukarı tümü yenilenmiş ve içlerinde pek az kişinin kamuoyu tarafından tanındığı bir Meclis kısa bir süre sonra Devlet yönetimini devir alacak. Başbakan'ın kim olacağı da hâlâ belli değil.

Bu durumda neler olabilir?

TV başında dört saattir sonuçları izliyorum ve yorumcuları dinliyorum. Kendi yorumumu yapmadan önce gelişmelerin kamuoyuna nasıl yansıtıldığını özetlemeye çalışacağım.

AKP Başkanı Tayyip Erdoğan'ın, sonuçlar belli olduktan sonra yaptığı ılımlı konuşmada, iki nokta dikkatimi çekti. Açıkça söylemese bile zaferi kişisel zaferi olarak görüyor ve bunun siyasal sonuçlarını çıkaracağı işaretini verdi. Yani Başbakan olmasa da iktidarı kontrol etmeye kararlı görünüyor. Kendisine Bakan olup olmayacağı sorulduğu vakit kaçamak bir yanıt verdi. İkincisi tabanını tahriklere kapılmama, taşkınlıklar yapmama konusunda ikaz etti. Bu önemli noktayı daha sonra analize çalışacağım. Bu arada T. Erdoğan, Atatürk'e de ilginç bir gönderme yaptı. Dinleyicilere Atatürk'ün "hakimiyet milletindir" sözlerini hatırlattı. Bay T. Erdoğan iktidarını Atatürk'ün sözleriyle de Kemalistlerin gözünde meşru kılmaya çalışıyor. AKP lideri konuşmasında biraz heyecanlı, fakat kendinden emin görünüyordu.

Diğer partilerden sadece Ecevit ve Bahçeli konuştular, diğerlerinden bir ses çıkmadı. Ecevit, her zamankinden de bitkin bir şekilde, kendilerine yapılan komployu hatırlattı ve yeni iktidarı bekleyen güçlükleri anlattı. Bahçeli ise, herkesi şaşırtan bir şekilde, sonuçlarla ilgili bütün sorumluluğu üstlendiğini, 2003 başlarında yeni bir parti kurultayı toplayacağını ve yönetimi ona devre-deceğini açıkladı. Yeni iktidara da başarılar diledi. Böylece sonuçlar karşısında en demokratik tutum, kamuoyunda en az demokratik olarak bilinen partinin liderinden geldi. TV yorumcuları bu davranışı diğer parti liderlerine "örnek" olarak sunmaktan geri kalmadılar. Fakat acaba seçimi sol radikal bir parti kazansaydı, Bahçeli bu kadar "demokrat" olabilir miydi? MHP ülkücülerinin "Ya Allah Bismillâh, Allah'u Ekber!" nidalarıyla gösteri yaptıklarını anımsayanlar, bu soruyu sormaktan kendilerini herhalde alamayacaklardır.

Siyaset adamları ve üniversite mensupları, yer yer karşılaşılacak zorluklara işaret etmekle birlikte "demokrasi" gerekleri üzerinde durdular, sadece yüzde 35 oy oranıyla nerdeyse Anayasa'yı değiştirebilecek bir çoğunluk elde etmenin yaratacağı meşruiyet sorunlarına dikkati çektiler.

Konuşan işadamları da farklı bir tutum içinde değiştiler. Sabancı'nın âdeta memnun bir hali vardı, çoktandır özlediği istikrarlı hükümete kavuşmuş izle-

nimi veriyordu. Geçenlerde "tek parti iktidar olsun da isterse komünist partisi olsun!" diyen de kendisiydi. Eczacıbaşı biraz buruktu, fakat, Cem Boyner gibi, o da temkinli sözler söylledi. Yarın döviz kurlarında ve borsada neler olacağı ise, sadece iş adamlarının değil, herkesin tecessüs konusu haline gelmişti.

TV'de izleyebildiğim ve kısaca özetlediğim görüşler bana hayli yüzeysel göründüler. Programcılar, her zaman olduğu gibi, yine kimi bulmuşlarsa ekrana çıkarmışlar, konulara göre titiz bir seçim yapmamışlardı. Neticede olarak da seçim sonuçlarının gerçekçi bir analizi ve Türkiye'yi bekleyen tehlikeler tartışma konusu olmadı.

4 Kasım 2002

Bugün Fakültede arkadaşlarla hep seçim yorumları yaptık, yerli ve yabancı gazeteleri okudum. Neler bekliyor bizleri?

Ben seçim sonuçlarının belli olduğu ilk andan beri Türkiye'nin yepyeni ve çok çalkantılı bir döneme girdiği hissine kapıldım. Bugünkü görüşme ve tartışmalarım da bu hissimi ortadan kaldırmadı. Tersine güçlendirdi. Oysa genel kanı ülkede önemli bir değişiklik olmayacağı yönünde. Basında çıkan yorumların büyük kısmı bu temayı işliyor. Gayet nüanslı yumuşak geçiş teorileri geliştiriliyor. Borsa ve döviz kurlarından da olumlu reaksiyonlar geldi.

Olacak mı dersiniz?

AKP'nin oylarının bir kısmının protesto oyları olduğundan ben de bir kuşku duymuyorum. Belki de önemli bir kısmının. Fakat bunun belirleyici bir unsur olduğu düşüncesinde değilim. Gördüğüm kadarıyla, bu partiyi AKP yapan militan çekirdek, şimdiye kadar "ortalama Türk" olarak bellediğimiz insan tipinden bir hayli farklı bir profil oluşturuyor. Adım başında değilse de sık sık (özellikle İstanbul'da) rasladığım inançlı, kararlı, her şeyi bildiğini sanan, fakat çağ dışı, fanatik bir tip. Avrupa düşmanlığını kimi Kemalist ve milliyetçi yazarlardan öğrendiği argümanlarla da besleyen ve İslâmi tabana oturtan bir varlık. Son aylarda basında çıkan ve AB'ye karşı tutumu parti seçmenleri bazında sorgulayan bir anket, Avrupa karşıtlarının en çok yer aldığı partinin AKP (ve SP) olduğunu ortaya koyuyordu. MHP'yi de geride bırakmışlardı. Şimdi Tayyip Erdoğan'ın "AB ile entegrasyonu hızlandıracağım" demesi belki de sadece zaman kazanmak kaygısından doğuyor. Ola ki ilerde "biz bu yolu da denedik, olmadı, istemediler!" demeye hak kazanmak istiyor. Bunları zaman gösterecek. Ayrıca bu konuda Parti'nin lider kadrosuyla taban arasında tam bir uyum olduğu kanısında da değilim. Lider kadrosunda demokratik ve laik bir uyum sağlayacak bir sürü bilgili ve tecrübeli eleman var elbette. Fakat bunların, toplumsal zorlamanın ve 'demir çekirdek'in diyalektiğini tersine çevirmek istediklerini ve, isteseler bile, bu güce sahip olacaklarını sanmıyorum."

Evet işte bunlar 3 ve 4 Kasım 2002'de yazdıklarımı... Bu on yıl çok zikzaklı ve sürpriz dolu olaylarla geçti, fakat varılan noktada, kendi açımdan,

bazı şeyleri daha o tarihte hissetmiş, görmüş olduğumu sanıyorum. Tabii bugünden o güne bakınca saatlerce, günlerce konuşacak şey var. Sözünü ettiğim günceden bazı olaylarla ilgili kısımlar makale boyutlarına ulaştığı için onları aylık *Evrensel Kültür* Dergisi'nde yayınladım. Bunlar benim daha sonra iki yılı aşan bir süre bu dergiye muntazaman yazı yazmama vesile oldu. Bu yazılar "küreselleşen" Türkiye analizleri ile başladı, ünlü Fransız filozofların eserlerini ele aldığım makalelerle devam etti.

Son on yıldaki gelişmelerle ilgili olarak da çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazdım, söyleşiler yaptım. Bu arada AKP döneminin tümü hakkında ayrı bir değerlendirme için malzeme ve notlar da geniş ölçüde hazırlanmış bulunuyor. Tabii burada ayrıntısına girecek değilim, ama ben bu dönemi, özellikle de 2007 seçimlerinden sonraki yılları, bir "ara rejim" olarak görüyorum. Tabii darbeleri izleyen "ara rejim"lerden farklı, fakat yine de cumhuriyet tarihinde benzeri bulunmayan, kendine özgü bir "ara rejim." Bunun analizini ayrı bir yerde yapmaya çalışacağım.

Bu arada İstanbul'da üniversiteler ile ilişkilerinizi, bir fakültede ders verip vermediğinizi öğrenelim...

Bana önce Galatasaray Üniversitesi'ndeki arkadaşlarımdan öneri geldi. Orada ders vermem isteniyordu. Fakat ben artık lisans dersi vermek istemiyordum, o sırada Galatasaray'da benim konularda yüksek lisans ve doktora kurları yoktu. Bunun Yıldız Teknik'te olduğunu öğrenince orada anayasa hocası olan Mülkiyeli dostum Fazıl Sağlam'a böyle bir isteğimin olduğunu söyledim. O da o sırada bölüm başkanı olan - ve maalesef o tarihten birkaç yıl sonra kaybettiğimiz - değerli meslektaşım Prof. Kemal Saybaşı'ya söylemiş ve önerimi destekleyerek kararın çıkmasını sağlamışlar. Böylece Ankara Siyasal'dan ayrılıp İstanbul'a gelince, orada da Mülkiye'nin İstanbul dönemindeki mekânında ders vermeye başlamış oldum ve bu rastlantıdan gayet memnundum. Bunun dışında Fakülte'nin genç ve sevimli öğretim kadrosunda bizim Siyasal'ın havası vardı. Zaten aralarında dört beş Siyasallı da bulunuyordu. Fakat Siyasal'dan farklı olarak sadece dersim olduğu günler Fakülte'ye gidiyor, ders bittikten sonra da eve dönüyordum. Kurları izleyen öğrenciler çeşitli fakültelerden seçme sınavını kazanarak gelmişlerdi. İçlerinde mühendislik, askerlik de dahil farklı disiplinlerden gelenler de vardı.

Bu derslerde çok bilgili ve yetenekli, ilerde mutlaka adını duyuracak öğrencilerle karşılaştım. Tabii bu arada en büyük üzüntüm de kendi kızlarımdan uzak kalmam. Onlar hayatlarını, anaokulundan itibaren bütün öğrenimlerini yaptıkları Avrupa'da kurdular. Elif, İtalyan bir hukukçuyla, Elvan da bir Fransız mühendisle evlendi. Şu anda ikisinin de birbirinden sevimli ikişer kızı var.

Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Meryem Koray, Ece Öztan, Füsun Üstünel.

Felsefe konularında yazmaya nasıl karar verdiniz?

Daha önce söylemiştim, daha lise yıllarımdan beri felsefeye ilgi duyuyordum, hattâ yüksek tahsilimi bu dalda yapmayı ciddi olarak düşünmüştüm. Fakat yaşayan felsefeyle kendi kültürel konteksti içinde karşılaşmam 1962-64 yılları arasında Paris'te geçirdiğim dönemde oldu. O sırada ben de önce Sartre'ın büyüleyici etkisi altına girmiştim. Fakat varoluşçu felsefe, tarih ve toplumsallık alanındaki çalışmalarına ve geldiğim toplum bana açtığı perspektife kapsamlı bir yanıt vermiyordu. Bunu tarihi maddecilikte buldum.

O sırada Althusser sonradan kendisini üne kavuşturacak makalelerini bazı dergilerde yazıyormuş, Foucault da *Deliliğin Tarihi* başlıklı tezini yayınlamıştı, fakat bu isimler henüz kamuoyuna malolmamıştı. Onlardan Paris'e ikinci gelişimde haberdar oldum ve ilgiyle okumaya başladım. Bunun dışında felsefe tarihi ve çağdaş başka filozoflar hakkında da okumalar yapıyor, devamlı notlar alıyordum. Fakat doğrusu, biraz da "uzmanlık" kaygısı içinde, o günlerde bunlar hakkında yayın

yapma gibi bir düşüncem yoktu. Okumalarım sırf tecessüsümü tatmin amacına yönelikti.

Tarih kitapları kadar felsefi ve sosyolojik eser

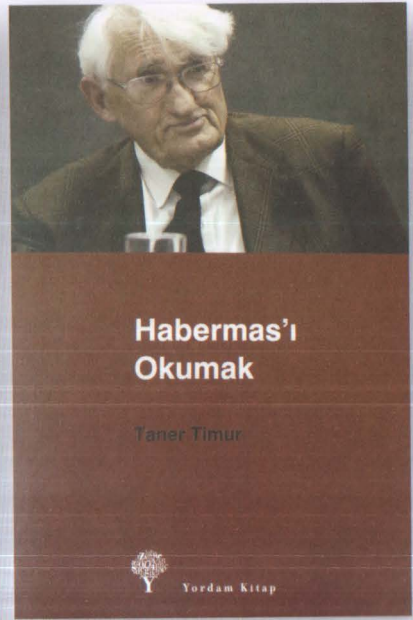
Ne var ki emekli olup da tarihle ilgili temel görüşlerimi açıklayan yayınlar yaptıktan sonra içimden bunları da yazmak geldi. Aldığım notlar dışında, Paris'ten felsefe klasiklerinin çoğunu da getirmiştim ve kitaplığımnda neredeyse tarih kitapları kadar felsefi ve sosyolojik eserler de yer tutuyordu. *Evrensel Kültür*'de yazdığım Sartre, Althusser, Foucault ve Derrida hakkında seri makaleler bu koşullarda doğdu. Daha sonra da bunları, fazla iddialı görünmemek için, *Felsefi İzlenimler* başlığı altında topladım. Neden bahsedildiği anlaşılсын diye de filozof adlarını alt-başlık yaptım. Basında hakkında çıkan olumlu yazılar, özellikle de değerli yazar Demir Özlü'nün *Sözcükler* dergisinde yazdığı yazı benim için cesaret verici oldu.

Daha sonra da Bourdieu, Balibar, Sève ve bu kez psikanalizle ilgili yorumları bağlamında yine Althusser hakkında yazılar yazdım ve bunları da *Marksizm, İnsan ve Toplum* başlığı altında topladım. Bu da Yordam Yayınları arasında çıktı. Yordam'ın kurucusu Hayri Erdoğan o sırada Evrensel Basım Yayın yönetmenliğinden uzaklaştırılmıştı, kendisi bir iş kurmak istiyordu. Daha önceki makalelerimin yayınında emeği geçen bu dostta, başka bazı arkadaşlarım gibi ben de yardımcı olmak istedim. Nitekim felsefeyle ilgili daha sonraki kitaplarımı da o bastı ve bunlardan ikisi kısa zamanda ikinci baskıyı yaptı.

Hangileri'di bu daha sonrakiler?

Habermas hakkındaki *Habermas'ı Okumak* başlıklı çalışmamı ile *Felsefe, Toplumbilimler ve Tarihçi* başlıklı kitabım. Özellikle bu sonuncusu - yıllarca yaptığım okumaları ve aldığım notları da düşünerek söylüyorum - en çok zamanımı alan, en çok emek sarf ettiğim kitabım oldu. Bu anlamda Siyasa'daki yakın arkadaşlarımdan sevgili Cem'in (Eroğul) kitapla ilgili yazısında söylediği gibi yaptığım çalışmalarda "doruğum" ya da eski öğrencim şimdiki meslektaşım sevgili Gökhan'ın (Atılgan) ifadesiyle "magnum opus"um oldu. Bu sıfatlar kişisel çalışmalarımı sınırlı ve göreceli olduğu için nakletmede bir sakınca görmüyorum, yani bunlardan kendime bir övünme payı çıkarmak için söylemiyorum.

Aslında yaptığım felsefi çalışmalar bizim kültür ve toplumsal tarihimize ilgili çalışmalarımı simetrik bir bütünlük teşkil etti. Bizim düşünce dünyamız, din ve ilâhiyat damarları ile hâlâ Ortaçağ'dan kopamamış bir düşünce dünyası. Örneğin Fethullah Hoca'nın eserleri, vaazları tipik bir Or-

taçağ dünyasını yansıtıyor. Böyle bir düşünce merkantil bir kapitalizmle de çok rahat bir şekilde uyuyor.

Şahin Alpay bunu *Zaman* Gazetesi'ndeki bir yazısında gayet açık bir şekilde, överek anlattı. Bu yazıda, Fethullah Gülen'in hangi ülkede bir okulu açılrsa, hemen oraya işadamları da gelip ticari bağlar kuruyorlar, diyordu. Ne var ki bugün vardığımız noktada Türkiye'nin gelişme düzeyi bu tarz bir ilâhiyatı aştı. Herkes Gülen'in iktidarları tehdit eden gücünden söz ediyor, fakat bu arada kitaplarını okuyup tartışan da yok. Örneğin Hoca'nın son bir iki yıl içinde yayınlanan iki eseri (*Yaşatma İdeali ve Yenilenme Cehdi*) belli bir düzeyde hiçbir yankı uyandırmadı, bu eserleri *Zaman* yazarları bile tartışmıyor, bunlara gönderme yapmıyor. Herhalde çok sayıda insan vaaz dinler gibi okuyor bu kitapları, ama bunun da düşünce hayatımız açısından fazla bir kıymeti yok. Engels yüz elli yıl kadar önce "ilâhiyat zamanla ya özgür bir felsefeye dönüşür ya da kör bir inanç haline gelir" demişti. Artık bizde de ilâhiyatçıların çoğu felsefe okuyor, çağdaş felsefe akımlarıyla he-saplaşmaya çalışıyor.

Bilimsel yöntemin doğru arayışı...

Ben, *Osmanlı Kimliği* başlıklı kitabımda Osmanlı düşünce yapısına laik bir yaklaşımla eğilmiştim. Diğer tarih çalışmalarım da Osmanlı zihniyet kalıplarını yaratan sosyo-ekonomik yapıları çözümlemeye çalıştım. Tarihi maddeci yöntem ve kuramlar bu iki yaklaşıma da olanak verdiği için bana bilimsel bir yöntem olarak göründü. Bilimsel yöntem doğruları yerel, ulusal sınırlar içinde değil, yapısal, bölgesel ve (kapitalizm dünyayı birleştirdikten sonra da) küresel sınırlar içinde arar ve tartışır. Oysa Türkçü ideoloji bizi Türkiye'ye, İslâmcı ideoloji de İslâm coğrafyasına hapseder.

Türkler ne Müslümanlığı, ne milliyetçiliği, ne liberalizmi, ne de sosy-alizmi icat ettiler. Bunların hepsi de dışarıdan geldi. Sadece Türkiye'yi ince-lemek bize Türkiye gerçeğini öğretmez, daha da kötüsü Türkiye dışına kuş-kuyla, kaygıyla bakmamıza yol açar. Yapılacak şey Batı'dan "felsefe" ithal etmek değildir, hayali bir "Doğu-Batı sentezi" peşinde koşmak hiç değildir.

Yapılacak şey, günümüzde "Batı" adı altında toplanan çelişkiler yuma-ğına bilimsel ve eleştirel yöntemle yaklaşmak, Türkiye'yi bu büyük resim içinde kavramak ve uygarlık kavgamızı da halk güçleriyle, fakat küresel da-yanışma olanaklarını da ihmal etmeden yürütmektir. Ben, bilimsel çalışma-ları da bu kavganın bir parçası, hem de önemli bir parçası olarak görüyo-rum ve tarih, toplum bilimleri ve felsefe alanındaki çalışmalarım da, kendi olanaklarım dâhilinde, bu kavgaya katkıda bulunmaya çalıştım.

Bibliyografya

- 1) ***Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli***; Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları; Ankara 1968.
- 2) ***Türk Devrimi ve Sonrası, 1919-1946***; Doğan Yayınları, Ankara, 1971. (***Türk Devrimi ve Sonrası***, genişletilmiş 6. Baskı; İmge Kitabevi, Ankara, 2008).
- 3) ***Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni***; Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları; Ankara, 1979. (5. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2010).
- 4) ***Osmanlı Kimliği***; Hil Yayınları; İstanbul, 1986. (Genişletilmiş 5. baskı; İmge Kitabevi, Ankara, 2010).
- 5) ***Osmanlı Çalışmaları, İlk Feodalizmden Yarı sömürge Ekonomisine***; V Yayınları, Ankara, 1989. (Genişletilmiş 4. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2010).

- 6) *Türkiye’de Çok Partili Hayata Giriş*; İletişim Yayınları, İstanbul, 1991. (3. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003).
- 7) *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*; Afa yayınları, İstanbul, 1991. (2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002).
- 8) *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*; İmge Kitabevi, Ankara, 1996. (2. baskı, İmge Kitabevi, 2000).
- 9) *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*; İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- 10) *1915 ve Sonrası: Türkler ve Ermeniler*; İmge Kitabevi, Ankara, 2000. (3. baskı, İmge Kitabevi, 2007).
- 11) *Sürüden Ayrılanlar, Siyasal İktidar Aydın Tarih ve Özgürlük*; İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- 12) *Türkiye Nasıl Küreselleşti?* İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- 13) *Felsefi İzlenimler: Sartre, Althusser, Foucault, Derrida*; İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- 14) *Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler*; İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- 15) *Marksizm, İnsan ve Toplum: Balibar, Sève, Althusser, Bourdieu*; Yordam Kitap, İstanbul, 2007. (2. baskı, Yordam Kitap, 2011).
- 16) *Habermas’ı Okumak*; Yordam Kitap, İstanbul, 2008. (2. baskı, Yordam Kitap, 2012).
- 17) *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi*; Yordam Kitap, İstanbul, 2011.
- 18) *Marx-Engels ve Osmanlı Toplumı*; Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

Taner Timur
Osmanlı
Toplumsal
Düzeni

51

Taner Timur
Türkiye'de
Çok Partili
Hayata Geçiş

9. BASKI

Taner Timur
Yakın Osmanlı Tarihinde
**Aykırı
Çehreler**

Taner Timur
Siyasal İktidar Aydın Tarih ve Özgürlük

**Sürüden
Ayrılanlar**

Kazan / Samsat

Taner Timur
**marksizm,
insan ve toplum**
balibar, sève,
althusser, bourdieu

2. Baskı

Yordam Kitap

**MARX-ENGELS
VE OSMANLI
TOPLUMU**

**TANER
TIMUR**

Yordam Kitap

Alman fotograf sanatçısı Ingrid von Kruse'un objektifinden...

Paris yılları...

Eylül 2001'de Paris'te eşi Serim Hanım ile..

Eşi, kızları ve torunları ile...

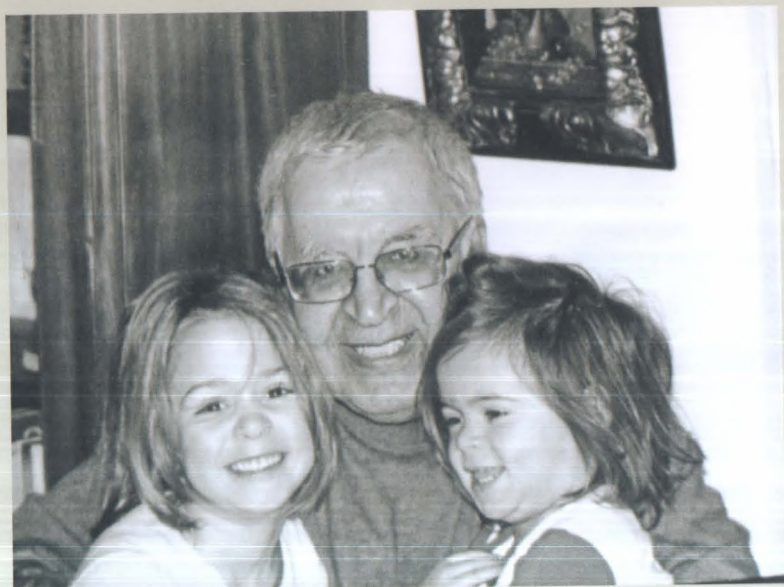
Kızı Elif, eşi Serim, damadı ve torunları ile Cihangir'deki evin balkonunda...

Kızı Elvan ve torunlarıyla...

Okuma tutkusu, torunlara da geçmiş...

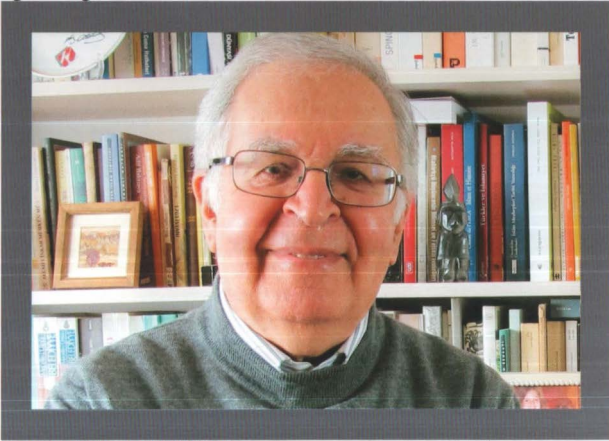

Torunları ile...

Kitap hazırlıklarım Taner Timur'un evinde gerçekleştirdik.

**BUGÜNDEN GEÇMİŞE,
GEÇMİŞTEN GELECEĞE**

TANER TİMUR

Timur

2013

32. İSTANBUL

KİTAP FUARI

ONUR YAZARI